

TÜRKİYE İÇİN BİR REKABETÇİLİK ENDEKSİ 2023

TÜRKİYE İÇİN BİR REKABETÇİLİK ENDEKSİ 2023

TURKONFED

Ekonomi ve Dış Politika
Araştırmalar Merkezi
edam

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) ile Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi (EDAM) Resmi Yayınıdır. Türkiye, Mart 2024. Her hakkı saklıdır.

 /turkonfed

Refik Saydam Caddesi Akarca Sokak N: 41 Tepebaşı, Beyoğlu/İstanbul
+90 212 251 73 00 / +90 212 251 58 77 www. turkonfed.org / info@turkonfed.org

Araştırma ve Rapor Yazarları

Prof. Dr. E. Ünal Zenginobuz
Sine Özkaraşahin
Atilla Çelebi

Yayın/Editoryal Hazırlık

Hakan Demir
Zişan Eda Gökcalp

Grafik Tasarım /Uygulama

öncül:sefa

Yasal Uyarı: Türkiye için Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu'nda yer alan yazı, resim ve fotoğraflar izin alınmadan yayımlanamaz, çoğaltılamaz. Raporunda yer alan şekii, tablo ve grafikler EDAM tarafından hazırlanmıştır. Kaynak gösterilmek kaydıyla yayımlanabilir. Raporunda görüşlerine başvuru alan isimlerin düşünceleri TÜRKONFED ve EDAM'ın resmi görüşü değildir. Hukuki sorumluluk yazarlara ve görüş sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

Yazarlarımız	7
Önsöz	8
Preamble	10
Yönetici Özeti	12
Executive Summary	15
Giriş	17
Araştırma Metodolojisi ve Bulguları	18
I. Makroekonomik İstikrar Endeksi	24
II. Piyasa Büyüklüğü Endeksi	27
III. Finansal Derinlik Endeksi	31
IV. Emek Piyasaları Endeksi	34
V. İnsan Sermaye Endeksi	37
VI. Yaratıcı Sermaye Endeksi	40
VII. Sosyal Sermaye Endeksi	43
VIII. Fiziki Altyapı Endeksi	46
Odak Bölüm : Depreme maruz kalmış illerin rekabetçilik durumları	59
Emek Piyasaları Endeksi	61
İnsan Sermayesi Endeksi	63
Finansal Derinlik Endeksi	65
Fiziki Altyapı Endeksi	67
Sosyal Sermaye Endeksi	69
Yaratıcı Sermaye Endeksi	71
Piyasa Büyüklüğü Endeksi	73
Makroekonomik İstikrar Endeksi	75
Deprem bölgesi illeri için ileriye bakış	79
Sonuç ve Siyasa Önerileri	83
Siyasa Önerileri	86
EK-1: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Tablosu	88
EK-2: Veri Kaynakları	90
EK-3: Şekil ve TabloListeleri	93

YAZARLARIMIZ

Prof. Dr. Ekrem Ünal Zenginobuz

Ekonomi doktorasını 1996 yılında ABD’de, Pennsylvania Üniversitesi’nde tamamladı. 1996 yılında katıldığı Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nde 2002 yılında Doçent, 2007 yılında Profesör oldu. İtalya’da Floransa Üniversitesi’nde, ABD’de Pennsylvania Üniversitesi’nde ve Fransa’da École Polytechnique’de misafir öğretim üyesi ve araştırmacı olarak bulundu.

Araştırma alanları olan refah iktisadi ve uygulamaları (kamu malları teorisi, vergi politikaları ve gelir dağılımı); sanayi iktisadi (eksik rekabetli piyasaların düzenlenmesi, elektrik piyasalarında rekabet ve düzenleme, düzenleyici reformlar, bağımsız düzenleyici kurumlar) ve çevre iktisadi konularında ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır. 2010 yılında Boğaziçi Üniversitesi Vakfı Araştırmada Üstün Başarı Ödülünü kazandı.

Boğaziçi Üniversitesi’nde çeşitli idari görevler üstlenmiş; 2003-2023 yılların arasında İktisadi Tasarım Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevini yürütmüş, 2020-2023 yılları arasında Ekonomi Bölüm Başkanlığı yapmıştır. Association of Southern-European Economic Theorists (ASSET) adlı uluslararası akademik cemiyette 2013-2017 yılları arasında Genel Sekreterlik, 2021-2023 yılları arasında da Başkanlık görevlerinde bulunmuştur.

Sine Özkardeşahin

Lisansını Leiden Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar (Kuzey Amerika çalışmaları ile) bölümünden almış olan Özkardeşahin, yüksek lisansını Sciences Po Paris’te Uluslararası Kalkınma (Ortadoğu Çalışmaları ve Proje Yönetimi) tamamlamıştır. Kanada’daki Ottawa Üniversitesi’nden Çatışma Analizi ve İnsan Hakları üzerine yan dal derecesine sahiptir.

EDAM’daki görevi öncesinde Kıbrıs Mülteci Derneği ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası kurumlar/sivil toplum organizasyonlarında proje yönetimi bölümünde görev almıştır. EDAM’daki görevinin yanı sıra Hollanda merkezli bir güvenlik danışmanlık firmasında da analist olarak görev yapmıştır ve halihazırda Washington merkezli araştırma kuruluşu Jamestown Foundation’da sık sık analizleri yayınlanmaktadır. Özkardeşahin, Atlantic Council, Arab News, ABC News, Gulf International Forum, Jamestown Foundation ve NOS gibi uluslararası mecralara da sık sık görüş vermekte, bu kurumlar için analizler kaleme almaktadır.

Atilla Çelebi: Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunudur.

London School of Economics’de yüksek lisansına devam etmektedir. Global İlişkiler Forumu’nda (GİF) öğrenci üyeliği bulunan Çelebi, aynı zamanda Youth Atlantic Treaty Association Türkiye’de transatlantik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla gönüllü faaliyetlerde bulunmaktadır.

Önsöz

Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından birisi de ekonomik faaliyetin ve refahın, bölgelerimiz ve kentlerimiz arasında adaletsiz dağılımıdır. Ülkemizin rekabet gücünü artırmada önemli bir faktör, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasıdır. Gelişmişlik farklarının azaltılmasında en kritik unsurlardan biri yerel kalkınmadır. Yerel ekonomik dinamiklerdeki ataleti kıran yerelden kalkınma yaklaşımı, ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan "orta gelir ve orta demokrasi" tuzaklarının da panzehridir. Bu nedenledir ki bölgesel kalkınma ve rekabetçilik ülkemizin en önemli gündem maddesidir.

Bölgelerarası ekonomik ve sosyal farklılıklar Türkiye'nin genelinde derin kalkınma farklılıkları yaratmaktadır. Bu konuda iş dünyasına ve temsil örgütlerine de önemli roller düşmektedir. Bu kapsamda, bölgelerarası farklılıkların azaltılması için yapılan bilimsel çalışmaların desteklenmesi gerektiğine inanıyoruz. İlkini 2009 yılında il bazında rekabetçilik analizi olarak yayımlayan EDAM ile 2014 yılında daha geniş bir veri seti ile güncellediğimiz Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi Raporu'ndan yaklaşık 10 yıl sonra Cumhuriyetimizin 100 yılında ülkemizin bölgesel kalkınma ve rekabetçilik düzeylerini daha gelişmiş parametreler ile ölçüyoruz.

Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kurumların ülkeler arasındaki rekabetçiliği ölçmek için kullandıkları endeksler gibi TÜRKONFED-EDAM iş birliği ile hazırlanan Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu da bölgesel kalkınmanın bileşenlerine ve iller arası rekabet ile etkileşimin düzeyine dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırma raporu, bölgesel rekabet edebilirliği geliştirmeyi ve Türkiye genelinde yatırımların, üretimin bölgesel düzeyde dengeli bir şekilde artmasına olanak tanıyan politika değişikliklerine ışık tutmayı hedeflemektedir. Bölgesel rekabetçilik endeksindeki iyileşmenin; bölgeye yatırım çekme, üretimde

verimlilik artışı ve gelirlerde yükselmeye sonuçlanması beklenmektedir, bu da bölgedeki insanların refah düzeyini artırır. Bölgesel politikaların temel hedefi, halkın refahını artırmak için bölgeye yatırımları çekmek ve üretimde verimliliğin artmasını sağlayacak koşulları oluşturmaktır. Rapor çalışmamız 2014 yılındaki çalışmadan sonra son 10 yılda Türkiye'nin il düzeyinde rekabetçiliğe dair evrimi de ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Türkiye'de daha somut verilere dayalı ve sonuçları ölçülebilen bir rekabetçilik gündeminin yaratılmasına katkıda bulunacağını düşünüyoruz. Ancak daha da önemlisi, bu çalışmanın rekabetçilik gibi kritik bir ekonomik konuyu yerel gündemin bir parçası yapacak olmasıdır. Zira rekabetçiliğin ulusal düzeydeki kamu politikaları tarafından şekillendiği kadar, yerel düzeydeki karar vericiler tarafından hayata geçirilen politikalardan da etkilendiğini ifade etmek gerekir. Dolayısıyla yalnızca ulusal düzeyde yürütülen bir diyalog eksik kalacaktır. Bunun mutlak surette yerel düzeydeki tartışma ile zenginleşmesi gerektiği açıktır.

Bütün bu çerçevede içinde TÜRKONFED ve EDAM iş birliği ile hazırlanan Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu, Türkiye'nin bölgesel rekabetçilik dinamiklerini anlamak, rekabetçiliği etkileyen ekonomik ve sosyal dengesizlikleri değerlendirmek ve gelecekteki politika kararları için temel veri sağlamak adına önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Rapor bulguları, ülkenin rekabet gücünü artırmak ve ekonomik büyümeyi daha adil bir şekilde dağıtmak için alınacak politika önlemlerine yönelik değerli ipuçları da sunmaktadır.

Süleyman Sönmez
TÜRKONFED Yönetim
Kurulu Başkanı

Sinan Ülgen
EDAM Direktörü

Preamble

One of the most important economic problems Türkiye faces is the unfair distribution of economic activity and wealth among our regions and cities. Eliminating interregional development gaps is also an important accelerator in increasing our country's competitiveness. And one of the most critical elements in reducing development gaps is local development. The regional development approach, which breaks the possible inertia of local economic dynamics, is also the antidote to the "middle income and middle democracy" traps, which are one of the most challenging problems of our country. For this reason, regional development and competitiveness are the most important agenda items of our country.

Interregional economic and social differences create deep development differences throughout Türkiye. In this regard, important duties fall upon the business world and representative organizations. In this context, we believe that scientific studies should be supported to reduce interregional differences. Approximately 10 years after A Competitiveness Index Report for Türkiye, which was first published by EDAM as a provincial competitiveness analysis in 2009 and was updated with a larger data set in 2014, we are measuring our country's regional development and competitiveness levels with more advanced parameters on the 100th anniversary of our Republic.

Like the indices used by international institutions such as the World Economic Forum to measure competitiveness between countries, A Competitiveness Index for Türkiye 2023 Report prepared in cooperation with TÜR KONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and EDAM (The Centre for Economics and Foreign Policy Studies) is also important in terms of drawing attention to the components of regional development and the level of competition and interaction between provinces.

This research report aims to improve regional competitiveness and shed light on policy changes that will enable investments and production across Türkiye to increase in a balanced manner at the regional level. The improvement in the

regional competitiveness index is expected to result in attracting investment to the region, increasing efficiency in production and increasing income, which will increase the welfare of the people in the region. The main goal of regional policies is to attract investments to the region in order to increase the welfare of the people and to create conditions that will increase efficiency in production. Our report study also reveals the evolution of competitiveness at the provincial level in Türkiye in the last 10 years, following the study in 2014.

We believe that the study will contribute to the creation of a competitiveness agenda in Türkiye that is based on more concrete data and whose results can be measured. But more importantly, this study will make a critical economic issue such as competitiveness a part of the local agenda. It should be noted that, as much as competitiveness is shaped by public policies at the national level, it is also affected by the policies implemented by decision makers at the local level. Therefore, a dialogue conducted only at the national level will fall short. It is clear that this should be enriched by discussion at the local level.

Within this framework, A Competitiveness Index for Türkiye 2023 Report, prepared in cooperation with TÜRKNONFED and EDAM, constitutes an important source to understand Türkiye's regional competitiveness dynamics, evaluate the economic and social imbalances affecting competitiveness, and provide basic data for future policy decisions. The report findings also provide valuable clues for policy measures to be taken to increase the country's competitiveness and distribute economic growth more equitably.

Süleyman Sönmez
President of TÜRKNONFED

Sinan Ülgen
EDAM Director

Yönetici Özeti

EDAM tarafından 2009 ve 2014 yıllarında yürütülen il bazlı rekabetçilik analizi, Türkiye’de bu alandaki öncü çalışmadır. EDAM’ın tanımladığı bölgesel rekabetçilik kavramı, “bir bölgenin/ilin üretim yaptığı sektörlerde istikrarlı şekilde artan bir piyasa payı elde edebilmesi, yerel piyasasına önemli bir pazar payına sebep olan firmaları çekebilmesi ve bölgedeki/ildeki işgücündeki katılımcılara artan bir yaşam kalitesi sunabilmesi” olarak tanımlanabilir.

Türkiye’nin ekonomik rekabetçiliği ve bölgelerarası kalkınma düzeyleri; ulusal refah ve sürdürülebilir kalkınma açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu, ülkenin mevcut rekabetçilik endeksini ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını derinlemesine analiz etmektedir. Bölgesel dengesizlikleri azaltacak ve ekonomik büyümeyi teşvik edecek stratejiler sunmak ve rekabetçilikte geri kalan bölgeler için önerilen politika değişikliklerini ve bunların potansiyel etkilerini detaylandırmak araştırma raporunun temel odakları arasındadır. Bu çalışma, Türkiye’nin bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmasında kritik bir rehber olarak hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

İl bazlı rekabetçilik endeksini oluşturmak için sekiz farklı alt endeks kullanılmaktadır. Bu endeksler; (1) makroekonomik istikrar, (2) piyasa büyüklüğü, (3) finansal derinlik, (4) emek piyasaları, (5) insan sermayesi, (6) yaratıcı sermaye, (7) sosyal sermaye ve (8) fiziki altyapı endeksleridir. Raporunda, her bir endeks bölgesel kalkınmanın farklı bir boyutunu ölçecek şekilde analiz edilmiştir.

Rekabetçilik endeksinden elde edilen bulguları arasında özellikle dikkat çeken bir nokta İstanbul, Ankara ve İzmir’in genel rekabetçilik endeksinde ilk üç sıradaki yerlerini koruması ve bunun yanı sıra bu üç şehir arasındaki rekabet gücü makasının da açılmakta olduğudur. İstanbul’un ekonomik ağırlığının büyüklüğü, diğer illere göre rekabet üstünlüğünü artırarak sürdürmesine yol

açmaktadır. Piyasa büyüklüğü, finansal derinlik, yaratıcı sermaye ve fiziki altyapı alt endekslerinde İstanbul ile ülkenin geri kalanı arasında büyük bir farklılık bulunmaktadır. Bu durumun, ülkenin diğer bölgelerine göre dengesiz bir ekonomik büyüme ve kalkınma yarattığı görülmektedir. Rapor, bölgesel rekabetçilik endekslerindeki iyileşmelerin, yatırımları ve üretimi artırarak bölgesel refah düzeylerini yükseltebileceğine işaret etmektedir.

Araştırma raporu bulguları, ülkenin rekabet gücünü artırmak ve ekonomik büyümeyi daha adil bir şekilde dağıtmak için alınacak politika önlemlerine yönelik değerli ipuçları sunmaktadır.

Bir diğer önemli bulgu, Batı Karadeniz bölgesinin 2014-2023 döneminde rekabet gücünü en çok artıran bölge olmasıdır. Buna karşılık, Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin rekabetçilik düzeylerinde kısmi düşüşler yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin rekabetçilik endeksinde en alt sıralarda yer aldığı ve ekonomik geri kalmışlıklarının sürdüğü tespit edilmiştir.

Bütüncül olarak baktığımızda ise Türkiye genelinde belirli rekabet kriterlerinde sınırlı bir iyileşme olduğunu görüyoruz. Finansal derinlik, piyasa büyüklüğü ve fiziki altyapı

gibi alt endekslerde şehirler arasındaki farkın devam ettiği, diğer taraftan makroekonomik istikrar ve insan sermayesi gibi alanlarda şehirler arasındaki rekabetçilik düzeyinin birbirine yaklaştığı belirlenmiştir.

Bu araştırma raporu ayrıca 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan büyük deprem felaketine maruz kalmış illerin rekabetçilik durumunu hususen incelemiştir. Buna göre depremden etkilenen güney ve güneydoğu bölgelerimizdeki 10 ilimizin deprem öncesindeki bir bütün olarak rekabetçilik performansları hem genel sıralamada hem de endeksi oluşturan alt kategorilerde Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Deprem bölgesinde, rekabetçilik açısından en sorunlu boyutların emek piyasası ve insan sermayesi olduğu görülmektedir. Deprem sonrasında, işe ve barınma sorunlarının hızlı çözülmesiyle bölge nüfusunun normal hayata dönüşü, ekonomik faaliyetin toparlanması için bir temel oluşturabilir. Ancak, emek piyasası ve insan sermayesi alanlarındaki büyük sorunlar, finansal ve fiziki altyapı, yaratıcı ve sosyal sermaye alanlarındaki zayıflıklar ekonomik toparlanmayı zorlaştırıcı etki yaratabilecektir.

Türkiye için Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu politika önerileri ise birkaç maddede özetlenebilir:

- Rekabetçilik açısından geri kalmış bölgelerde kamu altyapı yatırımlarının yanı sıra üretime yönelik kamu yatırımlarının tasarlanması ve hayata geçirilmesi önerilmektedir. Bu tür yatırımlar, bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yardımcı olacak ve ekonomik kalkınmayı teşvik edecektir.
- İstanbul'da yapılacak her türlü üretim faaliyetinin yarattığı yığılma ve diğer negatif dışsallık maliyetlerini yansıtacak düzenlemeler hayata geçirilmeli ve İstanbul'un kaynaklarını kullan-

manın gerçek bedelini tüm üretici ve tüketicilere yansıtacak politikalar geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

- İl bazında rekabetçilik endeksi oluşturulmasındaki ana amaç, bölgesel rekabetçiliği geliştirmek ve bu sayede Türkiye genelinde yatırımların ve üretimin daha dengeli bir biçimde artırılabilmesi için gereken politika tasarımlarına yol göstermektir. Bir bölgenin rekabetçilik endeksindeki iyileşme, bölgeye yatırım çekme potansiyeli taşıyarak, bölgedeki üretim, verimlilik ve dolayısıyla gelirlerde artış sağlayacaktır.
- Emek piyasası boyutunda, kısa vadede mesleki eğitimin kalitesinin artırılması, kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve tüm çalışanların sigortalı olmasının hedeflenmelidir. Böylece, iş gücü piyasasının verimliliği ve rekabetçiliği artabilecektir.
- İnsan sermayesi konusunda geri konumda kalan illerimizin durumunu; akademisyen sayısı, üniversite okuyanların toplam nüfusa oranı ve öğrenci başına öğretmen sayısının yetersizliği ile açıklamak mümkündür. Öğretmen kalitesine odaklanan eğitim politikaları uzun vadede sonuç verebilir. Bu politikalar, toplumsal destek ve katılımcı yöntemlerle tasarlanmalı ve bölgesel ekonomik dengesizliklerin giderilmesini temel hedef olarak almalıdır. 6 Şubat Depremin en çok etkilenen illerin insan sermayesi konusunda sorun yaşadığı görülmektedir.
- Kadınların işgücüne katılımını artıracak politikalar, özellikle çocuk bakımı gibi destekleyici mekanizmaların ülke genelinde hayata geçirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, üniversitelerin akademik üretimi destekleyen, farklı kültür ve yaşam biçimlerinin özgürce ifade edilebildiği ortamlar haline getirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak Türkiye için Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu bütün bulgularıyla, Türkiye'nin bölgesel rekabetçilik dinamiklerini anlamak, ekonomik dengesizlikleri değerlendirmek ve gelecekteki politika kararları için temel veri sağlamak bakımından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Araştırma raporu bulguları, ülkenin rekabet gücünü artırmak ve ekonomik büyümeyi daha adil bir şekilde dağıtmak için alınacak politika önlemlerine yönelik değerli ipuçları sunmaktadır. Bu ve benzeri rekabetçilik endekslerinin ortaya koyduğu politika önerileri, Türkiye'nin bölgesel kalkınma ve rekabetçilik hedeflerine ulaşmasında kritik yol haritası sunmaktadır. Bu stratejilerin ülke genelinde ekonomik ve sosyal refahın dengeli bir şekilde artmasına önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

Executive Summary

The province-based competitiveness analysis conducted by EDAM between 2009 and 2014 is the pioneering study in this field in Türkiye. The concept of regional competitiveness defined by EDAM can be defined as “the ability of a region/province to obtain a steadily increasing market share in the sectors in which it performs production activities, to attract companies that account for a significant market share to its local market, and to offer an increasing quality of life to the participants in the workforce in the region/province.”

Türkiye’s economic competitiveness and interregional development levels are of vital importance for national welfare and sustainable development. A Competitiveness Index for Türkiye 2023 Report analyzes in depth the country’s current competitiveness index and inter-regional development differences. Providing strategies that will reduce regional imbalances and stimulate economic growth and detailing proposed policy changes and their potential impacts for regions lagging behind in competitiveness are among the main focuses of the research report. This study aims to serve as a critical guide in achieving Türkiye’s regional development goals.

Eight different sub-indices are used to create the province-based competitiveness index. These indices are as follows: (1) macroeconomic stability, (2) market size, (3) financial depth, (4) labor markets, (5) human capital, (6) creative capital, (7) social capital and (8) physical infrastructure indices. In the report, each index was analyzed to measure a different dimension of regional development.

A particularly striking point among the findings obtained from the competitiveness index is that Istanbul, Ankara and Izmir are still top three in the general competitiveness index, and in addition, the competitiveness gap between these three cities is widening. The size of Istanbul’s economic weight enables it to increasingly maintain its competitive advantage over other provinces.

There is a big difference between Istanbul and the rest of the country in the sub-indices of market size, financial depth, creative capital and physical infrastructure. This situation appears to create an unbalanced economic growth and development compared to other parts of the country. The report points out that improvements in regional competitiveness indices can increase regional welfare levels by increasing investments and production.

Another important finding is that the Western Black Sea region is the region that increased its competitiveness the most in the 2014-2023 period. On the other hand, it has been observed that there have been partial decreases in the competitiveness levels of the Aegean, Western Anatolia and Mediterranean regions. In addition, it has been determined that the Eastern and Southeastern Anatolian provinces are at the bottom of the competitiveness index and they still face economic underdevelopment.

When we look at it holistically, we see that there is a limited improvement in certain competition criteria across Türkiye. It has been determined that the difference between cities continues in sub-indices such as financial depth, market size and physical infrastructure, while the competitiveness level between cities is approaching each other in areas such as macroeconomic stability and human capital.

This research report also specifically examined the competitiveness situation of the provinces that were exposed to the major earthquake disaster on February 6, 2023. Accordingly, the competitiveness performances of the 10 provinces in our southern and southeastern regions affected by the earthquake as a whole before the earthquake were well below the Türkiye average, both in the general ranking and in the subcategories that constitute the index. In the earthquake zone, the most problematic dimensions in terms of competitive-

ness appear to be the labor market and human capital. After the earthquake, the rapid resolution of food and shelter problems and the return of the region's population to normal life can form the basis for the recovery of economic activity. However, major problems in the labor market and human capital fields, weaknesses in the financial and physical infrastructure, creative and social capital fields may make economic recovery difficult.

The policy recommendations of A Competitiveness Index for Türkiye 2023 Report can be summarized in a few items:

- It is recommended to design and implement production-oriented public investments as well as public infrastructure investments in regions that are underdeveloped in terms of competitiveness. Such investments will help reduce regional imbalances and stimulate economic development.
- Regulations that reflect the agglomeration and other negative externality costs created by all kinds of production activities to be carried out in Istanbul should be implemented, and policies that will reflect the real cost of using Istanbul's resources to all producers and consumers should be developed and implemented.
- The main purpose of creating a competitiveness index on a provincial basis is to improve regional competitiveness and thus guide the necessary policy designs to increase investments and production in a more balanced manner across Türkiye. An improvement in the competitiveness index of a region will have the potential to attract investment to the region, resulting in an increase in production, productivity and therefore income in the region.
- In the labor market dimension, the aim should be to increase the quality of vocational education in the short term, to combat the informal economy and to ensure that all employees are insured. Thus, the productivity and competitiveness of the labor market will increase.

- The situation of our provinces that are underdeveloped in terms of human capital may be considered as attributable to the number of academicians, the ratio of university students to the total population and the insufficient number of teachers per student. Education policies focusing on teacher quality can yield results in the long term. These policies should be designed with social support and participatory methods and mainly target the elimination of regional economic imbalances. It is seen that the provinces most affected by the February 6 Earthquake have problems in human capital.
- It is recommended that policies that will increase women's participation in the workforce, especially supportive mechanisms such as child care, be implemented throughout the country. In addition, it should be noted that it is required to transform universities into environments that support academic production and where different cultures and lifestyles can be freely expressed.

As a result, A Competitiveness Index for Türkiye 2023 Report, with all its findings, constitutes an important source for understanding Türkiye's regional competitiveness dynamics, assessing economic imbalances and providing basic data for future policy decisions. The research report findings provide valuable clues for policy measures to be taken to increase the country's competitiveness and distribute economic growth more equitably. The policy recommendations put forward by these and similar competitiveness indices provide a critical road map for Türkiye to achieve its regional development and competitiveness goals. We believe that these strategies will make significant contributions to a balanced increase in economic and social welfare throughout the country.

Giriş

Bölgeler arası gelir dağılımının azaltılmasından yerel kalkınma ve yerel demokrasi ilişkisine uzanan perspektifte ülkemizin rekabetçiliğini artırmayı hedefleyen Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) ile Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) iş birliğiyle hazırlanan Türkiye İçin Bir Rekabetçilik Endeksi 2023 Raporu, Cumhuriyetimizin 100. Yılında ülkemiz ekonomisi üzerine de detaylı bir fotoğraf çekiyor. Yerel kalkınmaya dair dinamiklerin daha iyi anlaşılması ve veri destekli kamu politikalarının oluşturulması sürecine katkıda bulunmak amacıyla ilki 2009 yılında EDAM tarafından yayınlanan il bazında rekabetçilik analizinin¹ ikincisi 2014 yılında TÜRKONFED paydaşlığında hazırlanmıştı.² Söz konusu analizin üçüncü raporu Cumhuriyetimizin 100 yılı olan 2023 yılında yine TÜRKONFED ve EDAM iş birliği ile yayınlanmaktadır.

Bir ülkenin bölgesel rekabetçilik endeksini belirlemek, ekonomik kalkınmışlık düzeyini değerlendirmek, yatırımları çekmek, kaynakları etkili bir şekilde yönetmek, stratejik politikalar oluşturmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu endeksler; hem kalkınma çabalarını yönlendirmede önemli bir rehberlik sağlar hem de ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri içeren bütüncül bir perspektif sunarak bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltma çabalarına odaklanılmasında çok önemli stratejik araç görevi üstlenir. Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kuruluşların çevresel ve sosyal verileri içeren uluslararası rekabet endekslerinin yanı sıra TÜRKONFED paydaşlığında EDAM'ın il bazında rekabetçi-

lik analizini güncelleyerek genişletmesi, politika yapıcılara bölgesel kalkınma politikaları açısından da ışık tutacaktır. İl bazında rekabetçilik endeksi oluşturulurken güdülen temel hedef, bölgesel rekabet edebilirliğin geliştirilmesine ve bu yolla yatırımların ve üretimin Türkiye genelinde bölgesel düzeyde dengeli bir biçimde artırılmasına imkân verecek politika değişikliklerine ışık tutmak olarak tanımlanabilir. Bir bölgenin rekabetçilik endeksindeki bir iyileşme, bölgeye yatırım çekecek ve bölgedeki üretimde, verimlilikte ve de sonuç olarak gelirlerde artışa yol açacaktır. Bu da bölgedeki insanların refahını artıracaktır. Bu çerçevede, bölgesel politikaların hedefi halkın refahının artması için bölgeye yatırımları çekmek, üretimin ve verimliliğin artmasını sağlayacak koşulları ortaya çıkarmaktır. Bu koşulların sağlanması, bölgesel rekabet gücünün artırılması anlamına gelmektedir.

Bir bölgenin rekabet gücünü tek bir değişken ile tanımlamanın mümkün olmayacağı açıktır. Birçok farklı değişkenden oluşan ve bir bölgenin göreceli başarısını farklı boyutlarda özetleyebilen bir endeks daha sağlıklı olacaktır. Bu amaca yönelik olarak bu çalışmada önce 8 farklı alt endeks oluşturulmuş ve bu endekslerden yola çıkarak genel (bileşik) bir rekabetçilik endeksine ulaşılmıştır. Her bir alt endeks, mevcut verilere dayalı olarak bölgesel kalkınmanın farklı bir boyutunu ölçmeyi hedeflemektedir. Bu alt endeksler *makroekonomik istikrar, piyasa büyüklüğü, finansal derinlik, emek piyasaları, insan sermayesi, yaratıcı sermaye, sosyal sermaye ve fiziki altyapı* endeksleridir. Alt endekslerin içerdiği göstergeler hakkında daha ayrıntılı bilgi aşağıda sunulmaktadır.

¹ EDAM (2009), Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Raporu, İstanbul, 2009.

² EDAM (2014), Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Raporu, İstanbul, 2014.

Araştırma Metodolojisi ve Bulguları

Bir bütün olarak bakıldığında, üretim faaliyetinin profili bakımından son on yıl içerisinde Türkiye ekonomisinin içerdiği bölgesel dengesizliklerde bazı istisnalar dışında düzelme kaydedilmediği görülmektedir.

Calışmamız, bölgesel rekabet gücüne etki eden farklı alanlardan toplanan güncel veriler temelinde genel (bileşik) bir rekabetçilik endeksi oluşturmaktadır. Genel endeks, her biri temel bileşen analizi (Principal Component Analysis [PCA]) kullanılarak hesaplanmış 8 alt endeksin tekrar PCA'ya tabii tutularak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olup, illerin genel rekabetçilik seviyeleri bu şekilde ölçümlenmiştir. Genel rekabetçilik endeksini oluşturan alt endekslerden *makroekonomik istikrar, piyasa büyüklüğü, finansal derinlik ve emek piyasası alt endeksleri ekonomik göstergeler içermektedir; sosyal sermaye, insan sermayesi, yaratıcı sermaye ve fiziki altyapı alt endeksleri ise daha ağırlıklı olarak sosyoekonomik bileşen ve göstergeler içererek genel rekabetçilik endeksinin açıklayıcı gücünü artırmaktadır.*

2023 genel rekabetçilik endeksi 2014 yılında hazırlanan son endeksle karşılaştırıldığında, Tekirdağ'ın 11. sıraya gerileyerek yerini Yalova'ya bırakması haricinde, ilk on sıra içerisinde yer alan illerin değişmediği görülmektedir (Şekil 4). Ayrıca genel rekabetçilik endeksinde ilk on sırada yer alan

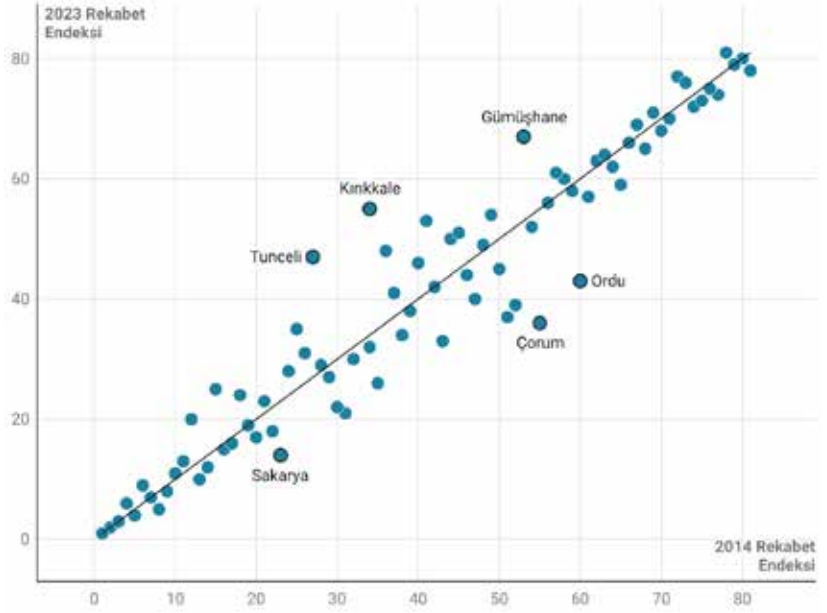
illerin 2008'den bu yana da değişmediği ve İstanbul, Ankara ve İzmir'in sırasıyla ilk üçteki yerlerini korudukları gözlemlenmektedir (EDAM 2014). Bu veriyle paralel olarak ilk iki sırada yer alan İstanbul ve Ankara ile onları takip eden diğer iller arasındaki rekabetçilik gücü makasının gittikçe açılmakta olduğu da görülmektedir. 2023 yılında üçüncü sırada yer alan İzmir'in rekabetçilik gücü İstanbul'un yarısı, geri kalan tüm illerin rekabetçilik gücü de İstanbul'un yarısından daha azdır. En üst sırada yer alması nedeniyle İstanbul'un endeks değeri her iki yıl da 100 olarak alındığında, diğer illerin ortalama rekabetçilik düzeyleri 2014'ten bu yana İstanbul'a göre %20 gerilemiş, 2014 yılında tüm iller için 30 olan ortalama endeks değeri 2023 yılında 24'e düşmüştür.

Rekabetçilik gücü bakımından ilk otuzda yer alan iller arasında Sakarya, Rize, Zonguldak ve Mersin'in endeks değerlerinde eski yıllara kıyasla hissedilir bir artış dikkat çekmektedir (Şekil 4). Diğer taraftan, Bolu ve Isparta aynı zaman dilimi içerisinde ilk otuzda rekabetçilik gücü bakımından en çok zayıflayan illerdir. 81 ile topluca bakıldığında ise sıralaması ve rekabetçilik gücü 2014 endek-

sine göre en fazla yükselen iller ³Çorum, Ordu ve Kastamonu'dur. Çorum piyasa büyüklüğü dışındaki tüm alt endekslerde gösterdiği yükselen performansı ile 19 sıra, Ordu özellikle emek piyasası ve fiziki altyapı alt endeksindeki ilerlemesiyle toplamda 17 sıra, Kastamonu ise emek piyasası ve insan sermayesi endekslerindeki yukarı sıçramanın yanı sıra fiziki altyapı endeksindeki gelişimiyle de genel endekste 14 sıra yükselmiştir.

2023 rekabetçilik endeksi sıralamasında 2014 endeksine kıyasla en çok gerileyen iller Tunceli, Kırıkkale ve Gümüşhane'dir. Tunceli ve Gümüşhane yaratıcı sermaye ve sosyal sermaye endekslerinde önemli ölçüde gerilemeleri sebebiyle sırasıyla 20 ve 14, Kırıkkale ise makroekonomik istikrar, piyasa büyüklüğü, finansal derinlik ve emek piyasası endeksleri başta olmak üzere hemen tüm endekslerdeki zayıf performansı ile 19 sıra gerilemişlerdir.

Şekil 2'de illeri hesaplanan genel rekabetçilik endeksi büyüklüklerine göre %20'lik dilimler şeklinde 5 gruba ayrılarak işaretlenmekte; Şekil 3 ise İBBS-1 (İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzyey 1) sınıflandırmasına göre ayrılmış ortalama bölgesel sıralamaları ve bu sıralamaların zaman içerisindeki değişimini göstermektedir. Kastamonu'nun yukarıda bahsedilen bu yükselişle birlikte Batı Karadeniz bölgesi 2014-2023 yılları arasında ortalama sıralama bakımından rekabet gücünü en çok artıran bölge olmuştur. Batı Karadeniz'i, Batı Marmara bölgesi takip etmektedir. Rize'nin rekabet gücündeki kuvvetli yükselişle birlikte Doğu Karadeniz bölgesi de toplamda bir artış göstermiştir. Batı Marmara'nın yükselişi ve Ege bölgesinin 2014'e göre bölgesel rekabette geri kalmasıyla birlikte Ankara-İstanbul ekseninde üretimin yoğunlaştığı nokta olan Doğu Marmara bölgesi ile genel olarak Marmara bölgesinin tüm alt bölgelerini endeksin en üstüne taşımış, Marmara bölgesi ve diğer bölgeler arasındaki rekabetçilik gücü farkı genişlemiştir.

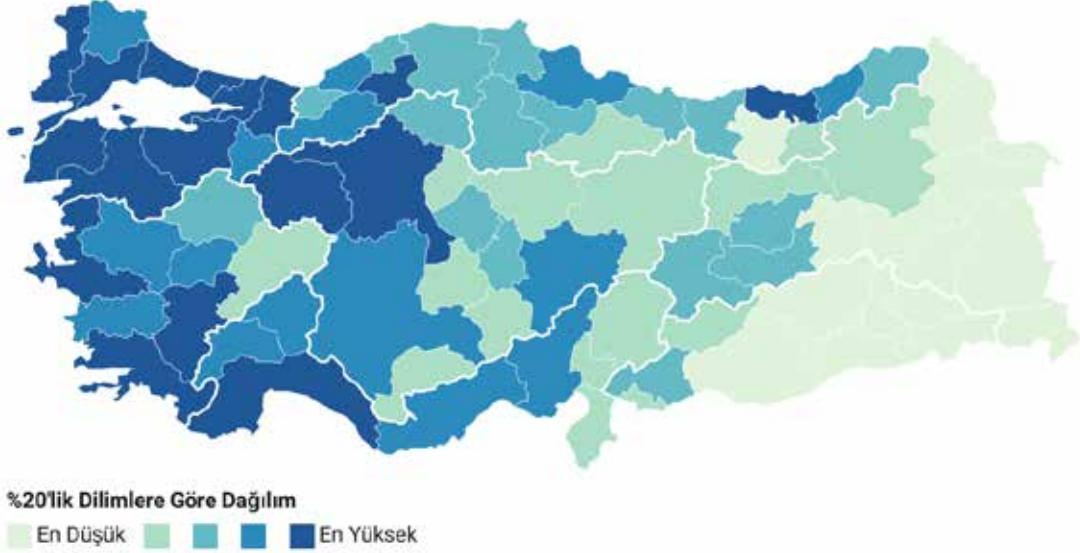
Şekil 1 : Rekabetçilik Endeksi 2014-2023 Karşılaştırması

2023 rekabetçilik endeksinin son on sırasındaki iller 2014 yılına göre anlamlı bir değişiklik göstermemiş, kendi içlerindeki yer değiştirmeler dışında aynı kalmıştır (Şekil 4). Tümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde olan bu on il sondan geriye doğru sırasıyla Ağrı, Muş, Şanlıurfa, Şırnak, Bitlis, Van, Siirt, Hakkari, Mardin ve Batman'dır. Daha genel olarak, endeksin son %20'lik dilimi tamamıyla Doğu ve Güneydoğu illerinden oluşmaktadır (Şekil 3). Endeks batı kıyı bölgeleri ve Marmara-Ankara ekseninde en yüksek değerlerine ulaşırken, rekabetçilik gücü Batı'dan Doğu'ya zayıflamaktadır. Bu eğilim bazı ekonomik alt endekslerde istisnai olarak sapabiliyor olsa dahi, aşağıda ayrıntıları görüleceği gibi özellikle sosyoekonomik alt endekslere tamamıyla yansımaktadır.

Bir bütün olarak bakıldığında, üretim faaliyetinin profili bakımından son on yıl içerisinde Türkiye ekonomisinin içerdiği bölgesel dengesizliklerde bazı istisnalar dışında düzelmeye kaydedilmediği görülmektedir. İstanbul'un üretim yükünü çekme bakımından üstlendiği yüksek ağırlık daha da artmış, ekonomik faaliyetin ve istihdamın İstanbul ve Ankara ile batı kıyı illerinde yoğunlaşması olgusunu değiştirecek yapısal değişiklikler bölgesel bazda gerçekleşmemiş, Orta Anadolu ile Doğu ve Güneydoğu

³İBBS-1 sınıflandırmasına göre bölgeleri oluşturan iller gösteren tablo raporun sonunda EK-2'de yer almaktadır.

Rekabetçilik Endeksi

Şekil 2 : İllerin Rekabetçilik Haritası

Anadolu'ya nüfuz eden bir düzelme eğilimi ortaya çıkmamıştır. Hatta en alttaki bu son üç bölge görece gerileme göstermişlerdir. 2014 ve 2023 yılı endeks değerlerini bir arada veren Şekil 1, illerin görece rekabetçilik pozisyonlarının büyük ölçüde aynı kaldığının göstergesi olarak, $x=y$ (diyagonal) eğrisi etrafında oldukça sınırlı bir saçılım göstermektedir. Özellikle en üst sırada yer alan iller ile en alt sırada yer alan illerin sıralamalarında neredeyse hiç değişiklik olmadığı şekilden açıkça görülmektedir. Sadece arada kalan illerin görece pozisyonları zaman içerisinde birbirileri arasında, o da sınırlı bir şekilde, değişiklik gösterebilmektedir.

Bileşik rekabetçilik endeksinin alt bileşenlerine ve bu alt bileşenlerde bölgelerin durumuna bakmak Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerdeki kalıcılığının nedenlerini anlamak bakımından ipuçları sunmaktadır. Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde irdelenecek olan alt endekslerle ilgili en temel genel gözlem, illerin görece rekabet gücünü belirleyen önemli bir dizi alt endekste İstanbul ile Türkiye'nin geri kalanı arasındaki çok büyük farklardır. Piyasa büyüklüğü, finansal derinlik ve yaratıcı sermaye alt endekslerinde İstanbul ile Türkiye'nin geri kalanı arasında

uçurumlar bulunmaktadır. Bu uçurum zaman içerisinde azalmamakta, hatta artmaktadır. Bu üç alt endeksin her birinde ikinci sırada olan Ankara ile İstanbul arasında da büyük farklar bulunmakta, Ankara ile üçüncü ve daha alt sıralardaki iller arasındaki fark da aynı şekilde yüksek çıkmaktadır. İstanbul ile geri kalan iller arasındaki büyük farklar makroekonomik istikrar ve fiziki altyapı endeksleri için de geçerlidir. İstanbul'un en üst sırada olmadığı emek piyasaları (İstanbul 14. sırada) ve sosyal sermaye (İstanbul 10. sırada) alt endeks sayıları ise büyük kopuşlar olmadan değişmektedir ve İstanbul'un en üst olmasa bile yine de üst sıralarda yer aldığı bu alt endekslerdeki görece dezavantajı sınırlıdır.

Özetle, Türkiye ekonomisinin üretim faaliyeti bakımından İstanbul'a yığılmış olduğu bilinen gerçeği endeksimizin alt kırılımlarında da izlenmekte, kendi haline bırakıldığında bu yığılmanın hangi kanallar üzerinden tezahür ettiğini ortaya koymaktadır. İstanbul'un ekonomisi zaten "büyük" olduğu için büyümeye devam etmekte; bu trendi değiştirecek bir karşı etki bulunmadığı için de görece rekabetçilik üstünlüğü sarsılmamaktadır. Ekonominin kendi doğasının her ülkede bu tür bir büyük merkezde

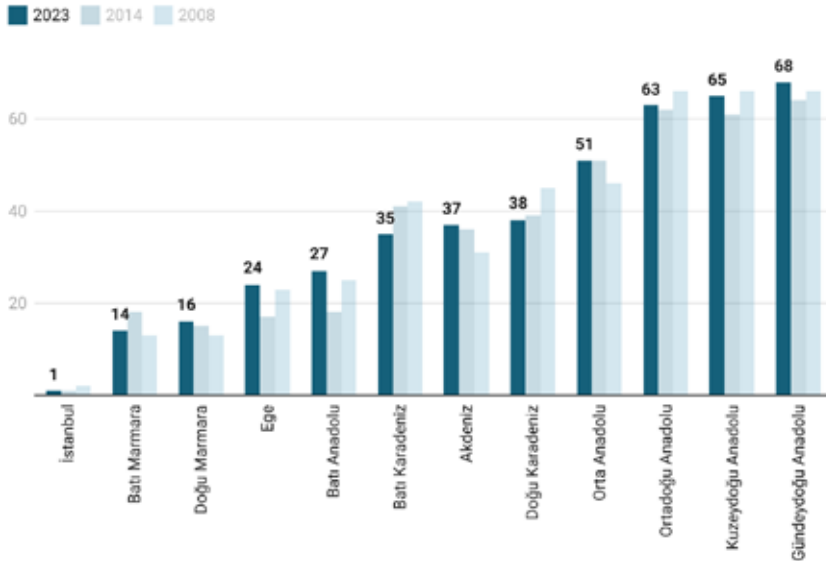
yığışmayı kendiliğinden yaratma ve sürdürme eğilimi taşıdığı ve bu olgunun bir ölçüye kadar kaçınılmaz ve kabul edilebilir olduğu açıktır. Ancak, üretim faaliyetinin yarattığı çevre maliyetleri başta olmak üzere bir dizi negatif dışsallığın maliyetlerinin üreticilere tam olarak yansıtılmaması nedeniyle İstanbul'un Türkiye ekonomisindeki baskın gücü sürdürülemez düzeylere varmıştır. Özellikle İstanbul'un karşı karşıya bulunduğu deprem riski de göz önüne alındığında, geri kalan illerin ekonomik bakımdan İstanbul'a göre daha rekabetçi hale gelmeleri, üretim faaliyetinin tüm Türkiye geneline daha dengeli dağılması için ivedilikle politikaların geliştirilip uygulamaya konulması gerektiği endeksimiz üzerinden de bütün açıklığıyla görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin rekabetçilik endeksine yansıyan ve en az İstanbul'un rekabetçilik bakımından sarsılması güç ve sürdürülebilir olmayan hakimiyeti kadar önemli olan bir diğer olgu da en alttaki on ilin sıralamadaki yerlerinin grup olarak aynı kalmasıdır (kendi içlerinde ihmal edilebilir yer değişiklikleri dışında). Ekonomik gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının çok altında olan bu illerin

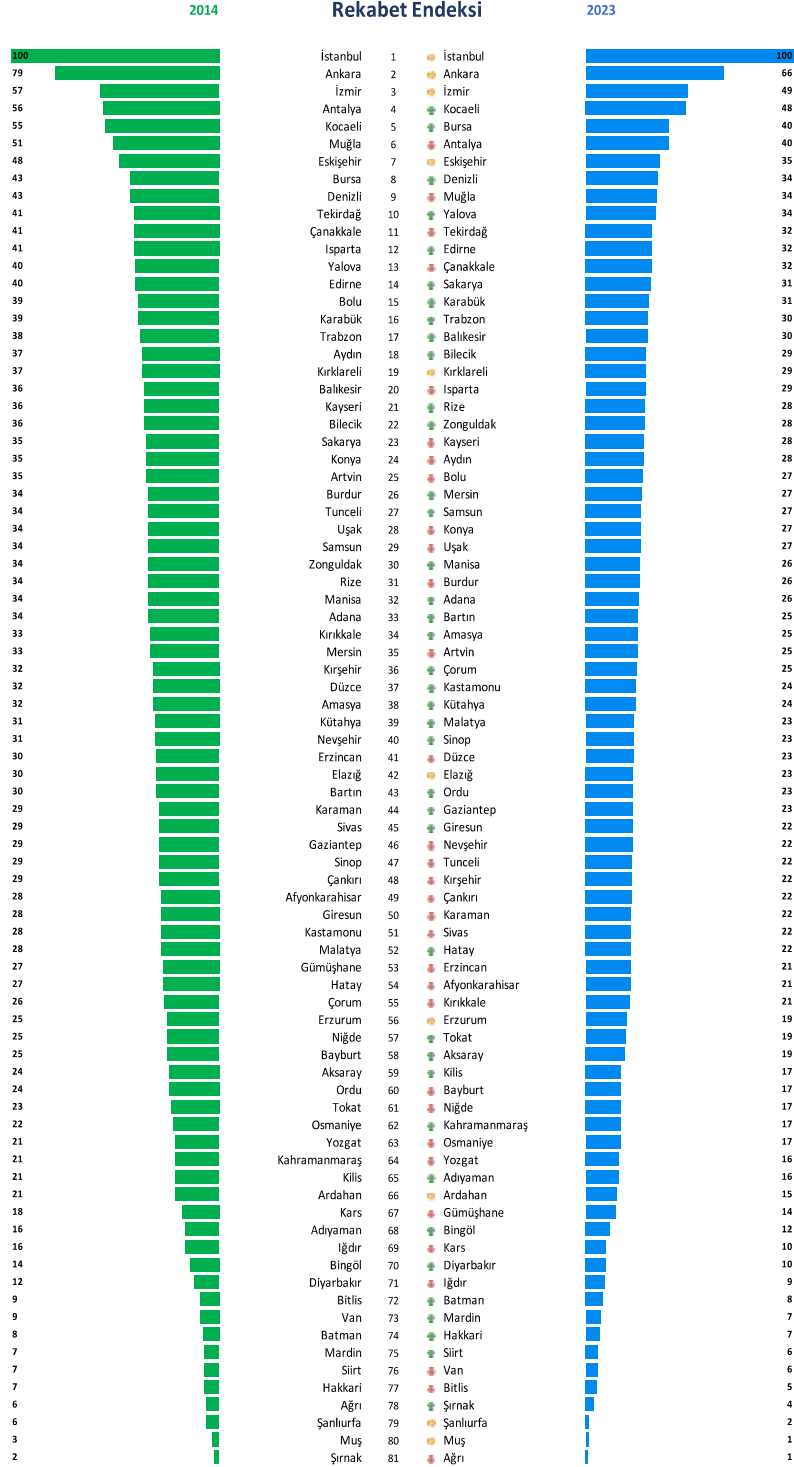
aynı zamanda rekabetçilik açısından en geride iller olması şaşırtıcı değildir. Büyük sosyal sorunlara da yol açan ekonomik geri kalmışlığın giderilmesi için bu illerin rekabetçilik performanslarını yukarı çekecek politikaların geliştirilmesi gereği de ortadadır.

Diğer bölgelerin görece rekabetçilik durumlarına bakıldığında Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin ortalama rekabetçilik düzeylerinin kısmi de olsa gerilemesi dikkat çekicidir. Coğrafi konumları ve gelişmişlik düzeyleri itibarıyla İstanbul'un ekonomideki ağırlığını azaltmak bakımından en kolay alternatif olacakları düşünülebilecek bu bölgeler görece düzey kaybetmişlerdir. Bölgesel ortalamaları görece olarak yükselen Batı Marmara, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz'in kısmi düzelmeleri İstanbul yerine bu bölgelerdeki düşüşle ikame edilmiş gözükmemektedir.

Rekabetçilik Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 3 : İBBS1 Bölge Düzeyine göre Ortalama Sıralama

Şekil 4: İllerin Sıralaması

Endeksler

I. Makroekonomik İstikrar Endeksi

Makroekonomik istikrar endeksi oluşturulurken kişi başına kullanılan nakdi kredi miktarı, dış ticaret hacmi, vergi tahsilatı, eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanmış Gini katsayısı ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) göstergeleri kullanılmıştır. İçerdiği bileşenler itibarıyla makroekonomik istikrar endeksi; illerin ve bölgelerin birbirlerine kıyasla ulusal ekonomiye katkılarını ve TÜFE ile Gini bileşenleri aracılığıyla da ekonomik istikrar ve eşitlik sıralamalarındaki yerlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede makroekonomik istikrar endeksi illerdeki ekonomik faaliyetin büyüklüğü ile gelirin dağılımı ve sürdürülebilirliği arasındaki dengeyi göz önüne almaktadır.

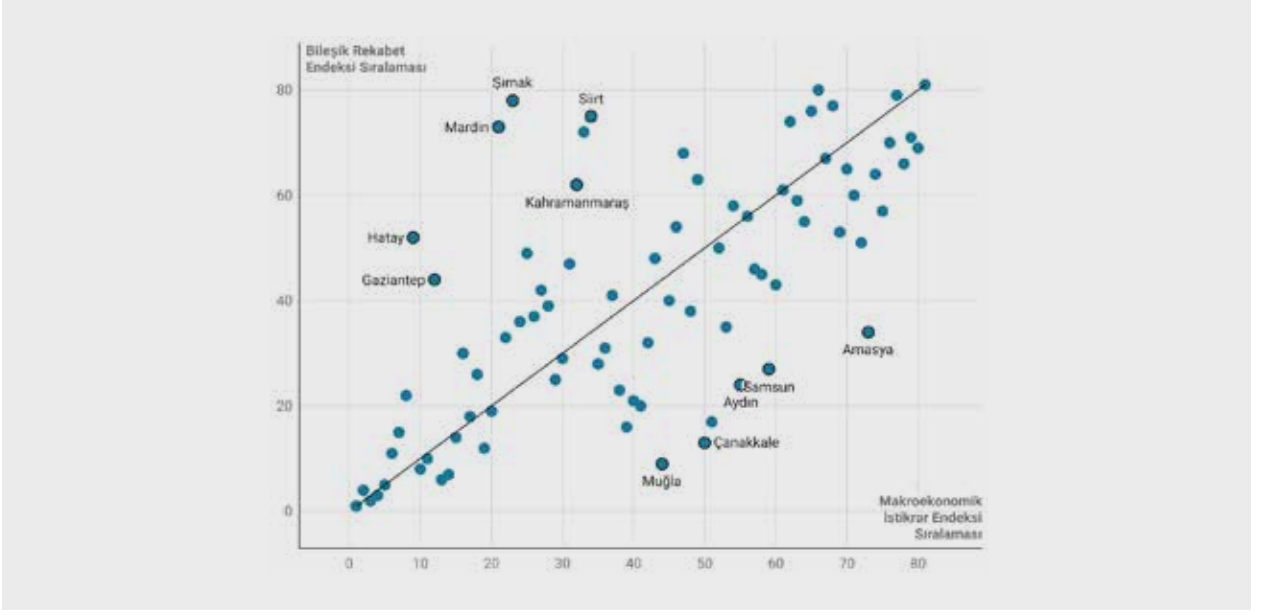
İllerin makroekonomik istikrar endeksi değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre dağılımı aşağıda Şekil 6'da yer almaktadır. 2023 makroekonomik istikrar endeksinde ilk beşteki iller sırasıyla İstanbul, Kocaeli, Ankara, İzmir ve Bursa'dır. İllere göre sıralama Şekil 29'da verilmiştir.

Ankara-İstanbul ekseninde üretimin yoğunlaştığı nokta olan Doğu Marmara bölgesi ve genel olarak Marmara bölgesi makroekonomik istikrar endeksinde de en üst sıralarda yer almaktadır

En üstte olması nedeniyle İstanbul'un endeks değeri 100 iken, tüm illerin 2023 yılı ortalama makroekonomik istikrar endeks değeri sadece 24'tür (en üstte yer alan beş ilin ortalama endeks değeri 74'tür). 2014 endeksinde 5. sırada bulunan Gaziantep 2023 endeksinde 12. sıraya gerilerken, Bursa 6. sıradan 5. sıraya yükselmiştir. İstanbul'un makroekonomik istikrar endeksinde ilk sırada

yer almasının nedeni kişi başına nakdi kredi ve dış ticaret hacminde en üst sırada bulunması ve ayrıca Gini katsayısı hariç diğer değişkenlerde de sıralamaların yukarılarında olması sonucudur. Buna karşılık Gini katsayısının en yüksek olduğu, yani gelir ve servet dağılımının en eşitsiz olduğu il de İstanbul'dur. Bu boyutta İstanbul Türkiye'nin geri kalanında önemli ölçüde ayrılmış olup, İstanbul'un makroekonomik istikrar endeks değeri genel rekabet-

çilik endeksi sıralamasında en üstte yer alan ilk beş ilden sonraki tüm illerin makroekonomik istikrar değerlerinin en az iki katıdır. Bu endekse göre İstanbul'un ardından ikinci sırada yer alan ve endeks değeri İstanbul'unkine yakın olan Kocaeli ise yüksek üretim kapasitesinin görece düşük bir nüfusla bir araya gelmesi sonucu kişi başına

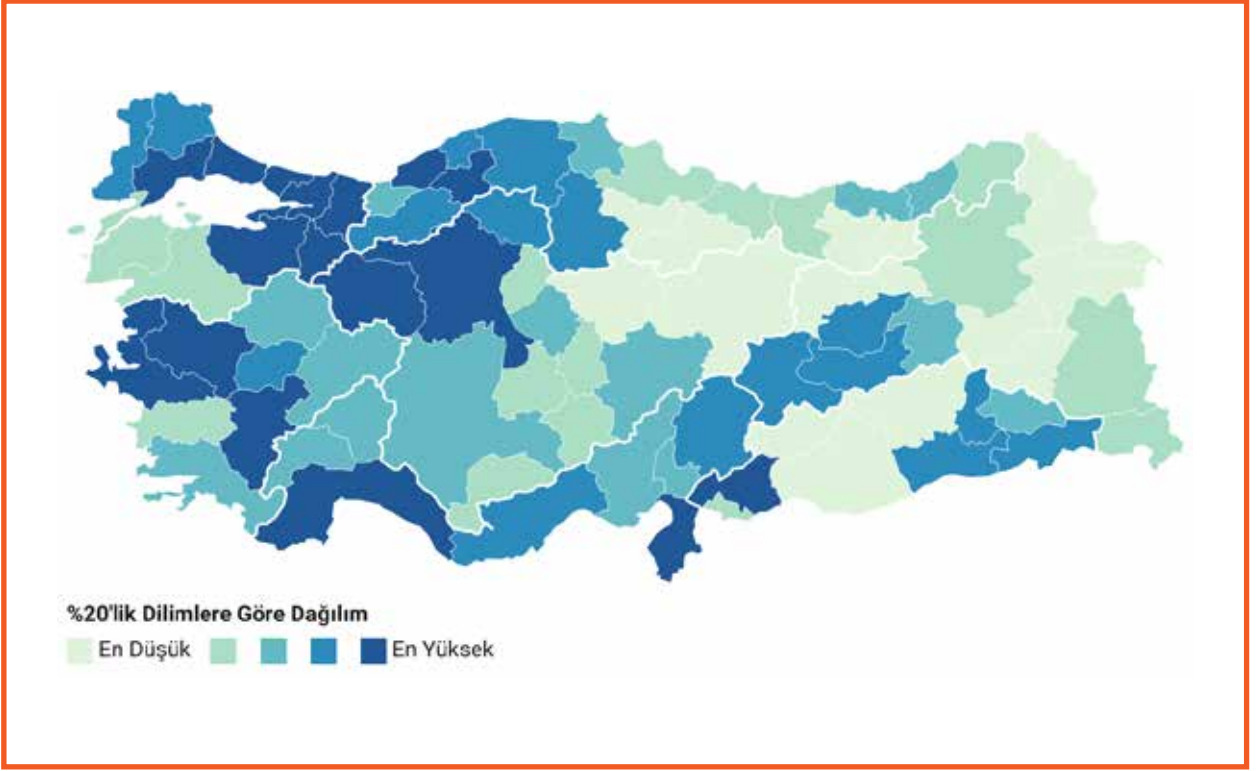
Şekil 5 : Makroekonomik İstikrar Endeksi Rekabetçilik Endeksi İlişkisi

verilen değerlerde üst sıralarda yer almakta, kişi başına vergi tahsilatında da birinci gelmektedir (endeks değeri 92). Listenin en altında yer alan iller ise, sondan geriye doğru sırasıyla, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan ve Şanlıurfa'dır (bu beş ilin ortalama endeks değeri 2 düzeyindedir).

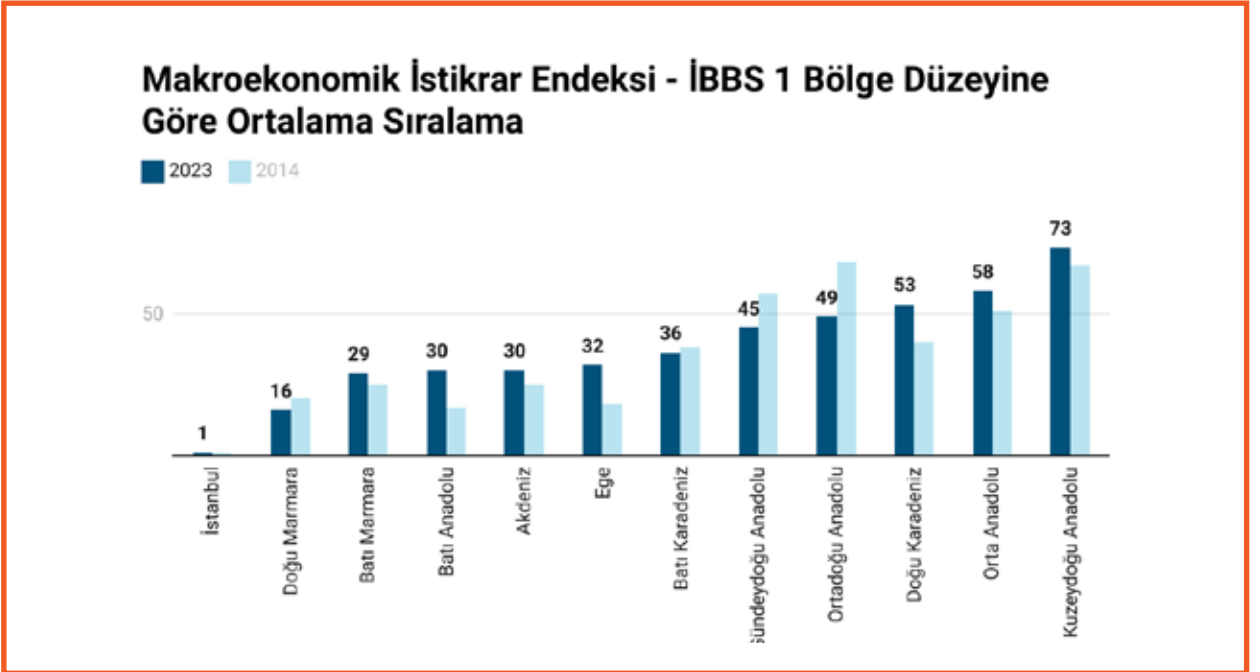
Yukarıda yer alan Şekil 5'in dikey ekseninde illerin genel rekabetçilik endeksi sıralamaları, yatay ekseninde ise illerin makroekonomik istikrar endeksi sıralamaları verilmiştir. Şekil 5'e göre $x=y$ doğrusunun üstünde kalan iller makroekonomik istikrar endeksinde genel rekabetçilik endeksine göre daha iyi performans sergileyen iller, doğrunun altında kalan iller ise makroekonomik istikrar endeksinde genel endeksten daha kötü performans sergileyen illerdir. Bu bağlamda Siirt, Şırnak ve Mardin'in, özellikle enflasyon verisinde gösterdikleri performanstan kaynaklı olarak, makroekonomik istikrar endeksinde rekabetçilik endeksine göre çarpıcı şekilde yüksek sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Her üç il de 2023 yılında 2014 yılına göre makroekonomik istikrar sıralamasında önemli sıçrama kaydetmişlerdir. Diğer taraftan, bu üç ilin makroekonomik istikrar endeksi sıralamasındaki artan performansları genel rekabetçilik endeksi sıralamasında en alt sıralarda yer almalarını önleyecek ölçüde değildir. Hatay ise kişi başına düşen dış ticaret hacmi ve vergi

taahhütleri bileşenlerinde üst sıralarda yer alması sonucu makroekonomik istikrar endeksinde genel endekse kıyasla daha üst sıralarda yer almıştır. Diğer yandan genel rekabetçilik endeksine kıyasla makroekonomik istikrar endeksinde düşük sıralarda yer alan Çanakkale, Amasya, Aydın, Samsun gibi illerde öne çıkan ortak özellik ise enflasyon ve gelir dağılımı değişkenlerinde oldukça kötü performans sergilemiş olmalarıdır. Bu dört ilin hepsi 2014 yılına göre 2023 yılında makroekonomik istikrar endeksi sıralamasında önemli düşüş kaydetmişlerdir.

İBBS-1 bölgelerinin ortalama 2023 yılı makroekonomik istikrar endeksi değerleri Şekil 7'de verilmiştir. Ankara-İstanbul ekseninde üretimin yoğunlaştığı nokta olan Doğu Marmara bölgesi ve genel olarak Marmara bölgesi makroekonomik istikrar endeksinde de en üst sıralarda yer almaktadır. Marmara Bölgesi'ni Ankara'nın mevcudiyeti ile birlikte Batı Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgeleri takip etmektedir. Doğuya gittikçe endeks değerleri düşüş gösterirken Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu'daki istisnai değerler, yukarıda açıklandığı gibi, genel olarak yerel enflasyon ve gelir dağılımına dair göstergelerin ülke ortalamalarına göre daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 6 : Makroekonomik İstikrar Endeksi Haritası

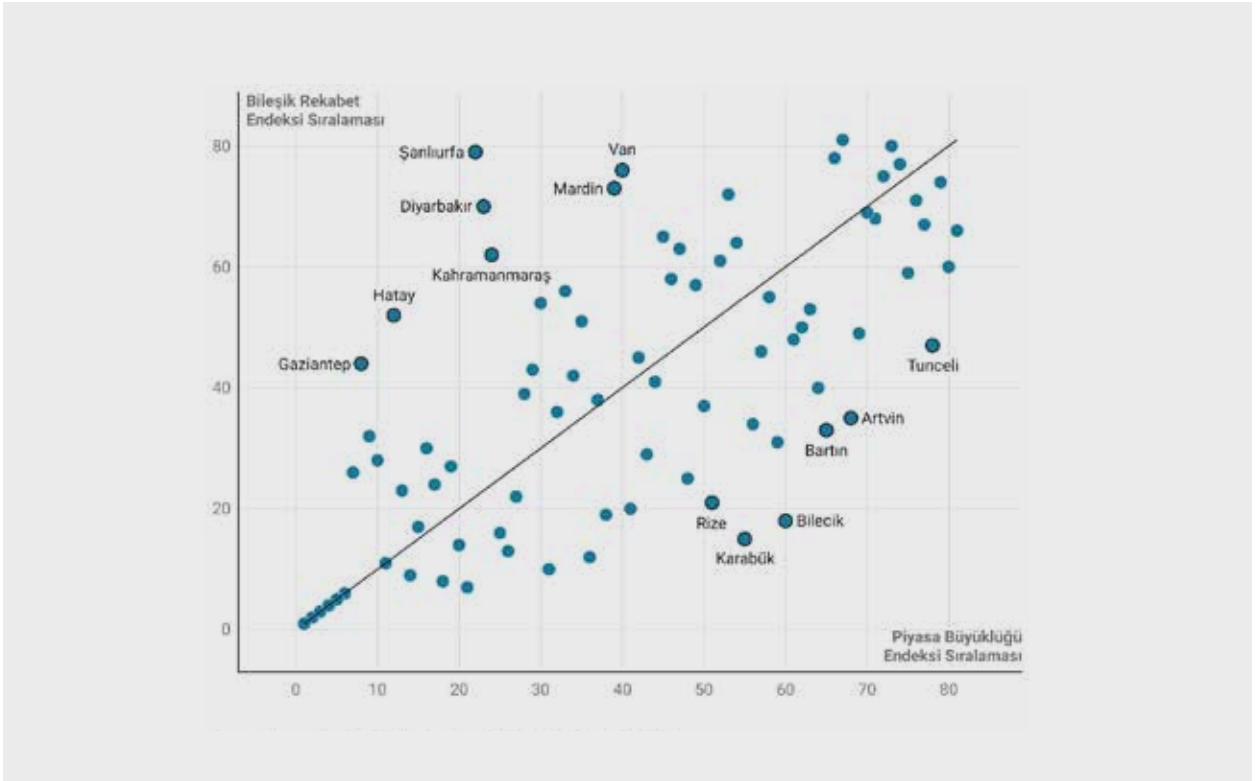
Şekil 7: Makroekonomik İstikrar Endeksi – İBBS1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

II. Piyasa Büyüklüğü Endeksi

Il bazında piyasa büyüklüğü, birikime elverişli faktörlerin mevcudiyeti sebebiyle dışsal ölçek ekonomileri oluşumuna yol açabilmekte, yine benzer şekilde ölçek ekonomilerinin mevcudiyeti de piyasa büyüklüğüne pozitif katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda piyasa büyüklüğü ve ölçek ekonomisi oluşumu arasında pozitif korelasyondan bahsetmek mümkündür. Bu durum bölgesel ve il bazında rekabetçiliğe direkt olarak etki edeceği için il bazında toplam kredi, tasarruf ve ticari mevduatlar, vergi gelirleri, dış ticaret hacmi, işyeri sayısı, konut satışları ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) verileri kullanılarak piyasa büyüklüğü alt endeksi oluşturulmuştur.

İllerin piyasa büyüklüğü endeks değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki Şekil 9'da yer almaktadır. İllerin sıralaması Şekil 30'dadır. Bekleneceği gibi, İstanbul piyasa büyüklüğü endeksinde çok büyük bir farkla birinci sırada yer almaktadır. İstanbul'u Ankara takip etmektedir. Ankara'nın piyasa büyüklüğü endeks değeri İstanbul'ununkin sadece %29'u, Ankara'yı takip eden üçüncü sıradaki İzmir'in endeks değeri İstanbul'ununkin %20'si, İzmir'i takip eden dördüncü sıradaki Kocaeli'nin endeks değeri ise İstanbul'ununkin sadece %11'dir. Genel rekabetçilik endeksinin alt endeksleri içinde İstanbul ile ülkenin geri kalanının en fazla ayrıştığı alt endeksin piyasa büyüklüğü endeksi olduğu, bu boyutta İstanbul ile ülkenin geri kalanı arasında uçurum olduğu görülmektedir. 2023 yılında tüm illerin piyasa büyüklüğü

Şekil 8 : Piyasa Büyüklüğü Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

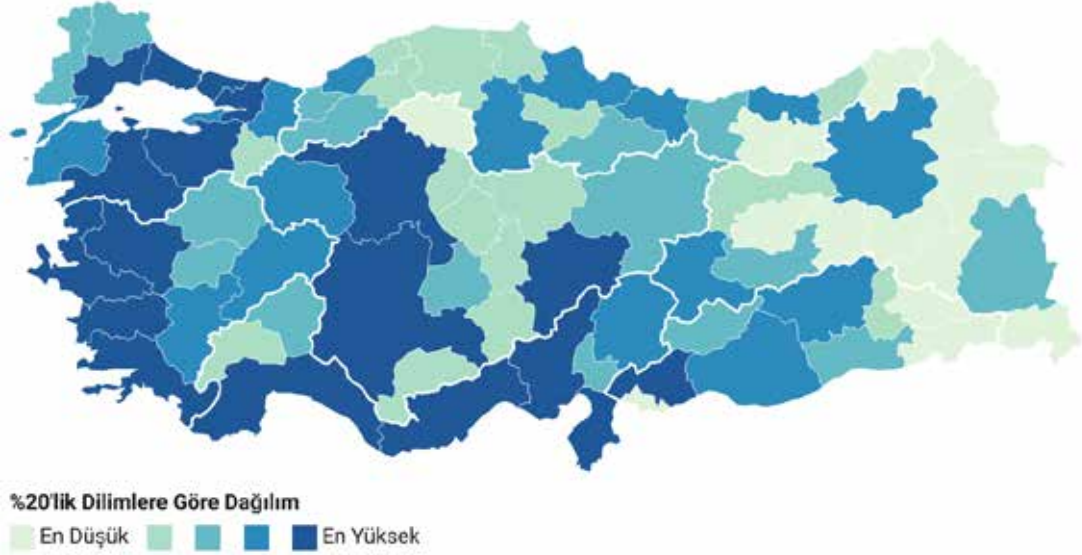
endeks değeri ortalaması sadece 4'tür (İstanbul'un %4'ü). 2008 ve 2014 piyasa genişliği endeksi sıralamasında ilk 10'da bulunan diğer iller değişmezken 2014'te 10. sırada olan Balıkesir'in 2023'te 15'liğe gerileyerek ilk on grubundan çıktığı, Gaziantep'in ise 8. sıradan bu listeye girdiği görülmektedir. Ancak İstanbul'un sözü edilen büyük üstünlüğü ışığında diğer illerin piyasa genişliği değerlerindeki değişikliklerin mutlak büyüklük olarak anlamı çok sınırlıdır. Piyasa derinliği endeksinde son beş sırada yer bulan iller ise, sondan geriye doğru sırasıyla; Ardahan, Bayburt, Hakkari, Tunceli ve Gümüşhane'dir (bu illerin ortalama endeks değeri 1 düzeyindedir).

Piyasa büyüklüğü endeksinin genel rekabetçilik endeksi ile korelasyonunu gösteren Şekil 8'e bakıldığında özellikle Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Malatya'nın dahil olduğu Güneydoğu illerinin bileşik endekse kıyasla yüksek

endeks değerlerine sahip oldukları göze çarpmaktadır. Bu dört ildeki gelişmeye paralel olarak, bölgesel endeks değeri ortalamalarının 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğini gösteren Şekil 10'a bakıldığında Güneydoğu Anadolu bölgesinin 2009 ve 2014 yıllarına göre piyasa büyüklüğü boyutunda rekabet gücünü diğer bölgelere göre en çok artırmış olan bölge olduğu gözlemlenmektedir.⁴ Buna karşılık piyasa büyüklüğü endeksinde ortalama sıralaması en çok gerileyen bölge ise Ankara, Konya ve Karaman'ın dahil olduğu Batı Anadolu bölgesi olmuştur. Karaman ilinin endeks bileşenlerinde önceki endekslere kıyasla oldukça gerilemesi Batı Anadolu'da ortalama sıralamayı gerileyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 30). Hem Şekil 9 hem de Şekil 10'dan görüleceği üzere; Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri sıralamada birkaç basamak aşağıya inmelerine rağmen Marmara bölgesinin geneliyle birlikte piyasa büyüklüğü endeksin-

⁴Piyasa büyüklüğü boyutundaki görece daha iyi durumuna rağmen, emek piyasaları başta olmak üzere tüm diğer alt kategorilerde Türkiye'nin geri kalanına göre çok gerilerde kalmış olması sonucu Güneydoğu Anadolu genel rekabetçilik bakımından en sona yer alan bölgedir.

Piyasa Büyüklüğü Endeksi

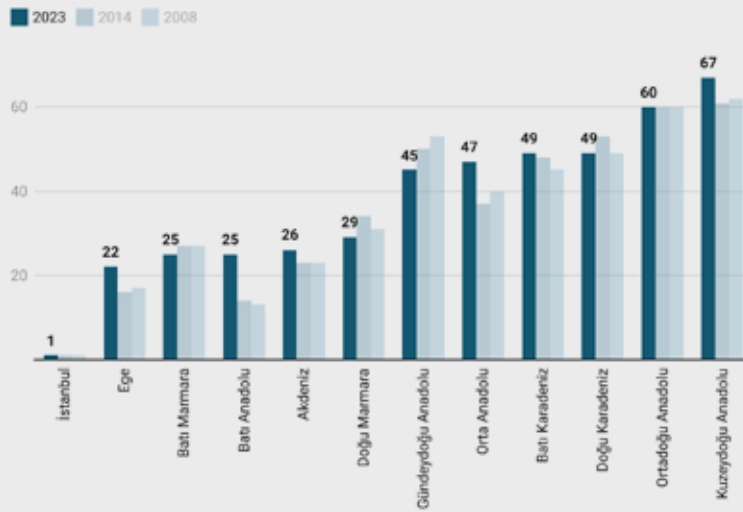

Şekil 9 : Piyasa Büyüklüğü Endeksi Haritası

de en yüksek değerlere ulaşan bölgelerdir. Buna karşılık Güneydoğu hariç doğu illerinin ise en düşük endeks de-

ğerleriyle son sıralarda buldukları gözlemlenmektedir.

Piyasa Büyüklük Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 10 : Piyasa Büyüklük Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

III. Finansal Derinlik Endeksi

Bir ildeki finans ve bankacılık sektörünün büyüklüğü, o ilin ekonomik büyüme potansiyelinin somutlaşmasına katkı sağlayan faktörlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda bir ildeki finans sektörünün kapsamı ve finansal araçların yaygın kullanımı bu araştırmada rekabetçilik seviyesinin önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla kişi başına kredi ve tasarruf mevduatı, kredi/mevduat oranı, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisindeki finans ve sigorta faaliyeti payı, işyeri başına ticari mevduat, kişi başına düşen ATM sayısı ve banka şubesi başına düşen kişi sayısı verileri kullanılarak finansal derinlik endeksi oluşturulmuştur.

Endeksi oluşturan alt göstergelerle ilgili veriler incelendiğinde finansal

değerlerin 2009 ve 2014 endekslerine kıyasla nominal olarak ciddi bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, verinin enflasyona göre düzeltilmemiş olması endeksin alt bileşenler bakımından kıyas gücünü azaltan bir durum teşkil etmektedir. Buna karşılık kredi-mevduat oranı 2014 verisine kıyasla her ilde düşüş eğilimi içerisindedir. Kişi başına düşen ATM sayısı verisi sabit kalırken,

bankacılık sektörünün dijitalleşmesi ile birlikte yeni açılan fiziksel banka şubesi sayısı nüfus artışını yakalamamış, şube başına düşen kişi sayısı 2014 verisine göre yükselmiştir.

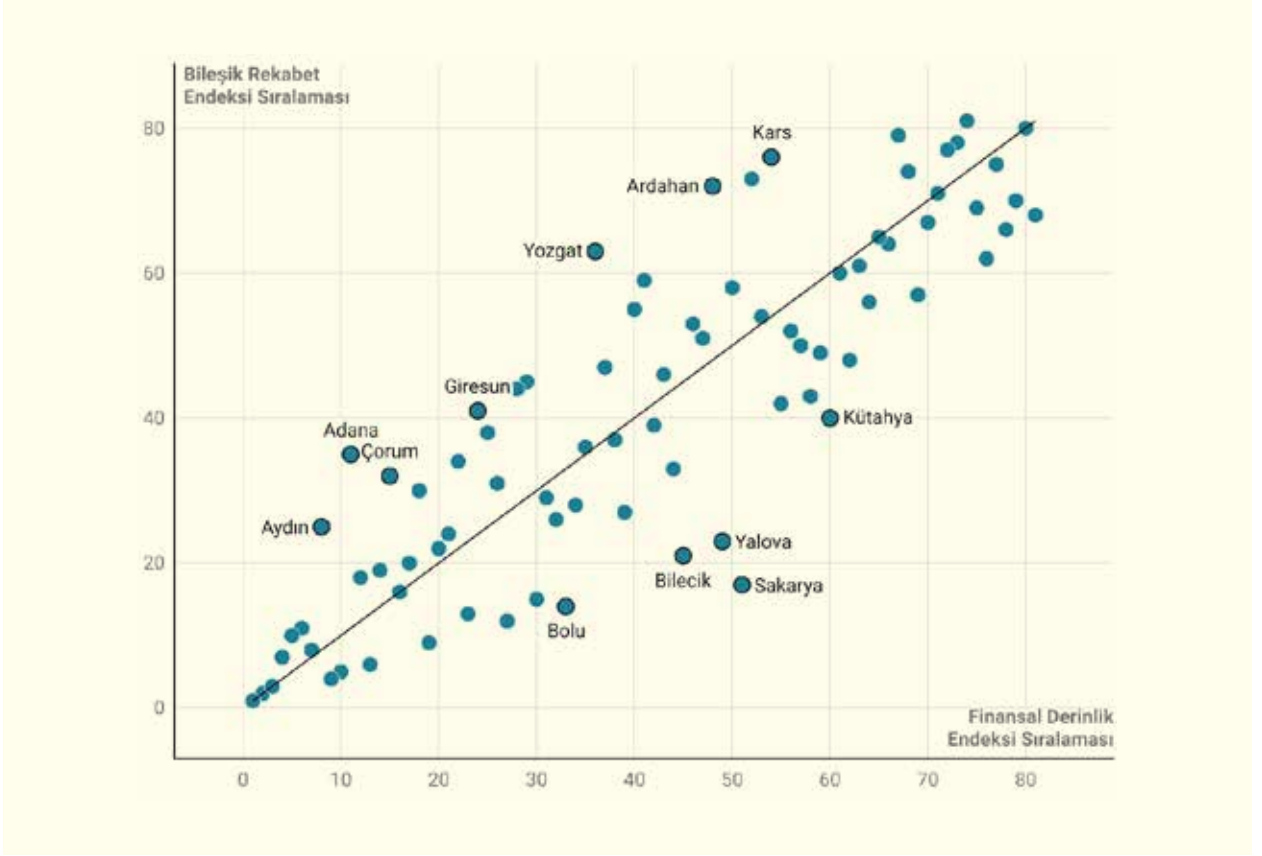
İllerin finansal derinlik endeks değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 12'de yer almaktadır (illerin sıralaması Şekil 31'dedir). Finansal derinlik endeksi 2009 ve 2014 endekslerindeki duruma benzer bir şekilde genel

rekabetçilik endeksiyle en yakın ilişki içerisinde olan ekonomik alt endeks olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda finansal derinlik endeks değerlerinin genel endeks değerleriyle ilişkisini veren Şekil 11'deki saçılım diğer ekonomik alt endekslere göre daha azdır. Ancak endeksin bileşik rekabetçilik endeksi ile korelasyonu 2014'e göre zayıflamış, saçılım 2014 finansal derinlik endeksine kıyasla artmıştır

(EDAM 2014). Bu durum 2009-2014 arası hızlı bir büyüme kaydeden finans ve bankacılık sektörünün büyüme hızı ivmesini kaybetmesi ve genel endeksin itici gücü olması durumunun zayıflamasından kaynaklanması olasıdır.

İl bazında incelediğinde İstanbul ve Ankara sırasıyla finansal derinlik endeksi sıralamasında birinci ve ikinci

Genel endekse göre 2023'te daha iyi performans gösteren tüm illerin finansal derinlik sıralamasındaki yerleri 2014 endeksine kıyasla önemli ölçüde yükselmiştir.

Şekil 11 : Finansal Derinlik Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

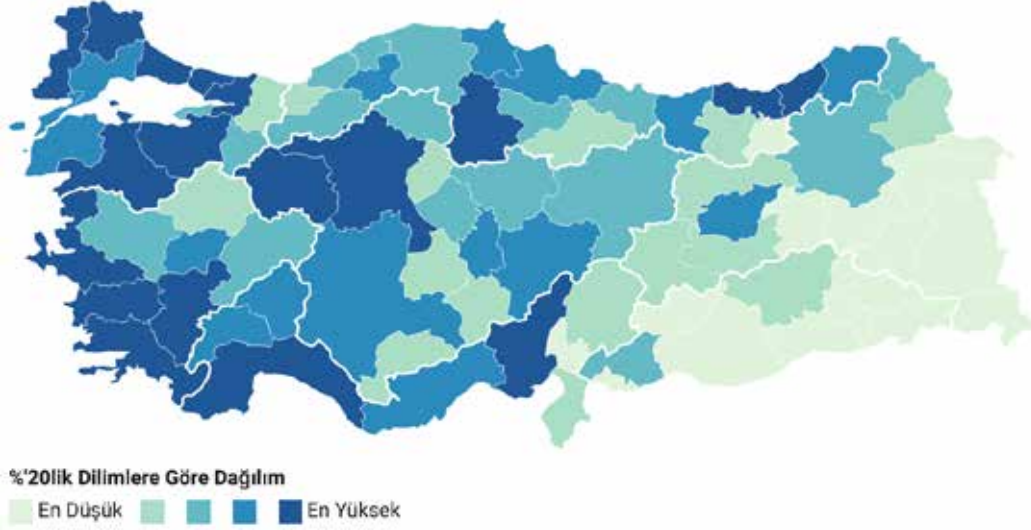
sırada yer alırken onları İzmir, Antalya ve Muğla takip etmektedir (Şekil 31). İstanbul ile Ankara arasında ve Ankara ile onu takip eden iller arasında ciddi bir fark mevcuttur. Ankara'nın endeks değeri İstanbul'ununkinin %76'sı, Ankara'yı takip eden üçüncü sıradaki İzmir'in endeks değeri ise İstanbul'ununkinin %46'sıdır. Sıralamada en üstte yer alan 5 ilin ortalama endeks değeri 62 iken geri kalan illerin ortalama finansal derinlik endeks değeri sadece 23'tür. Finansal derinlik endeksi sıralamasında en altta yer alan beş il, sondan geriye doğru sırasıyla; Şırnak, Muş, Şanlıurfa, Batman ve Siirt'tir (bu illerin ortalama endeks değeri 4 düzeyindedir).

Finansal derinlik endeksinde, genel endekse kıyasla en iyi performans gösteren iller Adana, Ardahan ve Yozgat olmuştur (Şekil 11). Yozgat finans ve sigorta faaliyetlerinin ekonomi içerisindeki payı verisinde üst sıralarda yer alır-

ken, Ardahan'ın sıralamada yukarıda olması şube başına düşen nüfusun düşük ve kredi- mevduat oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Adana ise finansal araçların kullanım oranları ve finans ve sigorta faaliyeti payı oranlarında yüksek endeks değerlerine sahiptir. Genel endekse göre 2023'te daha iyi performans gösteren tüm illerin finansal derinlik sıralamasındaki yerleri 2014 endeksine kıyasla önemli ölçüde yükselmiştir.

Şekil 13'da verilen bölgesel finansal derinlik endeks değeri ortalamalarına ve 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğine bakıldığında, bölgesel bazda genel olarak kıyı illeri ve Ankara çevresi yüksek değerler elde ederken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri genel endekse paralel bir şekilde düşük değerlere sahiptir. Bu bağlamda makroekonomik istikrar ve piyasa büyüklüğü endekslerinde bazı doğu illerinin sıralamalarda sahip

Finansal Derinlik Endeksi

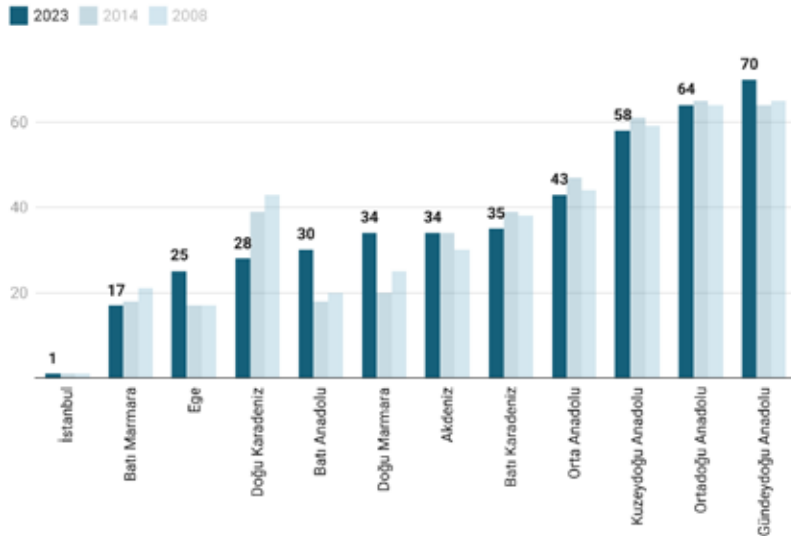

Şekil 12 : Finansal Derinlik Endeksi Haritası

olduğu görece yüksek konumlar finansal derinlik endeksinde gözlemlenmemektedir. Bölgesel ortalama endeks sıralamaları karşılaştırdığında 2008 yılından bu yana en büyük iyileşmenin Doğu Karadeniz bölgesinde yaşandığı

ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık aynı dönemde Ege, Doğu Marmara ve Batı Anadolu illerinin finansal derinlik bakımından geri gittikleri, ortalama sıralamalarının yükseldiği gözlemlenmektedir.

Finansal Derinlik Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 13 : Finansal Derinlik Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

IV. Emek Piyasaları Endeksi

istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme, emek piyasalarında düşük işsizlik ve kapsayıcı istihdam imkanları ile doğru orantılıdır. Nitekim işgücüne katılım, ekonomik büyümeyi besleyen kritik bir faktördür. Türkiye ekonomisi için başarılı olarak değerlendirilen pek çok dönemde, 'işsiz büyüme' olarak tanımlayabileceğimiz bir büyüme çeşidi gözlemlenmiştir. Basitçe tanımlamak gerekirse, 'işsiz büyüme' ekonomik büyümeye rağmen işsizliğin düşürülemediği, yani istihdamın artmadığı bir büyümeye işaret etmektedir. Daha da önemlisi, işsiz büyüme altında işsizlik azalmadığı gibi, işsizliğin olumsuz etkileri de giderek daha fazla hissedilmektedir. Ekonomik büyümenin istihdam oranı ile doğru orantılı olarak artması, bölgesel rekabetçilik ve nihayetinde bölgesel kalkınma açısından da oldukça kritiktir. İşgücüne katılım oranının yanı sıra, bu oranın kadın-erkek dağılımı da mercek altındaki bölgedeki/ildeki istihdamın kapsayıcılığı konusunda önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

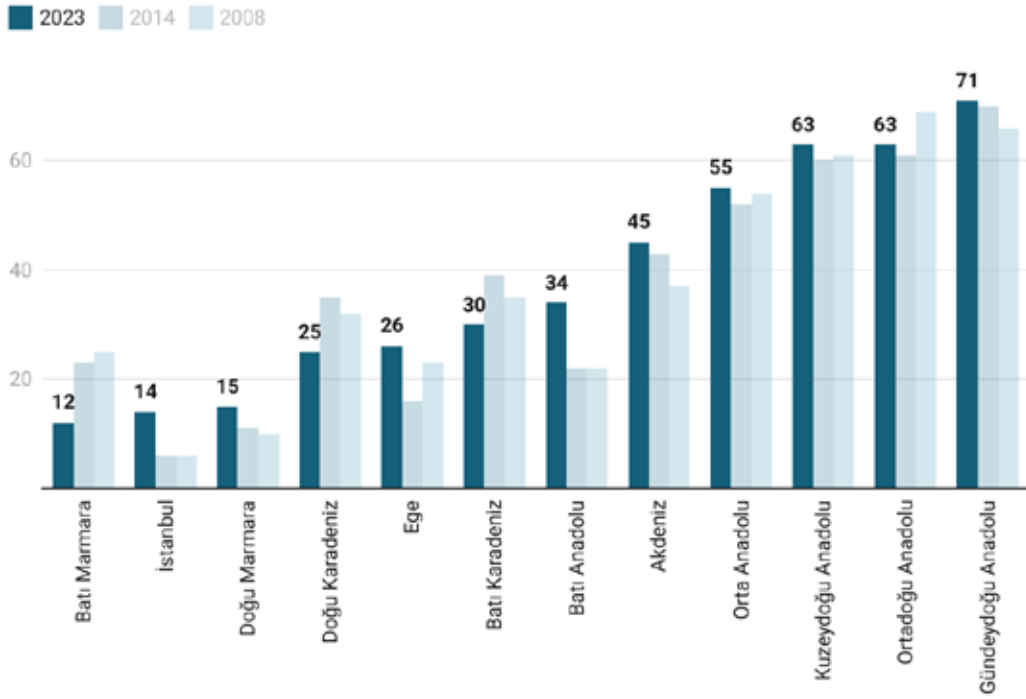
Bu çalışmada emek piyasaları endeksi oluşturulurken genç nüfus oranı, ortaöğretim ve lise net okullaşma oranı, genel işsizlik oranı, 15 yaş üstü işgücüne katılım ve istihdam oranları, sigortalı çalışanların toplam nüfusa oranı ve net göç hızı göstergeleri kullanılmıştır.

İllerin emek piyasaları endeks değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 16'da yer almaktadır (illerin sıralaması Şekil 32'dedir).

2023 yılı emek piyasası endeksinde ilk beş sırada yer alan iller sırasıyla Tekirdağ, Kırklareli, Muğla, Kocaeli ve Yalova'dır (bu illerin ortalama endeks değeri 92'dir). Tüm iller bazında endeksin ortalama değeri 66'dır ve değerlerin varyansı en alt sıralarda yer alan iller dışında düşüktür. Kırklareli dışındaki iller 2014 endeksinde de ilk beş içinde yer alırken Kırklareli'nin endeks sıralamasındaki pozisyonunda büyük bir yükseliş görülmektedir. Kırklareli'nin yüksek ve artan işgücüne katılım ve istihdam oranları ile yüksek sigortalılık oranı ve pozitif göç hızı sıralamadaki yerini yukarı taşımıştır. Sıralamada son beşte ise; sondan geriye doğru olmak üzere sırasıyla; Siirt, Şırnak, Muş, Mardin ve Batman yer almaktadır (bu illerin ortalama endeks değeri 23'tür). İstanbul'un emek piyasaları endeksinde 14. sırada yer almasının yanı sıra genel rekabetçilik endeks değerleri yukarıda olan diğer illerin de emek piyasaları endeksinde yukarı sıralarda olmaması dikkat çekicidir.

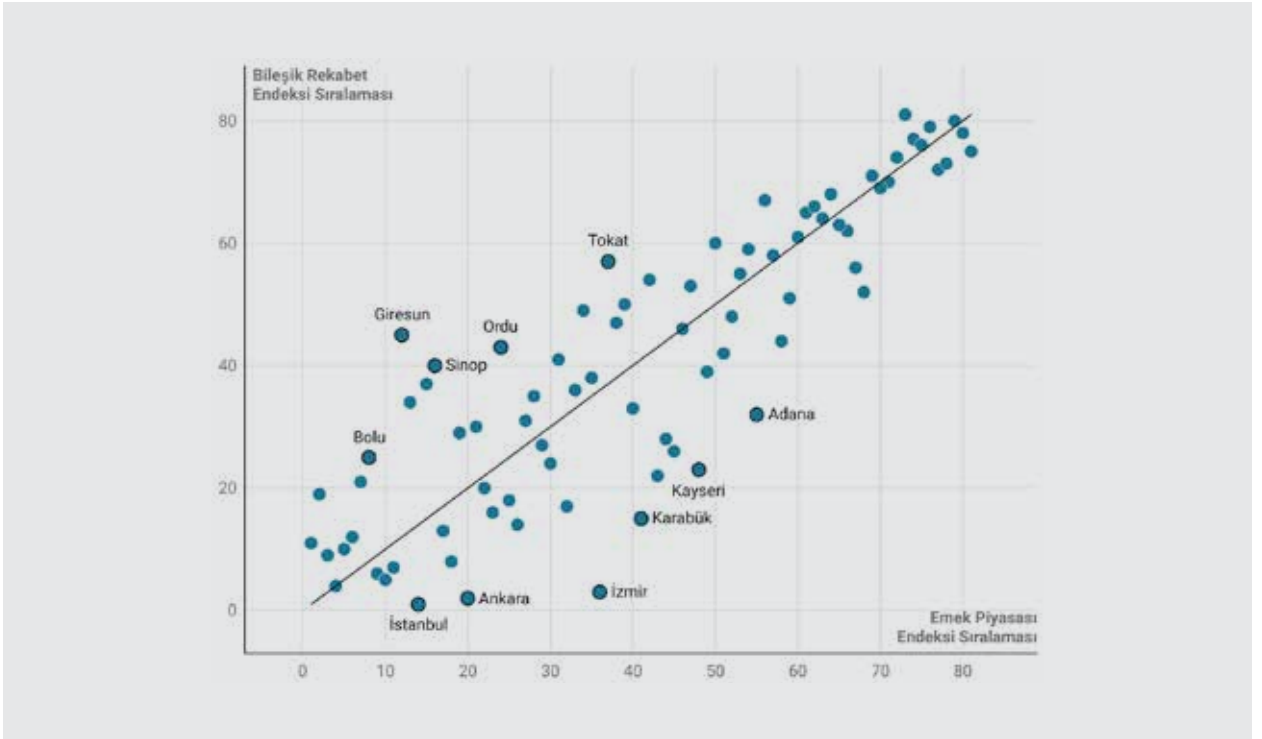
İllerin emek piyasaları endeks değeri sıralamasını veren Şekil 32'ye ve aynı endeks için bölgesel sıralama ortalamalarının 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğini gösteren Şekil 14'e bakıldığında, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin hemen hepsinin emek piyasası sıralamasında en alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. 2023 yılında endeksin ülke genelinde ortalaması 66 iken son sıraları paylaşan bu bölgelerdeki 11 ilin her birinin emek piyasaları endeks değeri 23 düzeyindedir (sondan geriye doğru sırasıyla Siirt, Şırnak, Muş,

Emek Piyasası Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

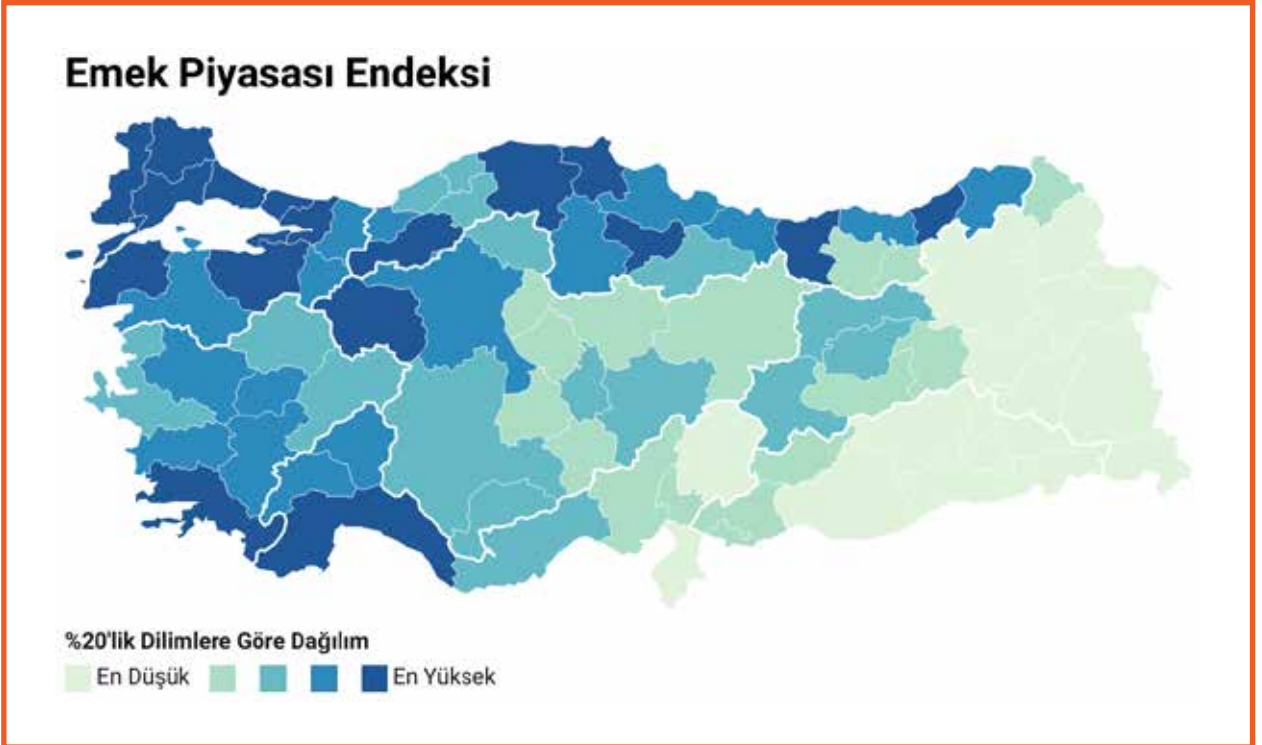

Şekil 14 : Emek Piyasası Endeksi – Bölgelere Göre Ortalama Sıralama

Mardin, Batman, Şanlıurfa, Van, Bitlis, Ağrı, Hakkari ve Diyarbakır illeri). Genç nüfus oranı ve yüksek doğurganlık oranlarına karşılık işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü ile sigortalı çalışan sayısının azlığı emek piyasasını görünümünü önemli ölçüde aşağıya çekmektedir. Ayrıca bölge illerinin emek piyasası bakımından 2014 yılına göre daha da geriledikleri görülmektedir. Emek piyasaları endeksinde 2009 – 2023 yılları arasında Batı Marmara bölgesi ile Doğu ve Batı Karadeniz bölgeleri dışındaki bütün bölgelerde de görece bir gerileme gözlemlenmekte, bu gerilemenin en belirgin olduğu bölgeler ise Batı Anadolu ve Ege bölgesi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 14).

Şekil 15 : Emek Piyasası Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

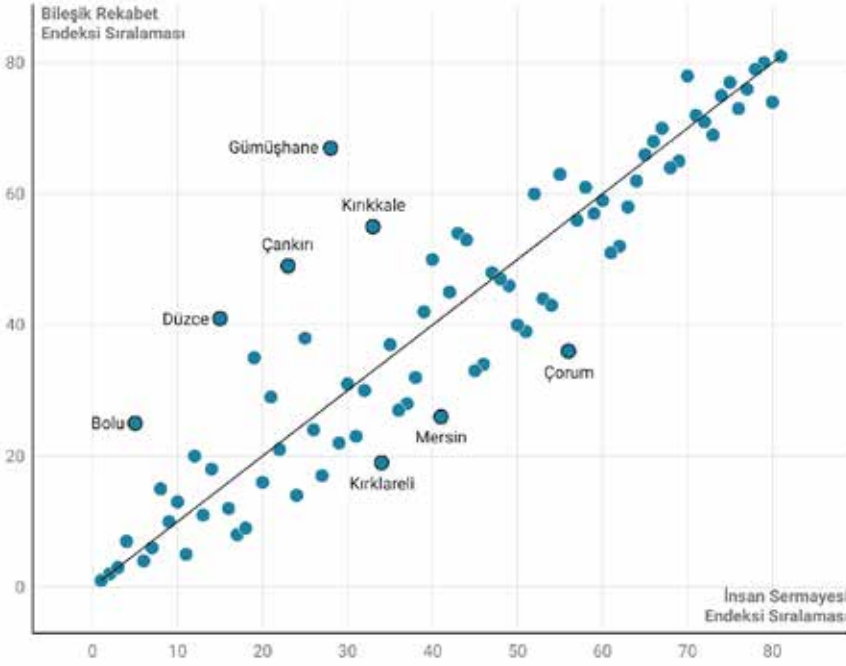
Şekil 16 : Emek Piyasası Endeksi Haritası

V. İnsan Sermaye Endeksi

Ekonomik büyümenin bir diğer önemli destekleyici unsuru, beşerî sermaye olarak da betimlenebilen insan sermayesidir. Bir ildeki okul öncesi ile ilk, orta ve mesleki öğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları; üniversitede okuyanların toplam nüfusa oranı; akademisyen sayısı; okuma yazma bilen oranı; okullaşma oranı gibi göstergelerden oluşan insan sermayesi endeksi, yerel istihdamın üretimde ortaya çıkarabileceği katma değer ve istihdamdan alınan verimin önemli bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, insan sermayesi endeksi işgücünün kalitesini ölçmeye yöneliktir. Kaliteli işgücünün fazla olduğu bölgelerin genel rekabetçilik endeksinde de üst sıralara yükseldiği gözlemlenmektedir.

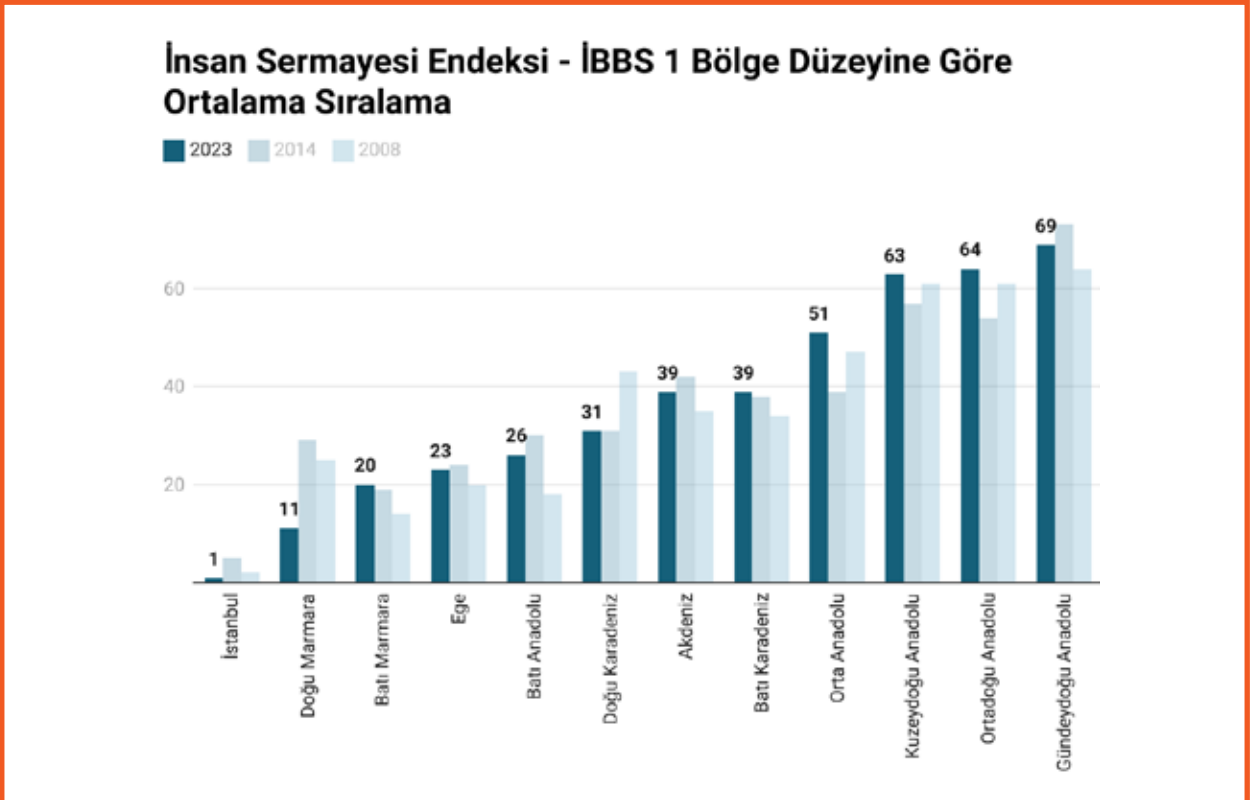
İllerin insan sermayesi endeksi değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 19'da yer almaktadır (illerin sıralaması Şekil 33'tedir). Tüm iller bazında endeksin ortalama değeri 58'dir ve değerlerin illere göre dağılımının varyansı düşüktür. 2023 yılı endeksinde ilk beş sırasında yer alan iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir ve Bolu'dur. 2014 yılı endeksinde 4. Sırada olan İstanbul'un geçen zaman içinde 1. sıraya çıktığı görülmektedir. Kocaeli, Düzce, Sakarya, Bursa ve Tekirdağ 2014'ten bu yana insan sermayesi sıralamasında önemli sıçrama kaydeden iller olmuştur. Sıralamada

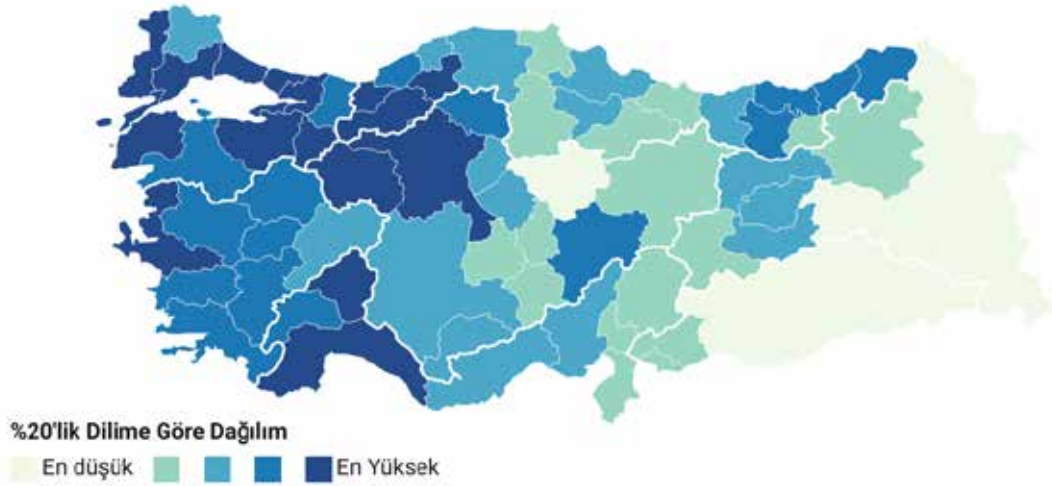
Şekil 17 : İnsan Sermayesi Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

en fazla gerileyen illerin ise Tunceli, Kırşehir, Amasya, Sinop ve Erzincan olduğu görülmektedir. İnsan sermayesi endeksi 2023 yılı sıralamasında en altta olan beş il ise, sondan geriye doğru sırasıyla Ağrı, Hakkari, Muş, Şanlıurfa ve Van olmuştur. 2014 yılı ile karşılaştırıldığında bir tek Şırnak ilinde kayda değer bir değişiklik görülmektedir. Bu ilimiz 2014 yılında 80. Sıradan 2023 yılında 70. sıraya yükselmiştir. Bu illerin sıralamadaki konumunu akademisyen sayısı, üniversite okuyanların toplam nüfusa oranı ve öğrenci başına öğretmen sayısının yetersizliği ile açıklamak mümkündür.

Şekil 18 : İnsan Sermayesi Endeksi - Bölgelere Göre Ortalama Sıralama

İnsan Sermayesi Endeksi

Şekil 19 : İnsan Sermayesi Endeksi Haritası

İnsan sermayesi endeks değerlerinin genel endeks değerleriyle ilişkisi Şekil 17'de verilmiştir. Emek piyasası endeksi sıralamasında olduğu gibi, bir ilin insan sermayesi endeksi sıralamasındaki yeri ile genel rekabetçilik endeksi sıralamasındaki yeri arasında bir ilişki vardır. 2023 yılında genel endeksteği sırasına göre insan sermayesi endeksindeki sırası önemli ölçüde yukarıda olan iller Bolu, Düzce, Çankırı, Kırıkkale ve Gümüşhane'dir. Bu illerden Kırıkkale dışındakiler 2014'ten bu yana insan sermayesi sıralamasında önemli sıçrama kaydetmiş illerdir. Genel endeksteği sıralarına göre 2023'te insan sermayesi sıralamasında daha aşağıda olan iller Çorum, Mersin, Sivas ve Kırklareli'dir. Bu illerden Sivas (11 sıra) ve Mersin (8 sıra) insan sermayesi sıralamasında 2014'ten bu yana düşüş kaydetmiş olan illerdir.

Bölgelerin insan sermayesi endeksine göre ortalama sıralamalarının 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğini gösteren Şekil 18'e bakıldığında, bu süre zarfında sadece Doğu Marmara ile Doğu Karadeniz bölgelerinde kayda değer bir iyileşme olduğu görülmektedir. 2008 yılında gerilerde olan Güneydoğu, Ortadoğu ve Kuzeydoğu

Anadolu bölgeleri ortalama olarak daha da geri gitmişlerdir (Güneydoğu Anadolu bölgesinde 2014 yılından 2023'e sınırlı da olsa bir düzelme olmuştur). Diğer taraftan, insan sermayesi endeksinin coğrafi dağılımının emek piyasaları endeksinin aksine bölgesel bütünlük göstermemesi söz konusudur. Örneğin, emek piyasası boyutunda bölgelerindeki ortalama değerlerden çok ayrılmayan Tunceli, Erzincan, Malatya ve Elazığ illerinin insan sermayesi sıralamasındaki konumları bölge ortalamasından yukarıdadır. Aynı şekilde Batıda Kırklareli, Sakarya ve Afyonkarahisar buldukları bölgelerin ortalamalarına göre insan sermayesi bakımından daha aşağıda yer almaktadır.

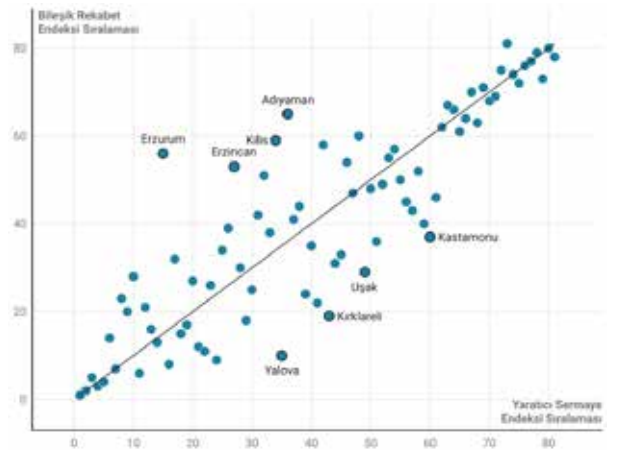
VI. Yaratıcı Sermaye Endeksi

Yaratıcı sermaye alt endeksi, bir ildeki patent başvuru ve tescil sayısı, üniversite mezunu sayısı, akademisyen sayısı, akademik yayın üretimi, AR-GE merkezi sayısı, bilgi ve iletişim hizmet üretimi gibi teknolojinin gelişimine ve kullanımına uygun altyapının varlığı ve AR&GE projelerine yapılan yatırım ve teşvik destekleri gibi göstergeleri kapsamaktadır. Beşerî sermayenin ve genel rekabetçilik seviyesinin önemli bir destekleyici unsuru olan yaratıcı sermaye, ekonomik büyümenin katma değer bakımından kalitesi ve istikrarı açısından da kritik bir role sahiptir. Yaratıcı sermaye, insan sermayesinden bir adım öteye giderek işgücünün kalitesinin yanı sıra var olan kaynakların üretim ve ekonomik büyüme için hangi seviyede yeni mal ve hizmetlerin ortaya çıkmasında ve var olan üretim yöntemlerinin geliştirilmesinde değerlendirilebileceği ile ilgilenmektedir. Diğer bir deyişle, işgücünün bilgiyi katma değeri yüksek üretime dönüştürebilme kapasitesini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede yaratıcı sermaye endeksindeki yerinin bir ilin genel rekabetçiliği üzerinde büyük etkiye sahip olması beklenecektir.

İllerin yaratıcı sermaye endeksi değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 21'de yer almaktadır. İllerin sıralaması ise Şekil 34'tedir. 2023 yılında bu endekste ilk üç sıraya yerleşmiş olan iller sırasıyla İstanbul, Ankara ve Bursa olmuştur. İstanbul'un kendisini takip eden Ankara ile arasında endeks değeri bakımından büyük farkın olmasının yanı sıra, İstanbul ve Ankara'nın Türkiye'nin genelinden tamamen ayrıştığı görülmektedir. Piyasa büyüklüğü alt endeksinden sonra İstanbul'un ülkenin genelinden en fazla ayrıldığı alt endeks yaratıcı sermaye endeksidir. İstanbul'un ardından

gelen Ankara'nın endeks değeri İstanbul'unkinin %69'u, Ankara'yı takip eden üçüncü sıradaki Bursa'nın endeks değeri ise İstanbul'unkinin sadece %37'sidir. Genel olarak bakıldığında da İstanbul'un 100 olan endeks değerine karşı tüm illerin ortalama yaratıcı sermaye endeks değerinin sadece 15 olduğu görülmektedir (en üstte yer alan beş ilin ortalama endeks değeri 55'tir). Yaratıcı sermaye endeksinde sona yer alan iller, diğer alt endeks sıralamalarıyla uyumlu bir şekilde, Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki illerdir. Sondan geriye doğru sırasıyla olmak üzere Şırnak, Muş, Mardin, Şanlıurfa ve Bitlis son beş sırada yer almaktadır (bu illerin ortalama yaratıcı sermaye endeks değeri 2 düzeyindedir).

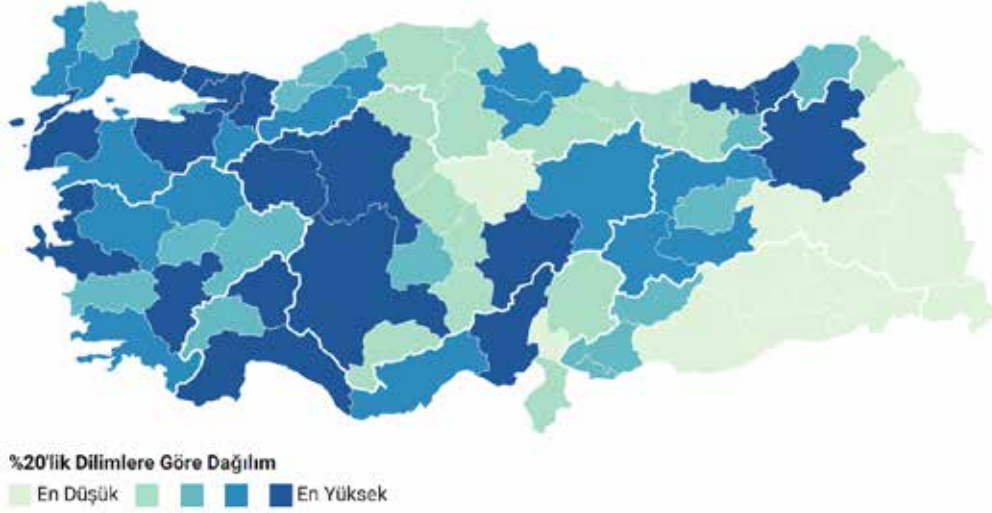
Yaratıcı sermaye endeks değerlerinin genel endeks değerleriyle ilişkisi Şekil 20'de verilmiştir. İnsan sermayesi endeksi ile benzer şekilde, bir ilin/bölgenin yaratıcı sermaye endeksi sıralamasındaki yeri ile genel rekabetçilik

Şekil 20 : Yaratıcı Sermaye Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

Yaratıcı Sermaye Endeksi

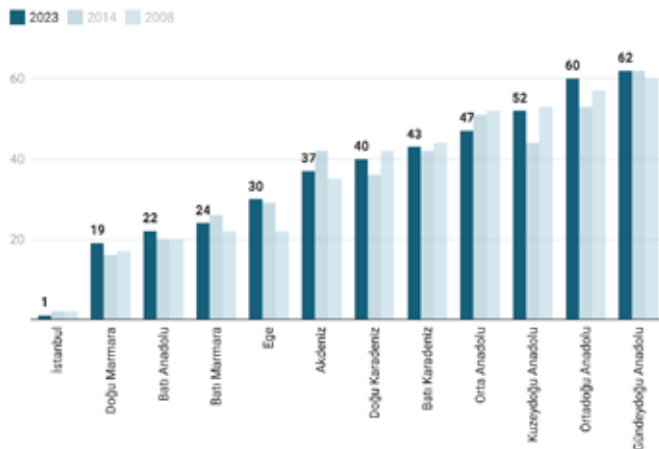
Şekil 21 : Yaratıcı Sermaye Endeksi Haritası

endeksi sıralamasındaki yeri önemli ölçüde farklılaşabilmektedir. Yaratıcı sermaye endeks değerlerinde İstanbul ve Ankara ile Türkiye'nin geri kalanı arasındaki büyük fark diğer illerin endeks değerlerini birbirine çok yaklaştırmakta, bu nedenle iller arasında küçük farklar sıralamadaki yerlerini önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Aynı nedenle yaratıcı sermaye alt endeks değerlerinin bileşik endeks üzerindeki belirleyiciliğini en üst ve en alta yer alan iller dışında sınırlı olmaktadır.

Bölgelerin yaratıcı sermaye endeksinde göre sıralamadaki yerlerinin 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğini gösteren Şekil 22'ye bakıldığında, genel ve alt endekslerdeki trendlerle uyumlu olarak tüm bu zaman zarfında sıralamada en alta yer bulan illerin hepsinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunduğu görülmektedir. 2014 yılından bu yana Batı Marmara, Akdeniz ve Orta Anadolu bölgeleri dışındaki tüm bölgeler insan sermayesi sıralamasında geri gitmişlerdir. Diğer taraftan, genel

endeksle farklılığın bir diğer tezahürü olarak, insan sermayesi endeksinde olduğu gibi yaratıcı sermaye endeksinin coğrafi dağılımı da bölgesel bütünlük göstermemektedir. Doğu ve güneydoğuda Elâzığ, Erzincan, Erzurum ve Malatya bölge ortalamasının üzerinde kalırken, batıda Afyonkarahisar, Aydın, Burdur, Kırklareli ve Uşak yaratıcı sermaye sıralamasında kendi bölgelerinin ortalama sırasının altında yer almaktadır.

Yaratıcı Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

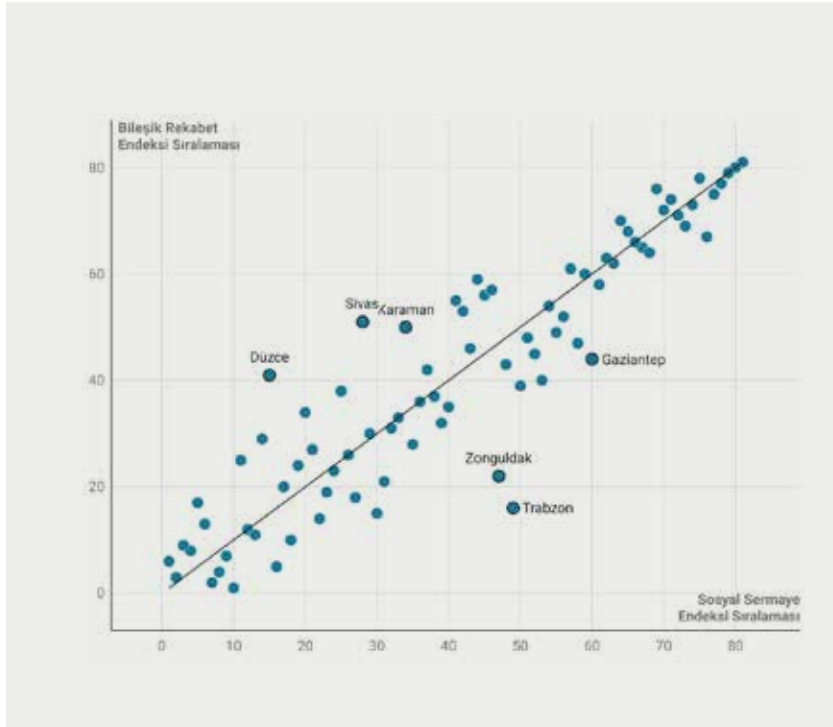
Şekil 22 : Yaratıcı Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

VII. Sosyal Sermaye Endeksi

Atık hizmetleri, aktif sigortalı çalışan sayısı, hükümlü sayısı, net göç hızı, sivil toplum örgütü sayısı, turizm işletmeleri sayısı, okuma yazma oranı, okuma yazma bilmeyen kadın/erkek oranı, kadın/erkek ayrımıyla net okullaşma oranları, tiyatro/sinema seyircisi rakamları gibi bir dizi sosyoekonomik göstergelyi içeren sosyal sermaye endeksi, çevresel ve sosyal etkenlerin bölgenin rekabetçiliğine etkisini incelemektedir. Diğer bir deyişle, sosyal sermaye endeksinde üst sıralardaki iller, sundukları

sağlık koşulları ve kültürel aktiviteler ve diğer sosyalleşme imkanları ile, sınırları içinde yaşayanlara toplumsal yaşam için iyi koşullar sunacaklar ve bu özellikleriyle nitelikli işgücü için çekim merkezleri olacaklardır. Bu da rekabetçilik düzeyi ve neticesinde daha ekonomik performans üzerinde olumlu etki yaratacaktır.

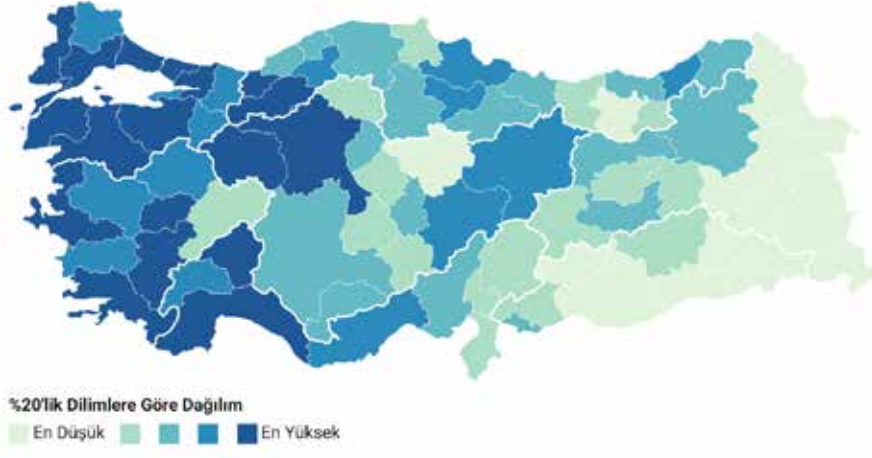
İllerin sosyal sermaye endeksi değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 24'te yer almaktadır. İllerin sıralaması ise Şekil 35'tedir.

Şekil 23 : Sosyal Sermaye Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

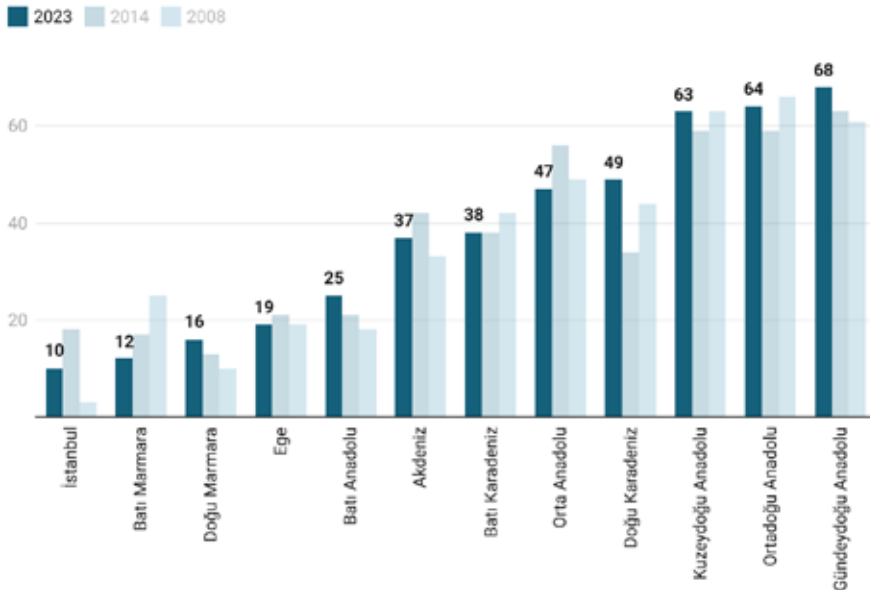
Tüm iller bazında sosyal sermaye endeksinin ortalama değeri 100 üzerinden 58'dir ve değerlerin illere göre dağılımının varyansı düşüktür. 2023 yılı sosyal sermaye endeksi sıralamasında en üstte yer alan beş il sırasıyla Antalya, İzmir, Muğla, Denizli ve Balıkesir olmuştur (bu illerin ortalama endeks değeri 92'dir). İlk üç ilin önemli turizm merkezlerinden olduğu, bu hususun yarattığı çekicilikle bu illeri sosyal sermaye bakımından yukarı taşıdığı görülmektedir. Sıralamanın sonunda yer alan beş il ise sondan geriye doğru sırasıyla Ağrı, Muş, Şanlıurfa, Bitlis ve Siirt'tir (bu illerin ortalama endeks değeri 9'dur). İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin sosyal sermaye endeksinde ilk sıralara girememeleri, hatta Balıkesir, Kocaeli gibi illerin

Sosyal Sermaye Endeksi

Şekil 24 : Sosyal Sermaye Endeksi Haritası

Sosyal Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 25 : Sosyal Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

gerisinde kalarak kendilerine listenin ancak sekizinci ve dokuzuncu sıralarında yer bulmaları çarpıcıdır. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin 2009 sıralamalarındaki konumlarına kıyasla önemli bir düşüş yaşaması, büyük şehirlerdeki yaşam koşullarının zaman içinde kötüleşme gösterdiğine işaret etmektedir.

Sosyal sermaye endeks değerlerinin genel endeks değerleriyle ilişkisi Şekil 23'te verilmiştir. Sosyal sermaye endeksinde yüksek sıralarda yer alan şehirlerin bileşik rekabetçilik endeksinde de üst sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Genel endekse göre sosyal sermaye endeks sıralamasında daha yukarıda olan iller Düzce, Karaman ve Sivas'tır. Sivas ve Düzce 2023 sıralamasında 2014 sıralamasına göre önemli ölçüde yükselen illerdir. Karaman ise bu kategoride görece iyi düzeydeyken bir sıra geriye gitmiştir (diğer alt endekslerde gösterdiği hissedilir düşüşler bileşik endeksteği yerini aşağıya çekmiştir). Genel endekse göre sosyal sermaye endeks performansı düşük kalan iller ise Gaziantep, Trabzon ve Zonguldak'tır. Gaziantep 2014 yılına göre genel endekste orta sıralarda olan yerini korurken, sosyal endekste 2014'te oldukça aşağıda olan yerini çok az düzeltebilmiştir. Trabzon ve Zonguldak genel endekste yukarılarda yer alırken sosyal sermaye endeks sıralamasındaki ortarlarda yer alan konumlardan 2014 yılına göre daha da aşağıya gitmişlerdir.

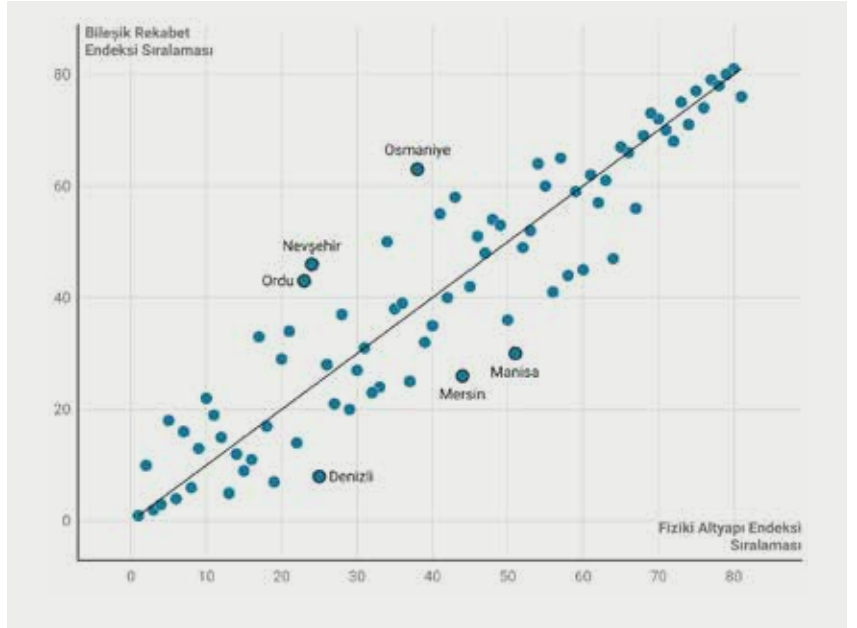
Bölgelerin sosyal sermaye endeksine göre sıralamadaki yerlerinin 2008-2023 yılları arasında nasıl bir seyir izlediğini gösteren Şekil 25'e bakıldığında, sosyal sermaye endeksi sayılarının yaratıcı sermaye endeksinin aksine bölgeler içinde homojenlik göstermekte olduğu; Kayseri, Sivas ve Rize hariç Ankara'nın doğusuna gidildikçe düzenli bir şekilde düştüğü görülmektedir. Sosyal sermayenin yüksek olduğu iller batı ve güney kıyı illeri ve İstanbul ve Ankara'dır.

VIII. Fiziki Altyapı Endeksi

Bir ilde bulunan fiziki altyapının gelişmişlik düzeyi bölgenin diğer bölgelerle bağlantısının sağlanması ve ülke ekonomisiyle entegrasyonunun ne ölçüde olduğunun önemli belirleyicilerindendir. Günümüzde bir ilinin çevresiyle ve dünyanın geri kalanıyla bağlantısı yalnızca yollar, havalimanları ve demiryolları ile değil aynı zamanda dijital altyapısının gelişmişliği ile de alakalıdır. Örneğin dünya sabit internet hızı sıralamasında oldukça geride (dünyada 109. sırada) yer alan Türkiye içerisinde illerin sahip oldukları internet indirme ve yükleme hızları insan sermayesini çekme noktasında önemli bir faktör haline gelmiştir.

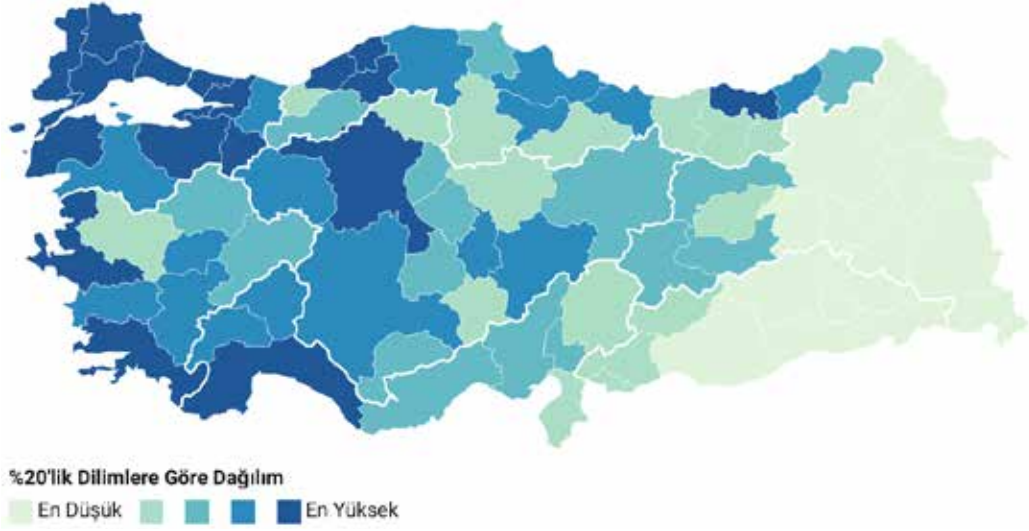
Bu bağlamda bir ilin rekabetçiliğini etkileyen önemli faktörlerden birisi olan fiziki altyapı endeksinin oluşturmak için; km2 başına asfalt ve demiryolu uzunlukları, bin kişi başına havayolu yolcu sayısı, havayolu ile taşınan yük, bin kişi başına otomobil ve kamyon sayıları, sabit ve mobil hat sayıları, kişi başına elektrik tüketimi ve medyan sabit internet hızı verileri kullanılmıştır.

Şekil 26 : Fiziki Altyapı Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi

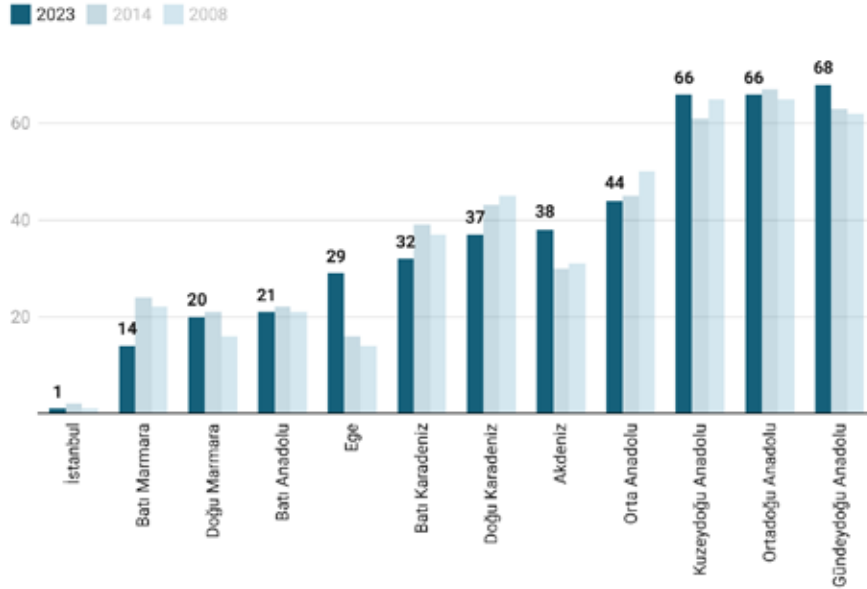
İllerin fiziki altyapı endeksi değerleri ve değerlerin %20'lik dilimlere göre harita üzerindeki dağılımları Şekil 27'de yer almaktadır. İllerin sıralaması ise Şekil 36'dadır. İstanbul fiziki altyapı endeksinde birinci sırada yer almakta, İstanbul'u Yalova takip etmektedir. Yalova'nın endeks değeri İstanbul'unkinin %86'sı, Yalova'yı takip üçüncü sıradaki Ankara'nın endeks değeri İstanbul'unkinin %66'sıdır. Endeks sıralamasına göre en üstte yer alan beş il olan

Fiziki Altyapı Endeksi

Şekil 27 : Fiziki Altyapı Endeksi Haritası

Fiziki Altyapı Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 28 : Fiziki Altyapı Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

İstanbul, Yalova, Ankara, İzmir ve Bilecik'in ortalama endeks değeri 76'dır. Tüm illerin ortalama fiziki altyapı endeks değeri ise 35'tir. Böylece, piyasa büyüklüğü, finansal derinlik ve yaratıcı sermaye alt endekslerinde olduğu gibi fiziki altyapı alt endeksinde de İstanbul ile ülkenin geri kalanı arasında önemli bir farklılık bulunduğu görülmektedir. Endeks sıralamasında en altta yer alan beş il, sondan geriye doğru sırasıyla; Van, Ağrı, Muş, Şırnak ve Şanlıurfa'dır (bu illerin ortalama endeks değeri 6'dır).

Fiziki altyapı endeksinde ilk 10'da bulunan iller (İstanbul, Yalova, Ankara, İzmir, Bilecik, Kocaeli, Trabzon Antalya, Çanakkale ve Zonguldak) Yalova ve Zonguldak dışında 2014 endeksinde de ilk 10 içinde yer alan illerdir. Yalova'nın yükselen performansını sabit internet medyan hızında 2023'te 1. sırada yer alması, Zonguldak'ın yükselen performansı ise asfalt yol uzunluğu, sabit telefon hattı sayısı ve elektrik tüketiminde üst sıralarda yer alması nedeniyledir. Daha önce ilk on içinde yer alan Muğla ve Eskişehir ise önemli ölçüde internet bağlantısı medyan hızında geri kalmış olmaları nedeniyle endeks sıralamasında belirgin düşüş yaşamışlardır.

Fiziki altyapı endeksi incelendiğinde genel rekabetçilik endeksi ile korelasyonun oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Şekil 26'da gösterilen saçılım özellikle ilk ve son sıralarda oldukça düşüktür. Havayolu yolcu ve yük kapasitesi verileri 2014 ve 2009 endekslerinde olduğu gibi havalimanı olmayan illerin en-

dekste düşük değerlere sahip olmasına yol açması sebebiyle yine endeksin belirleyici alt değerlerinden birisi olmuştur. Örneğin Mersin ve Manisa'nın genel endekse kıyasla sahip oldukları düşük değerler büyük oranda havalimanı olmasından kaynaklıdır (her üç il de 2014 yılına göre fiziki altyapı sıralamasında gerilemiştir). Ancak 2014'ten bu yana yeni açılan havalimanları göz önüne alındığında söz konusu verilerin alt endekse etkisi eski raporlardaki endekslere göre daha düşük kalmış, alt endeksin genel rekabetçilik endeksi ile korelasyonunun 2014 endeksine göre artmasına sebep olmuştur.

Şekil 27 ve Şekil 28 üzerinden bölgesel dağılıma bakıldığında ise yine bileşik endeks ile paralel bir görüntü öne çıkarken, batıdan doğuya gidildikçe endeks değerlerinin belirgin bir şekilde gerilediği göze çarpmaktadır. Marmara Bölgesi ve Ankara arasında

kalan eksen sinai gelişmişliğe bağlı olarak fiziki altyapının gelişmişliği bakımından diğer bölgelerden ayrılmaktadır. Fiziki altyapı bakımından İstanbul ve bir bütün olarak Marmara bölgesini Batı Anadolu, Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri takip etmekte; Orta Anadolu kısmen ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise önemli ölçüde geriden kalmaktadır. Son beş sırada yer alan iller sondan geriye doğru sırasıyla Van, Ağrı, Muş, Şırnak ve Şanlıurfa'dır.

1. Makroekonomik İstikrar Endeksi

2014		2023		2014		2023	
				Kastamonu	42	↓	Adana
				Bartın	43	↑	Kırşehir
				Siirt	44	↓	Muğla
				Karaman	45	↑	Sinop
				Amasya	46	↑	Afyonkarahisar
				Çankırı	47	↑	Bingöl
				Giresun	48	↓	Kütahya
				Afyonkarahisar	49	↑	Osmaniye
				Nevşehir	50	↓	Çanakkale
				Osmaniye	51	↓	Balıkesir
				Düzce	52	↓	Karaman
				Sinop	53	↓	Artvin
				Malatya	54	↑	Aksaray
				Tunceli	55	↓	Aydın
				Gümüşhane	56	↑	Erzurum
				Tokat	57	↓	Nevşehir
				Aksaray	58	↓	Giresun
				Yozgat	59	↓	Samsun
				Erzurum	60	↓	Ordu
				Adıyaman	61	↑	Niğde
				Niğde	62	↑	Hakkari
				Diyarbakır	63	↓	Kilis
				Elazığ	64	↓	Kırıkkale
				Erzincan	65	↑	Van
				Bayburt	66	↑	Muş
				Ardahan	67	↓	Gümüşhane
				Kırşehir	68	↑	Bitlis
				Kars	69	↓	Erzincan
				Bitlis	70	↓	Adıyaman
				Hakkari	71	↓	Bayburt
				İğdır	72	↑	Sivas
				Sivas	73	↓	Amasya
				Van	74	↓	Yozgat
				Ağrı	75	↓	Tokat
				Şanlıurfa	76	↓	Diyarbakır
				Mardin	77	↓	Şanlıurfa
				Muş	78	↓	Ardahan
				Bingöl	79	↓	İğdır
				Batman	80	↓	Kars
				Şırnak	81	↓	Ağrı
İstanbul	1	⇒	İstanbul				
Ankara	2	↑	Kocaeli				
Kocaeli	3	↓	Ankara				
İzmir	4	⇒	İzmir				
Gaziantep	5	↑	Bursa				
Bursa	6	↑	Tekirdağ				
Denizli	7	↑	Karabük				
Antalya	8	↑	Zonguldak				
Hatay	9	⇒	Hatay				
Karabük	10	↓	Denizli				
Tekirdağ	11	↑	Yalova				
Mersin	12	↓	Gaziantep				
Sakarya	13	↓	Antalya				
Manisa	14	↑	Eskişehir				
Eskişehir	15	↓	Sakarya				
Kayseri	16	↓	Manisa				
Muğla	17	↑	Bilecik				
Adana	18	↓	Mersin				
Zonguldak	19	↑	Edirne				
Konya	20	↑	Kırklareli				
Yalova	21	↑	Mardin				
Kırıkkale	22	↑	Bartın				
Edirne	23	↑	Şırnak				
Aydın	24	↑	Çorum				
Balıkesir	25	↑	Çankırı				
Samsun	26	↑	Kastamonu				
Çanakkale	27	↑	Elazığ				
Trabzon	28	↑	Malatya				
Bilecik	29	↑	Bolu				
Kilis	30	↑	Uşak				
Bolu	31	↑	Tunceli				
Uşak	32	↑	Kahramanmaraş				
Kahramanmaraş	33	↑	Batman				
Rize	34	↑	Siirt				
Artvin	35	↓	Konya				
Kırklareli	36	↑	Burdur				
Burdur	37	↑	Düzce				
Isparta	38	↓	Kayseri				
Kütahya	39	↓	Trabzon				
Çorum	40	↓	Rize				
Ordu	41	↓	Isparta				

2. Piyasa Büyüklüğü Endeksi

2014		2023		2014		2023	
				Elazığ	40	↑	Van
Istanbul	1	→	Istanbul	Mardin	41	↓	Isparta
Ankara	2	→	Ankara	Zonguldak	42	↑	Giresun
Izmir	3	→	Izmir	Yozgat	43	↑	Uşak
Antalya	4	↑	Kocaeli	Karaman	44	↑	Düzce
Bursa	5	→	Bursa	Bolu	45	↑	Adıyaman
Kocaeli	6	↓	Antalya	Van	46	↓	Aksaray
Konya	7	↑	Mersin	Burdur	47	↑	Osmaniye
Mersin	8	↑	Gaziantep	Uşak	48	↓	Bolu
Adana	9	→	Adana	Kastamonu	49	↓	Tokat
Balıkesir	10	↓	Konya	Osmaniye	50	↓	Kastamonu
Gaziantep	11	↑	Tekirdağ	Amasya	51	↑	Rize
Kayseri	12	↑	Hatay	Rize	52	↓	Niğde
Manisa	13	↓	Kayseri	Adıyaman	53	↑	Batman
Aydın	14	↑	Muğla	Kars	54	↓	Yozgat
Denizli	15	↓	Balıkesir	Nevşehir	55	↑	Karabük
Tekirdağ	16	↓	Manisa	Giresun	56	↓	Amasya
Hatay	17	↓	Aydın	Yalova	57	↓	Nevşehir
Samsun	18	↓	Denizli	Düzce	58	↓	Kırıkkale
Muğla	19	↓	Samsun	Ağrı	59	↓	Burdur
Sivas	20	↑	Sakarya	Muş	60	↑	Bilecik
Sakarya	21	↑	Eskişehir	Kırklareli	61	↑	Kırşehir
Eskişehir	22	↑	Şanlıurfa	Kilis	62	↓	Karaman
Diyarbakır	23	→	Diyarbakır	Batman	63	↑	Erzincan
fyonkarahisar	24	↑	Kahramanmaraş	Bilecik	64	↓	Sinop
Çanakkale	25	↑	Trabzon	Erzincan	65	↑	Bartın
hramanmaraş	26	↓	Çanakkale	Şanlıurfa	66	↑	Şırnak
Trabzon	27	↑	Zonguldak	Karabük	67	↓	Ağrı
Erzurum	28	↑	Malatya	Çankırı	68	↑	Artvin
Sinop	29	↑	Ordu	Siirt	69	↓	Çankırı
Edirne	30	↓	Afyonkarahisar	Iğdır	70	↓	Kars
Çorum	31	↑	Yalova	Bitlis	71	↑	Bingöl
Ordu	32	↓	Çorum	Artvin	72	↓	Siirt
Kütahya	33	↓	Erzurum	Bingöl	73	↓	Muş
Isparta	34	↑	Elazığ	Bartın	74	↓	Bitlis
Malatya	35	↓	Sivas	Şırnak	75	↓	Kilis
Tokat	36	↓	Edirne	Ardahan	76	↓	Iğdır
Aksaray	37	↓	Kütahya	Kırşehir	77	↑	Gümüşhane
Kırıkkale	38	↑	Kırklareli	Hakkari	78	↑	Tunceli
Niğde	39	↑	Mardin	Gümüşhane	79	↓	Hakkari
				Tunceli	80	↑	Bayburt
				Bayburt	81	↓	Ardahan

Şekil 30 : Piyasa Büyüklüğü Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

3. Finansal Derinlik Endeksi

2014	2023	2014	2023
İstanbul 1	⇒ İstanbul	Çorum 40	↑ Sivas
Ankara 2	⇒ Ankara	Gaziantep 41	↑ Erzurum
Muğla 3	↑ İzmir	Kastamonu 42	↓ Bartın
İzmir 4	↑ Antalya	Hatay 43	↑ Ordu
Antalya 5	↓ Muğla	Giresun 44	↓ Kastamonu
Kocaeli 6	↑ Denizli	Sinop 45	↓ Bilecik
Denizli 7	↑ Edirne	Siirt 46	↑ Afyonkarahisar
Eskişehir 8	↑ Aydın	Afyonkarahisar 47	↑ Çankırı
Bursa 9	↓ Kocaeli	Düzce 48	↑ Ardahan
Yalova 10	↓ Eskişehir	Amasya 49	↓ Yalova
Kırıkkale 11	↑ Adana	Çankırı 50	↑ Tokat
Edirne 12	↑ Trabzon	Aksaray 51	↓ Sakarya
Aydın 13	↓ Bursa	Kütahya 52	↑ Gümüşhane
Tekirdağ 14	↑ Balıkesir	Kilis 53	↓ Erzincan
Balıkesir 15	↑ Çorum	Elazığ 54	↑ Kars
Uşak 16	↑ Kırklareli	Yozgat 55	↓ Hatay
Çanakkale 17	↑ Rize	Ordu 56	↓ Kırıkkale
Trabzon 18	↑ Artvin	Malatya 57	↓ Karaman
Karabük 19	↓ Çanakkale	Gümüşhane 58	↓ Elazığ
Nevşehir 20	↑ Burdur	Niğde 59	↓ Malatya
Zonguldak 21	↑ Kayseri	Bayburt 60	↓ Kütahya
Adana 22	↑ Samsun	Tokat 61	↓ Aksaray
Kayseri 23	↑ Isparta	Erzurum 62	↓ Düzce
Tunceli 24	↑ Giresun	Ardahan 63	↓ Niğde
Bolu 25	↓ Tunceli	Kahramanmaraş 64	⇒ Kahramanmaraş
Isparta 26	↑ Mersin	Kars 65	↑ Diyarbakır
Burdur 27	↓ Tekirdağ	Osmaniye 66	↓ Bayburt
Rize 28	↑ Sinop	Kırşehir 67	↑ Iğdır
Artvin 29	↓ Nevşehir	Iğdır 68	↑ Adıyaman
Mersin 30	↓ Karabük	Adıyaman 69	↓ Osmaniye
Bilecik 31	↑ Konya	Diyarbakır 70	↓ Kilis
Konya 32	↓ Uşak	Şanlıurfa 71	↑ Van
Kırklareli 33	↓ Bolu	Batman 72	↑ Hakkari
Samsun 34	↓ Zonguldak	Mardin 73	↑ Bitlis
Sakarya 35	↑ Amasya	Bitlis 74	↑ Ağrı
Karaman 36	↑ Yozgat	Bingöl 75	⇒ Bingöl
Bartın 37	↑ Kırşehir	Hakkari 76	↓ Mardin
Manisa 38	↑ Gaziantep	Ağrı 77	↓ Siirt
Erzincan 39	↓ Manisa	Van 78	↓ Batman
		Şırnak 79	↓ Şanlıurfa
		Sivas 80	↑ Muş
		Muş 81	↓ Şırnak

Şekil 31 : Finansal Derinlik Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

4. Emek Piyasası Endeksi

2014	2023	2014	2023
Tekirdağ	1	Afyonkarahisar	40
Kocaeli	2	Samsun	41
Antalya	3	Malatya	42
Muğla	4	Çankırı	43
Yalova	5	Konya	44
İstanbul	6	Erzincan	45
Ankara	7	Mersin	46
Bursa	8	Siirt	47
Denizli	9	Bayburt	48
İzmir	10	Kırklareli	49
Eskişehir	11	Çorum	50
Bolu	12	Elazığ	51
Kırıkkale	13	Ordu	52
Düzce	14	Adana	53
Bilecik	15	Sinop	54
Aydın	16	Aksaray	55
Çanakkale	17	Kilis	56
Burdur	18	Niğde	57
Uşak	19	Gaziantep	58
Manisa	20	Ardahan	59
Sakarya	21	Tokat	60
Bartın	22	Kahramanmaraş	61
Karabük	23	Osmaniye	62
Artvin	24	Hatay	63
Edirne	25	Bingöl	64
Balıkesir	26	Iğdır	65
Rize	27	Yozgat	66
Isparta	28	Kırşehir	67
Zonguldak	29	Erzurum	68
Kayseri	30	Kars	69
Karaman	31	Adıyaman	70
Kütahya	32	Bitlis	71
Giresun	33	Ağrı	72
Trabzon	34	Van	73
Tunceli	35	Diyarbakır	74
Kastamonu	36	Hakkari	75
Amasya	37	Batman	76
Gümüşhane	38	Sivas	77
Nevşehir	39	Muş	78
		Mardin	79
		Şanlıurfa	80
		Şırnak	81
		Bartın	↓
		Karabük	↓
		Afyonkarahisar	↓
		Zonguldak	↓
		Konya	⇒
		Mersin	↑
		Nevşehir	↓
		Erzincan	↓
		Kayseri	↓
		Malatya	↓
		Bayburt	↓
		Elazığ	⇒
		Kırşehir	↑
		Kırıkkale	↓
		Kilis	↑
		Adana	↓
		Gümüşhane	↓
		Aksaray	↓
		Gaziantep	⇒
		Sivas	↑
		Niğde	↓
		Adıyaman	↑
		Ardahan	↓
		Yozgat	↑
		Bingöl	⇒
		Osmaniye	↓
		Kahramanmaraş	↓
		Erzurum	↑
		Hatay	↓
		Iğdır	↓
		Kars	↓
		Diyarbakır	↑
		Hakkari	↑
		Ağrı	↓
		Bitlis	↓
		Van	↓
		Şanlıurfa	↑
		Batman	↓
		Mardin	↑
		Muş	↓
		Şırnak	↑
		Siirt	↓

Şekil 32 : Emek Piyasası Endeksi 2014-2023 İI Sıralaması

5. İnsan Sermayesi Endeksi

2014	2023	2014	2023
Ankara	1	Bayburt	40
Tunceli	2	Giresun	41
Eskişehir	3	Konya	42
İstanbul	4	Kastamonu	43
Çanakkale	5	Düzce	44
İzmir	6	Bartın	45
Muğla	7	Çankırı	46
Isparta	8	Karaman	47
Kırşehir	9	Niğde	48
Edirne	10	Elazığ	49
Yalova	11	Sivas	50
Denizli	12	Zonguldak	51
Artvin	13	Afyonkarahisar	52
Balıkesir	14	Sakarya	53
Karabük	15	Yozgat	54
Burdur	16	Çorum	55
Aydın	17	Osmaniye	56
Kırıkkale	18	Ordu	57
Amasya	19	Tokat	58
Antalya	20	Adana	59
Bolu	21	Ardahan	60
Samsun	22	Erzurum	61
Gümüşhane	23	Aksaray	62
Erzincan	24	Kilis	63
Trabzon	25	Adıyaman	64
Uşak	26	Hatay	65
Bilecik	27	Kars	66
Sinop	28	Kahramanmaraş	67
Kırklareli	29	Bingöl	68
Kütahya	30	Gaziantep	69
Rize	31	İğdır	70
Kayseri	32	Batman	71
Mersin	33	Bitlis	72
Malatya	34	Hakkari	73
Nevşehir	35	Siirt	74
Kocaeli	36	Diyarbakır	75
Bursa	37	Van	76
Tekirdağ	38	Mardin	77
Manisa	39	Muş	78
Bayburt	40	Ağrı	79
		Şırnak	80
		Şanlıurfa	81
		Karaman	
		Mersin	
		Giresun	
		Afyonkarahisar	
		Erzincan	
		Bartın	
		Amasya	
		Kırşehir	
		Tunceli	
		Nevşehir	
		Sinop	
		Malatya	
		Bayburt	
		Gaziantep	
		Ordu	
		Osmaniye	
		Çorum	
		Erzurum	
		Niğde	
		Tokat	
		Kilis	
		Sivas	
		Hatay	
		Aksaray	
		Kahramanmaraş	
		Ardahan	
		Bingöl	
		Diyarbakır	
		Yozgat	
		Adıyaman	
		Şırnak	
		Batman	
		İğdır	
		Kars	
		Siirt	
		Bitlis	
		Mardin	
		Van	
		Şanlıurfa	
		Muş	
		Hakkari	
		Ağrı	

Şekil 33 : İnsan Sermayesi Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

6. Yaratıcı Sermaye Endeksi

2014	2023	2014	2023
Ankara	1	İstanbul	40
İstanbul	2	Ankara	41
Eskişehir	3	Bursa	42
Isparta	4	İzmir	43
Kocaeli	5	Kocaeli	44
İzmir	6	Sakarya	45
Bolu	7	Eskişehir	46
Kilis	8	Kayseri	47
Tunceli	9	Isparta	48
Trabzon	10	Konya	49
Erzurum	11	Antalya	50
Bursa	12	Rize	51
Edirne	13	Trabzon	52
Çanakkale	14	Çanakkale	53
Elazığ	15	Erzurum	54
Kayseri	16	Denizli	55
Tekirdağ	17	Adana	56
Yalova	18	Karabük	57
Antalya	19	Balıkesir	58
Düzce	20	Samsun	59
Konya	21	Edirne	60
Rize	22	Tekirdağ	61
Karabük	23	Mersin	62
Erzincan	24	Muğla	63
Gümüşhane	25	Amasya	64
Sakarya	26	Malatya	65
Kırklareli	27	Erzincan	66
Sinop	28	Manisa	67
Samsun	29	Bilecik	68
Muğla	30	Bolu	69
Burdur	31	Elazığ	70
Malatya	32	Sivas	71
Denizli	33	Kütahya	72
Zonguldak	34	Kilis	73
Artvin	35	Yalova	74
Bilecik	36	Adıyaman	75
Bayburt	37	Düzce	76
Manisa	38	Gaziantep	77
Adana	39	Aydın	78
		Niğde	79
		Aydın	80
		Kütahya	81
		Amasya	
		Kırıkkale	
		Kırşehir	
		Çankırı	
		Bartın	
		Kars	
		Mersin	
		Nevşehir	
		Afyonkarahisar	
		Siirt	
		Balıkesir	
		Tokat	
		Giresun	
		Karaman	
		Aksaray	
		Uşak	
		Hatay	
		Ardahan	
		Kastamonu	
		Gaziantep	
		Bingöl	
		Adıyaman	
		Çorum	
		İğdır	
		Kahramanmaraş	
		Yozgat	
		Osmaniye	
		Ordu	
		Diyarbakır	
		Şanlıurfa	
		Van	
		Batman	
		Hakkari	
		Bitlis	
		Mardin	
		Ağrı	
		Muş	
		Sivas	
		Şırnak	
		Artvin	
		Zonguldak	
		Aksaray	
		Kırklareli	
		Burdur	
		Bartın	
		Afyonkarahisar	
		Tunceli	
		Bayburt	
		Uşak	
		Kırşehir	
		Çorum	
		Çankırı	
		Kırıkkale	
		Tokat	
		Karaman	
		Giresun	
		Ordu	
		Hatay	
		Sinop	
		Kastamonu	
		Nevşehir	
		Kahramanmaraş	
		Gümüşhane	
		Ardahan	
		Niğde	
		Yozgat	
		Diyarbakır	
		Osmaniye	
		İğdır	
		Bingöl	
		Kars	
		Siirt	
		Ağrı	
		Hakkari	
		Batman	
		Van	
		Bitlis	
		Şanlıurfa	
		Mardin	
		Muş	
		Şırnak	

Şekil 34 : Yaratıcı Sermaye Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

7. Sosyal Sermaye Endeksi

2014	2023	2014	2023
Bolu	1	Antalya	43
Ankara	2	İzmir	44
Eskişehir	3	Muğla	45
Yalova	4	Denizli	46
Çanakkale	5	Balıkesir	47
Antalya	6	Çanakkale	48
Karabük	7	Ankara	49
İzmir	8	Kocaeli	50
Edirne	9	Eskişehir	51
Isparta	10	İstanbul	52
Tekirdağ	11	Bolu	53
Kocaeli	12	Edirne	54
Muğla	13	Tekirdağ	55
Kilis	14	Uşak	56
Denizli	15	Düzce	57
Bilecik	16	Bursa	58
Artvin	17	Isparta	59
İstanbul	18	Yalova	60
Kırıkkale	19	Aydın	61
Düzce	20	Amasya	62
Uşak	21	Samsun	63
Bursa	22	Sakarya	64
Tunceli	23	Kırklareli	65
Balıkesir	24	Kayseri	66
Aydın	25	Kütahya	67
Çankırı	26	Mersin	68
Rize	27	Bilecik	69
Trabzon	28	Sivas	70
Sakarya	29	Manisa	71
Elazığ	30	Karabük	72
Kütahya	31	Rize	73
Samsun	32	Burdur	74
Karaman	33	Bartın	75
Siirt	34	Karaman	76
Sinop	35	Konya	77
Burdur	36	Çorum	78
Erzincan	37	Elazığ	79
Giresun	38	Kastamonu	80
Gümüşhane	39	Adana	81
Kırklareli	40	Artvin	
Kastamonu	41	Kırıkkale	
Kayseri	42	Erzincan	
		Manisa	43
		Amasya	44
		Konya	45
		Zonguldak	46
		Adana	47
		Mersin	48
		Afyonkarahisar	49
		Bartın	50
		Nevşehir	51
		Ordu	52
		Malatya	53
		Bayburt	54
		Çorum	55
		Erzurum	56
		Tokat	57
		Osmaniye	58
		Kırşehir	59
		Ardahan	60
		Hatay	61
		Niğde	62
		Gaziantep	63
		Kahramanmaraş	64
		Aksaray	65
		Yozgat	66
		Bingöl	67
		Kars	68
		Iğdır	69
		Diyarbakır	70
		Bitlis	71
		Van	72
		Adıyaman	73
		Batman	74
		Mardin	75
		Sivas	76
		Hakkari	77
		Şanlıurfa	78
		Ağrı	79
		Şırnak	80
		Muş	81
		Nevşehir	
		Kilis	
		Erzurum	
		Tokat	
		Zonguldak	
		Ordu	
		Trabzon	
		Malatya	
		Kırşehir	
		Giresun	
		Sinop	
		Afyonkarahisar	
		Çankırı	
		Hatay	
		Niğde	
		Tunceli	
		Bayburt	
		Gaziantep	
		Aksaray	
		Osmaniye	
		Kahramanmaraş	
		Diyarbakır	
		Bingöl	
		Ardahan	
		Adıyaman	
		Yozgat	
		Van	
		Batman	
		Hakkari	
		Iğdır	
		Kars	
		Mardin	
		Şırnak	
		Gümüşhane	
		Siirt	
		Bitlis	
		Şanlıurfa	
		Muş	
		Ağrı	

Şekil 35 : Sosyal Sermaye Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

8. Fiziki Altyapı Endeksi

2014		2023		2014		2023	
Antalya	1	↑	İstanbul	Manisa	40	↓	Artvin
İstanbul	2	↑	Yalova	Sinop	41	↓	Kırıkkale
Muğla	3	↑	Ankara	Aksaray	42	↓	Sinop
Ankara	4	↑	İzmir	Hatay	43	↓	Aksaray
İzmir	5	↑	Bilecik	Karaman	44	↓	Mersin
Trabzon	6	↑	Kocaeli	Kilis	45	↓	Elazığ
Bilecik	7	↓	Trabzon	Bartın	46	↑	Sivas
Eskişehir	8	↓	Antalya	Siirt	47	↑	Kırşehir
Kocaeli	9	↑	Çanakkale	Kastamonu	48	↓	Afyonkarahisar
Çanakkale	10	↑	Zonguldak	Osmaniye	49	↓	Erzincan
Denizli	11	↑	Kırklareli	Düzce	50	↑	Çorum
Adana	12	↑	Karabük	Kırklareli	51	↓	Manisa
Amasya	13	↑	Bursa	Niğde	52	↑	Çankırı
Kırıkkale	14	↑	Edirne	Malatya	53	↓	Hatay
Tekirdağ	15	↓	Muğla	Çorum	54	↑	Yozgat
Uşak	16	↓	Tekirdağ	Çankırı	55	↑	Bayburt
Bolu	17	↑	Bartın	Kırşehir	56	↓	Düzce
Isparta	18	↑	Balıkesir	Giresun	57	↑	Adıyaman
Nevşehir	19	↓	Eskişehir	Tokat	58	↓	Gaziantep
Balıkesir	20	↓	Uşak	Erzurum	59	↓	Kilis
Zonguldak	21	↓	Amasya	Kahramanmaraş	60	↓	Giresun
Karabük	22	↑	Sakarya	Yozgat	61	↓	Kahramanmaraş
Kayseri	23	↑	Ordu	Ordu	62	↓	Tokat
Kütahya	24	↓	Nevşehir	Adıyaman	63	↓	Niğde
Burdur	25	↓	Denizli	Bayburt	64	↑	Tunceli
Bursa	26	↑	Konya	Kars	65	↑	Gümüşhane
Samsun	27	↑	Rize	İğdir	66	↑	Ardahan
Sakarya	28	↑	Kastamonu	Ardahan	67	↓	Erzurum
Aydın	29	↓	Isparta	Gümüşhane	68	↓	Kars
Elazığ	30	↓	Samsun	Tunceli	69	↑	Mardin
Edirne	31	↓	Burdur	Mardin	70	↑	Batman
Rize	32	↓	Kayseri	Bingöl	71	↑	Diyarbakır
Artvin	33	↓	Aydın	Batman	72	↓	Bingöl
Konya	34	↑	Karaman	Diyarbakır	73	↓	Siirt
Gaziantep	35	↓	Kütahya	Sivas	74	↓	İğdir
Yalova	36	↑	Malatya	Van	75	↑	Bitlis
Erzincan	37	↓	Bolu	Ağrı	76	↑	Hakkari
fyonkarahisar	38	↑	Osmaniye	Muş	77	↑	Şanlıurfa
Mersin	39	↓	Adana	Şanlıurfa	78	↑	Şırnak
				Bitlis	79	↓	Muş
				Şırnak	80	↓	Ağrı
				Hakkari	81	↓	Van

Şekil 36 : Fiziki Altyapı Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması

Odak Bölüm:

Depreme maruz kalmış illerin rekabetçilik durumları

Türkiye'nin bütünü için büyük bir facia olan, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki depremler Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerimizde de maalesef büyük can kayıplarına ve büyük hasarlara sebep olmuştur. 6 Mart 2023 günü gerçekleşen kabine toplantısı sonrasında, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan depremde gerçekleşen can kaybının 46 bin 104 olduğunu açıklamıştır. Çalışmanın bu bölümünde, depremden etkilenen 10 ilin ekonomilerinde 2014-2023 arasında yaşanan değişimler ve güncel durumları il bazında rekabetçilik endeksi üzerinden incelenmektedir.

Depremden etkilenen on ilimizin rekabetçilik endeksi değerleri aşağıdaki Tablo 1'de bir arada verilmiştir. Tablo 1'den görüleceği gibi, Adana ve Malatya dışındaki depreme maruz kalmış illerimizin tümü 2023 yılı genel rekabetçilik endeksi sıralamasına göre 81 il içinde sıralamanın alt yarısında yer almakta olup grubun ortalama sırası 57 olmaktadır. Depreme maruz kalmış illerin genel rekabetçilik endeksi sıralamasındaki yerlerini bölgesel harita üzerinde gösteren Şekil 37'den de anlaşılacağı gibi, bu illerimizin genel rekabetçilik performansları deprem öncesinde genel olarak oldukça düşük düzeydeydi. Deprem illerinin birçoğunun içinde yer aldığı bölgelerin Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde olduğu

göz önüne alındığında, yukarıda yaptığımız bölgesel analizler ışığında, deprem bölgesindeki illerin rekabetçilik bakımından genel olarak iyi bir durumda olmamaları şaşırtıcı değildir.

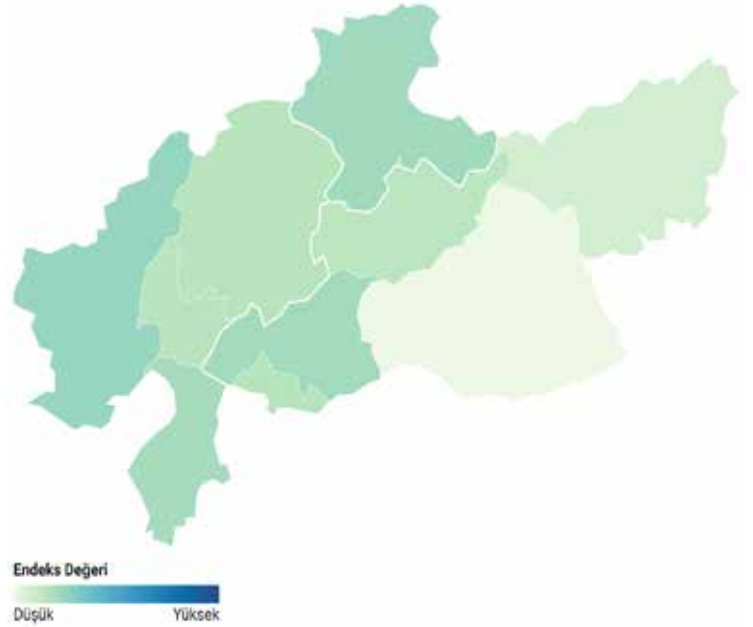
Diğer taraftan, depreme maruz kalan iller kendi aralarında ekonomik gelişmişlik ve rekabetçilik bakımından önemli farklılıklar da göstermektedirler. Adana 32. olarak grup içinde en üst sırada yer alan ildir. Adana'yı 39. sırada Malatya takip etmektedir. En alt sırada yer alan iki il ise 79. sıradaki Şanlıurfa ile 70. sıradaki Diyarbakır'dır. Depremden en fazla etkilenen illerden Hatay 52. sırada, Kahramanmaraş 62. sırada, Adıyaman ise 65. sırada yer almaktadır. İllerin grup olarak genel endeks sıralamaları 2014 yılından bu yana 2 sıra yükselmiştir. İller arasında sıralamada anlamlı denebilecek düzeyde yükselen iller Malatya (13 basamak) ve kısmen Kilis (6 basamak) olup geri kalan illerin genel endeksteeki sıraları 2014'ten bu yana yukarıya doğru çok az değişmiştir. Sıralamada gerileyen tek il 62. sıradan 63. sıraya düşen Osmaniye'dir. 2014 yılından bu yana geçen süre zarfında depreme maruz kalmış illerimizin grup olarak aşağı yukarı aynı rekabetçilik düzeyinde kaldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Depreme maruz kalmış illerimizin ileriye dönük olarak ekonomik açıdan yeniden inşa edilmelerine ışık tutabilecek olması bakımından rekabetçilik endeksinin alt kategorilerini bakmak da yararlı olacaktır.

İl	Genel		Makro-ekonomik istikrar		Piyasa büyüklüğü		Finansal derinlik		Emek piyasası		İnsan sermayesi		Yaratıcı sermaye		Sosyal sermaye		Fiziki altyapı	
	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014	2023	2014
Adana	32	33	42	18	9	9	11	22	55	53	38	59	17	39	39	47	39	12
Malatya	39	52	28	54	28	35	51	34	49	42	51	34	26	32	50	53	36	53
Gaziantep	44	46	12	5	8	11	38	41	58	58	53	69	38	62	60	63	58	35
Hatay	52	54	9	9	12	17	55	43	68	63	62	65	58	59	56	61	53	43
Kilis	59	65	63	30	75	62	70	53	54	56	60	63	34	8	44	14	59	45
Kahramanmaraş	62	64	32	33	24	26	64	64	66	61	64	67	62	67	63	64	61	60
Osmaniye	63	62	49	51	47	50	69	66	65	62	55	56	68	69	62	58	38	49
Adıyaman	65	68	70	61	45	53	68	69	61	70	69	64	36	64	67	73	57	63
Diyarbakır	70	71	76	63	23	23	65	70	71	74	67	75	67	71	64	70	71	73
Şanlıurfa	79	79	77	76	22	66	79	71	76	80	78	81	78	72	79	78	77	78
Ortalama sıra	57	59	46	40	29	35	58	56	62	62	60	63	48	54	58	58	55	51

Tablo 1 : Rekabetçilik Endeksi Sıralamaları – 6 Şubat Depremine Maruz Kalmış Olan İller

Bu çerçevede grup olarak deprem felaketine maruz kalmış olan illerin en geride kaldıkları boyutlar olan emek piyasasında 2023 yılında ortalama 62. sırada, insan sermayesinde ise ortalama 60. sırada oldukları görülmektedir. Her iki kategoride de 2023 yılında grup olarak alt sıralarda yer aldıkları, 2014'ten bu yana sıralamalarında değişiklik olmadığı görülmektedir. 62 olan emek piyasası ortalama sıralaması aynı kalırken 2014 ortalama sıralaması 63 olan insan sermayesi ise 3 sıra yükselerek 2023'te 60 olmuştur.

Deprem Bölgesi Rekabet Endeksi

Şekil 37 : Deprem Bölgesi Rekabetçilik Endeksi Haritası

Emek Piyasaları Endeksi

Depremden etkilenen 10 ilimizin emek piyasaları endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiği Tablo 2’de verilmiştir. Bu zaman zarfında 10 ilin beşinde emek piyasaları endeksi sıralamasında düşüşler olduğu görülmektedir. Emek piyasası şartları geri giden iller Malatya, Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye ve Hatay’dır. Gaziantep 58. sıradaki yerini korumuştur. Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Adıyaman ise endeks sıralamasında yükselmişlerdir. Emek piyasası durumu anlamlı denebilecek ölçüde düzelen il 70. sıradan 9 basamak yükselerek 61. sıraya gelen Adıyaman’dır. Deprem bölgesindeki illerin genç nüfus oranı ve yüksek doğurganlık oranlarına rağmen Türkiye genel emek piyasaları endeksinin son sıralarında yer alması dikkat çekicidir.

Şekil 38’de depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin emek piyasaları bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak emek piyasası profilleri yer almaktadır. İBBS 1 sınıflandırmasına göre depreme maruz kalmış olan illerimizin bulunduğu üç bölge Akdeniz (Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye), Ortadoğu Anadolu (Malatya) ve Güneydoğu Anadolu (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa) bölgeleridir. Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinin genel olarak emek piyasası sıralamasında Türkiye genelinde en gerideki bölgeler oldukları yukarıdaki analizde görülmüştü. Emek piyasası bakımından görece olarak daha iyi durumda olan Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri ise kendi bölge ortalamasının önemli ölçüde

Deprem Bölgesi: Emek Piyasası Endeksi Sıralamaları

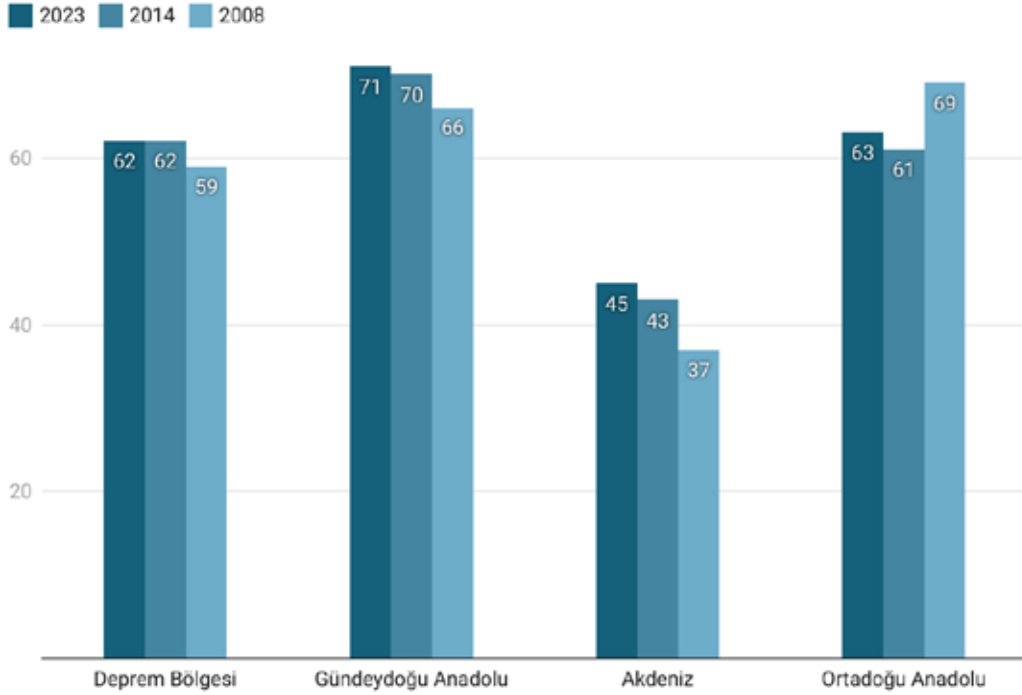
		2023	2014
Malatya	↓	49	42
Kilis	↑	54	56
Adana	↓	55	53
Gaziantep	→	58	58
Adıyaman	↑	61	70
Osmaniye	↓	65	62
Kahramanmaraş	↓	66	61
Hatay	↓	68	63
Diyarbakır	↑	71	74
Şanlıurfa	↑	76	80

Tablo 2 : Deprem Bölgesi Emek Piyasaları Endeksi Sıralaması

gerisinde olan illerdir (2023 Akdeniz bölgesi ortalama emek piyasaları endeksi sıralaması 45 iken depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması 63'tür).

Deprem bir bütün olarak emek piyasaları bakımından zor durumda olan illerimizi vurmuştur.

Emek Piyasası Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 38 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Emek Piyasası Endekslerinin Karşılaştırması

İnsan Sermaye Endeksi

İnsan sermayesi endeksinde de deprem bölgesi illeri için emek piyasasına benzer bir durum söz konusudur. 2023 yılında Türkiye genelinde 38. sırada yer alan Adana dışındaki illerin büyük bir kısmı alt sıralarda bulunmaktadır: Şanlıurfa 78., Adıyaman 69., Diyarbakır 67., Kahramanmaraş 64, Hatay 62., Kilis 60., Osmaniye 55., Gaziantep 53., ve Malatya 51. sıradadır.

Depremden etkilenen 10 ilimizin insan sermayesi endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiği Tablo 3'te verilmiştir. Bu zaman zarfında depreme maruz kalmış on ilimizden Malatya ve Adıyaman dışında kalan sekizinin insan sermayesi endeksi sıralamasında yükseldiği görülmektedir. Malatya'daki

gerileme 17 sıra, Adıyaman'da ise 5 sıradır. İnsan sermayesi sıralamasında en fazla yukarıya çıkan il Adana olup 59. sıradan 38. sıraya 16 basamak yükselmiştir. Adana'yı takip eden Gaziantep 16 basamak yükselerek 69. sıradan 53. Sıraya çıkarken sıralamada yükselen diğer illerde basamak artışı sınırlı olmuştur.

Şekil 39'da depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin insan sermayesi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak insan sermayesi profilleri yer almaktadır. Emek piyasaları endeksinde olduğu gibi insan sermayesi endeksi sıralamasında da deprem bölgesindeki illerin altısının yer aldığı Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri Türkiye sıralamasında

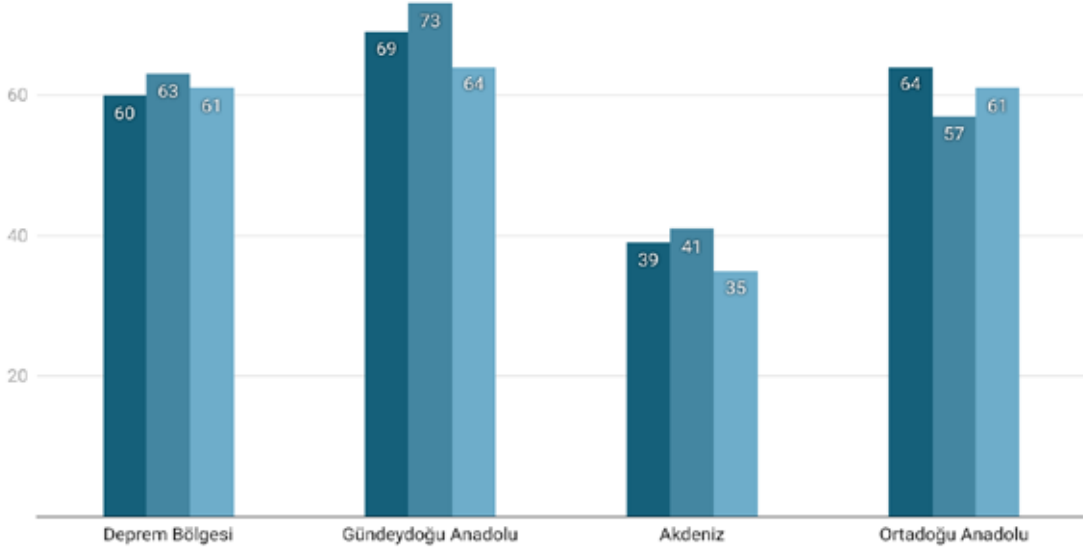
Deprem Bölgesi: İnsan Sermayesi Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	↑	38	59
Malatya	↓	51	34
Gaziantep	↑	53	69
Osmaniye	↑	55	56
Kilis	↑	60	63
Hatay	↑	62	65
Kahramanmaraş	↑	64	67
Adıyaman	↓	69	64
Diyarbakır	↑	67	75
Şanlıurfa	↑	78	81

Tablo 3 : Deprem Bölgesi - İnsan Sermayesi Endeksi Sıralaması

İnsan Sermayesi Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

■ 2023 ■ 2014 ■ 2008

Şekil 39 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin İnsan Sermayesi Endeksi Karşılaştırması

en altta yer alan bölgelerdir. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi insan sermayesi endeksi sıralamasında görece olarak daha iyi durumda olmakla birlikte, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri, emek piyasaları endeksinde olduğu gibi, insan sermayesi endeksi sıralamalarında da kendi bölge ortalamalarının önemli ölçüde gerisinde olan illerdir. 2023 Akdeniz bölgesi ortalama insan sermayesi endeksi sıralaması 39 iken depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması çok daha aşağılarda, 60 düzeyindedir. Depremin insan sermayesi bakımından da zor durumda olan illerimizi vurduğu görülmektedir.

Finansal Derinlik Endeksi

Tablo 4 depremden etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde grup çok zayıf olan finansal derinlik endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Finansal derinlik bakımından Adana'nın sıralaması 2014'ten bu yana 11 artış göstererek 22'den 11'e yükselirken; Kilis 2023 yılında 2014 yılına göre 17 sıra aşağıya düşerek 70. sıraya, Hatay 12 sıra aşağı düşerek 55. sıraya ve Şanlıurfa 8 sıra aşağıya düşerek 79. sıraya gerilemiştir. Malatya ve Osmaniye finansal derinlikte alt sıralarda yer alan ve 2014'ten bu yana sıralamada yerleri daha da gerileyen diğer iki ildir. Malatya 57. sıradan 59. sıraya, Osmaniye ise 66. sıradan 69. sıraya gerilemiştir. Sıralamada sınırlı olarak yukarı çıkan illerden Diyarbakır 5 sıra yükselerek 2023'te ancak 65. sırada yer

alabilmiş, Adıyaman ise 2014'te bulunduğu 69. sıradan 1 sıra yükselerek 2023'te 68. olabilmektedir. Grup içinde finansal derinlik bakımından Adana'dan sonra en yüksek sırada yer alan Gaziantep de 2014 yılında 41. sırada yer alırken 2023'te sıralaması 38'e yükselmiştir. Kahramanmaraş'ın 2014'te 64 olan sıralaması 2023'e gelindiğinde de aynı kalmıştır.

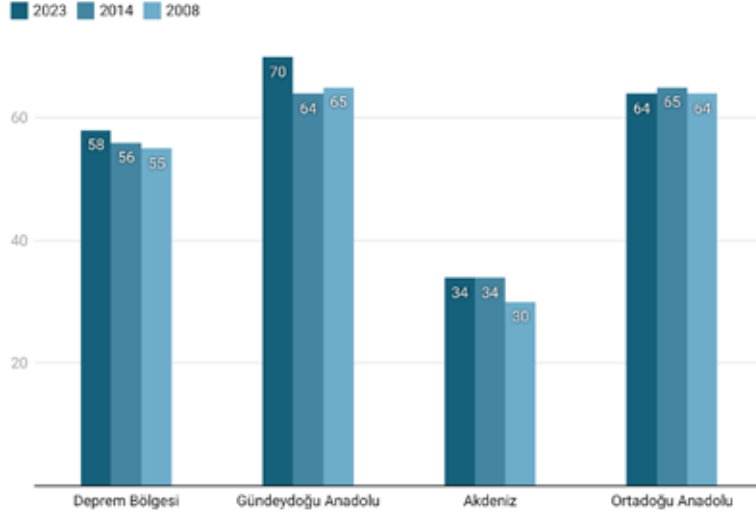
Şekil 40'ta depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin finansal derinlik endeksi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak finansal derinlik profilleri yer almaktadır. Deprem bölgesindeki illerin altısının yer aldığı Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinin finansal derinlik endeksi sıralamasındaki

Deprem Bölgesi: Finansal Derinlik Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	↑	11	22
Gaziantep	↑	38	41
Hatay	↓	55	43
Malatya	↓	59	57
Kahramanmaraş	→	64	64
Diyarbakır	↑	65	70
Adıyaman	↑	68	69
Osmaniye	↓	69	66
Kilis	↓	70	53
Şanlıurfa	↓	79	71

Tablo 4 : Deprem Bölgesi – Finansal Derinlik Endeksi

Finansal Derinlik Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 40 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Finansal Derinlik Endeksi Karşılaştırması

durumları emek piyasaları ve insan sermayesi kategorilerinden daha da kötüdür. Deprem bölgesindeki illerden sadece Adana'nın ve kısmen Gaziantep'in deprem öncesinde finansal derinlik bakımından durumları iyi denebilecek durumdadır. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi finansal derinlik bakımından endeks ortalamasının oldukça üzerinde olmasına rağmen, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri, emek piyasaları ve insan sermayesi endekslerinde olduğu gibi, kendi bölge ortalamalarının önemli ölçüde gerisinde olan illerdir. 2023 Akdeniz bölgesi ortalama finansal derinlik endeksi sıralaması 34 iken, Adana'nın yüksek performansına rağmen depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 ortalama sıralaması 50 düzeyindedir.

Fiziki Altyapı Endeksi

Tablo 5 depremde etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde grup olarak çok zayıf oldukları bir diğer endeks olan fiziki altyapı endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Depreme maruz kalmış illerin bu kategoride 2014 yılından deprem öncesine kadar farklılaşan bir gelişim gösterdikleri görülmektedir. Adana, Gaziantep, Kilis ve Hatay sıralamada önemli ölçüde geriye gitmiş olan illerdir. Adana 27 sıra gerileyerek 2023 sıralamasında 39. sırada, Gaziantep 23 sıra gerileyerek 58. sırada, Kilis 14 sıra gerileyerek 59. sırada ve Hatay 10 sıra gerileyerek 53. sırada yer almıştır. Kahramanmaraş da 60. sıradan 61. sıraya gerilemiştir. Fiziki altyapı bakımından sıralamada yukarı çıkan iller ise 17 sıra yükselerek 2023'te 36. sırada yer alan Malatya,

11 sıra yükselerek 38. sıraya çıkan Osmaniye ve 6 sıra yükselerek 57. sırada yer alan Adıyaman'dır. Diyarbakır ve Şanlıurfa da sıralamaları 2014'ten bu yana sınırlı bir şekilde artan iller arasında yer almakla birlikte fiziki altyapı sıralamasındaki yerleri çok aşağıda bulunmaktadır (Diyarbakır 2 sıra artışla 70. sıraya, Şanlıurfa 1 sıra yükselerek 77. sıraya gelmiştir). Genel olarak da depreme maruz kalan illerimizden önemli bir kısmının fiziki altyapı bakımından deprem öncesinde sıralamada çok aşağılarda yer aldığı dikkat çekmektedir (6 il sıralamada en alttaki %25'lik dilim içindedir).

Şekil 41'de depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin fiziksel altyapı endeksi bakımından durumları

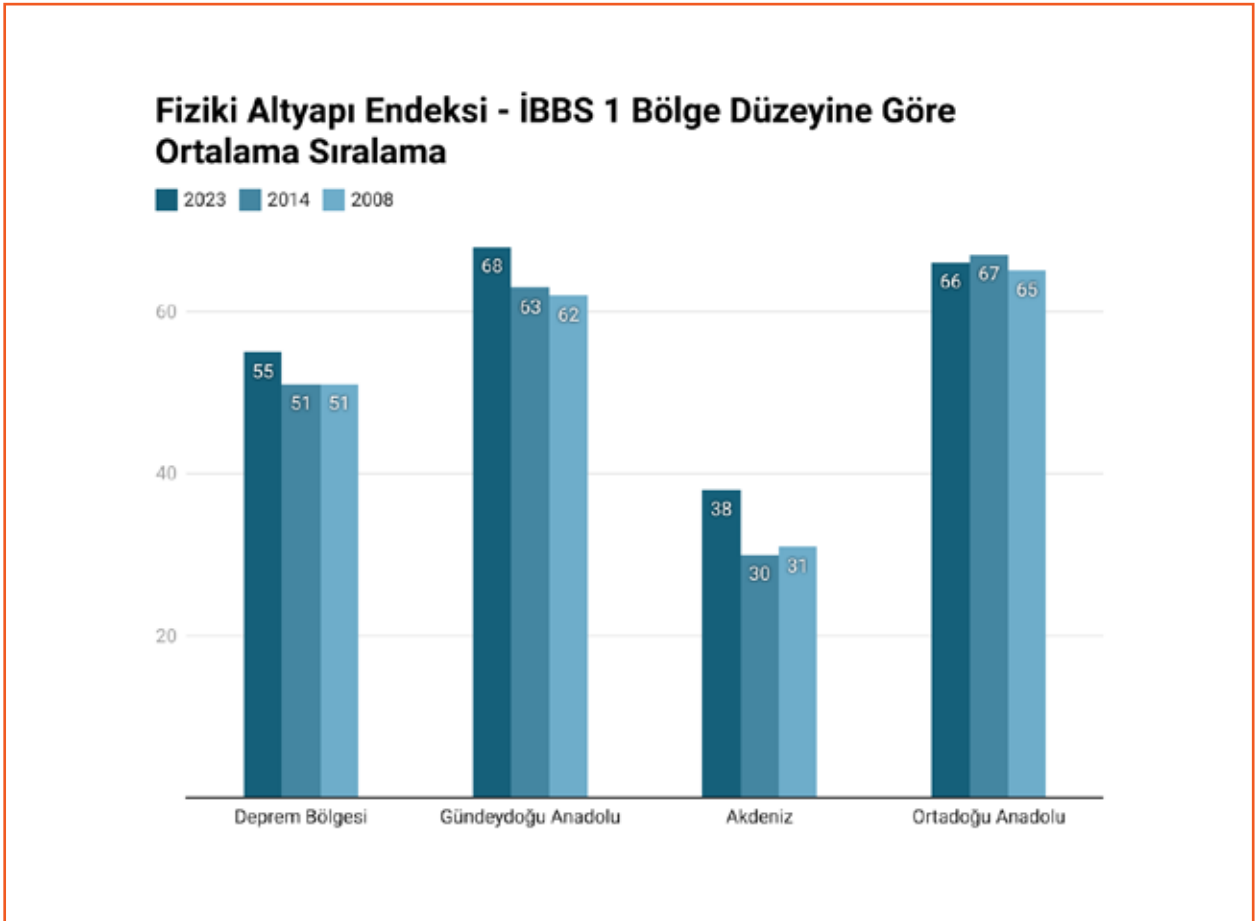
Deprem Bölgesi: Fiziki Altyapı Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Malatya	↑	36	53
Osmaniye	↑	38	49
Adana	↓	39	12
Hatay	↓	53	43
Adıyaman	↑	57	63
Gaziantep	↓	58	35
Kilis	↓	59	45
Kahramanmaraş	↓	61	60
Diyarbakır	↑	71	73
Şanlıurfa	↑	77	78

Tablo 5 : Deprem Bölgesi Fiziki Altyapı Endeksi

ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak fiziksel altyapı profilleri yer almaktadır. 2014 yılından 2023 yılına geçen zaman zarfında deprem bölgesi illerinin fiziki altyapısı ortalamada daha da kötüleşmiştir. Deprem bölgesindeki illerin altısının yer aldığı Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinin Türkiye genelinde fiziksel altyapı endeksi sıralamasındaki durumları yukarıda irdelenen emek piyasaları, insan sermayesi ve finansal derinlik kategorileri kadar kötüdür. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi fiziki altyapı bakımından endeks ortalamasının biraz üzerinde olmasına rağmen, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri, yukarıda irdelenen diğer üç endekste olduğu gibi, kendi bölge ortalamalarının önemli denilebilecek ölçüde gerisinde olan illerdir (2023 Akdeniz bölgesi ortalama fiziksel altyapı endeksi sıralaması 38 iken, depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıra-

laması 48 düzeyindedir). Deprem bölgesi illerinin fiziki altyapı bakımından farklılaşan performanslarının havayolu taşımacılığı ile altyapı yatırımlarının il bazında önemli farklılıklar gösterebilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Her halükârda deprem fiziki altyapı bakımından çok gerilerde olan bir grup ilimizi vurmuştur.

Şekil 41 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Fiziki Altyapı Endeksi Karşılaştırması

Sosyal Sermaye Endeksi

Tablo 6 depremden etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde sosyal sermaye endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Sosyal sermaye kategorisinde 2014 yılından sonra Adana Türkiye sıralamasında 8 sıra, Adıyaman 6 sıra, Diyarbakır 6 sıra, Hatay 5 sıra, Malatya ve Gaziantep 3'er sıra ve Kahramanmaraş 1 sıra yükselmişlerdir. Bu görece düzelmeye rağmen bu illerin 2023 yılında Türkiye genelindeki sıralamaları orta ve alt sıralarda kalmaktadır. Diğer taraftan 2014'te 78. sırada yer alan Şanlıurfa 1 sıra gerileyerek 79. sırada yer almıştır. Aynı dönemde Osmaniye de 58. sıradan 62. sıraya gerilemiştir. Depreme maruz kalmış olan iller içinde yer alan Kilis'in de sosyal sermaye kategorisinde

2014 yılında bulunduğu 14. sıradan 30 sıra geriye düşerek 2023'te 44. sırada yer aldığı görülmektedir.

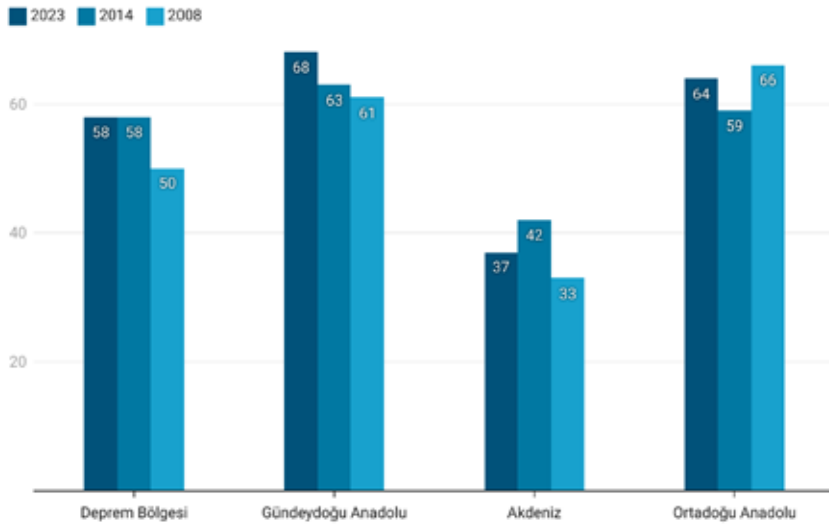
Şekil 42'de depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin sosyal sermaye endeksi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak sosyal sermaye profilleri yer almaktadır. 2014 yılından 2023 yılına geçen zaman zarfında deprem bölgesi illerinin sosyal sermaye durumlarının ortalamada sınırlı bir iyileşme gösterdiği görülmektedir. Deprem bölgesindeki illerin altısını yer aldığı Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinin sosyal sermaye bakımından da Türkiye sıralamasının en altında yer alan bölgelerdir. Dört deprem ilinin yer aldığı

Deprem Bölgesi: Sosyal Sermaye Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	↑	39	47
Kilis	↓	44	14
Malatya	↑	50	53
Hatay	↑	56	61
Gaziantep	↑	60	63
Osmaniye	↓	62	58
Kahramanmaraş	↑	63	64
Diyarbakır	↑	64	70
Adıyaman	↑	67	73
Şanlıurfa	↓	79	78

Tablo 6 : Deprem Bölgesi Sosyal Sermaye Endeksi

Sosyal Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 42 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Sosyal Sermaye Endeksi Karşılaştırması

Akdeniz bölgesi Türkiye genelinde sosyal sermaye bakımından endeks ortalamasının biraz altında bir performansa göstermekte, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri ise, yukarıda irdelenen diğer dört endekste olduğu gibi, kendi bölge ortalamalarının gerisinde kalmaktadır (2023 Akdeniz bölgesi ortalama sosyal sermaye endeks sıralaması 37 iken, depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması 58'dir). Sosyal sermaye boyutunun deprem bölgesi illerinin daha önce incelenen dört alt endeksle karşılaştırıldığında görece daha iyi performans gösterdikleri bir boyut olduğu görülmektedir. Ancak yine de deprem öncesinde bile Türkiye ortalamasının oldukça altında olan bir performans söz konusudur ve bu illerde nitelikli işgücü için çekici olacak yaşam koşullarının deprem öncesinde de bulunmadığı görülmektedir.

Yaratıcı Sermaye Endeksi

Tablo 7 depremden etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde yaratıcı sermaye endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Depreme maruz kalmış olan illerde sosyal sermaye kategorisindeki duruma benzer bir durum da yaratıcı sermaye kategorisinde görülmektedir. Bu illerin önemli bir kısmının bu kategorideki Türkiye sıralamaları 2014 yılından bu yana yukarı çıkmıştır: Adana 22 sıra yukarı çıkarak 2023 yılında 17. sırada; Malatya 6 sıra yukarı çıkarak 26. sırada; Adıyaman 28 sıra yukarı çıkarak 36. sırada; Gaziantep 24 sıra yukarı çıkarak 38. sırada; Kilis 1 sıra yukarı çıkarak 58. sırada; Kahramanmaraş 5 sıra yukarı çıkarak 62. sırada; Diyarbakır 4 sıra yukarı çıkarak 67. sırada ve Osmaniye de 1 sıra yukarı çıkarak 68. Sırada yer almıştır. Sıralamadaki yerleri düzelmekle birlikte Kilis,

Kahramanmaraş, Diyarbakır ve Osmaniye'nin alt sıralarda yer almaya devam ettikleri görülmektedir. Aynı şekilde 6 sıra aşağıya düşerek 78. Sıraya gerileyen Şanlıurfa da bu kategoride çok aşağılarda yer almaya devam etmektedir. Kilis, sosyal sermaye kategorisinde olduğu gibi, yaratıcı sermaye kategorisinde de büyük bir düşüş kaydederek 8. sıradan 34. sıraya gerilemiştir (26 sıra gerileme).

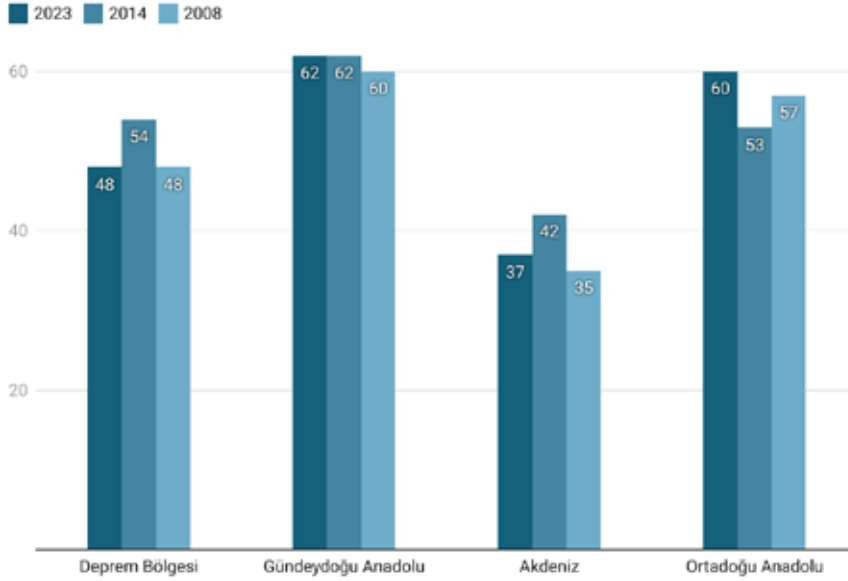
Şekil 43'te depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin yaratıcı sermaye endeksi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak yaratıcı sermaye profilleri yer almaktadır. Sosyal sermaye boyutunda olduğu gibi 2014 yılından 2023 yılına geçen zaman zarfında deprem bölgesi illerinin yaratıcı sermaye durumlarının ortalamada sınırlı bir iyileşme gösterdiği görül-

Deprem Bölgesi: Yaratıcı Sermaye Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	↑	17	39
Malatya	↑	26	32
Kilis	↓	34	8
Adıyaman	↑	36	64
Gaziantep	↑	38	62
Hatay	↑	58	59
Kahramanmaraş	↑	62	67
Diyarbakır	↑	67	71
Osmaniye	↑	68	69
Şanlıurfa	↓	78	72

Tablo 7 : Deprem Bölgesi Yaratıcı Sermaye Endeksi

Yaratıcı Sermaye Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 43 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Yaratıcı Sermaye Endeksi Karşılaştırması

mektedir. Deprem bölgesindeki illerin altısının yer aldığı Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinin diğer tüm kategorilerde olduğu gibi yaratıcı sermaye bakımından da Türkiye sıralamasının en altında yer alan bölgelerdir. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi Türkiye genelinde yaratıcı sermaye bakımından endeks ortalamasının çok üstünde bir performansa sahipken, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illerinin ise, yukarıda irdelenen diğer beş endekste olduğu gibi, kendi bölge ortalamalarının az da olsa gerisinde kaldığı görülmektedir (2023 Akdeniz bölgesi ortalama yaratıcı sermaye endeks sıralaması 48 iken, depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması 51'tir). Deprem öncesinde bu illerin yaratıcı sermaye bakımından durumlarının görece düzelmesi yeni açılan üniversitelerle birlikte artan öğretim görevlisi ve akademik yayın sayılarının endeks değerle-

rine yansımaları sonucu olabilir. Yeni açılan üniversitelerle birlikte artan akademisyen ve yayın sayılarının yanı sıra patent başvuru ve tescil sayıları da yaratıcı sermayenin yükselmesine katkı sağlamış olabilir. Görece düzelmelere rağmen deprem bölgesindeki illerin yaratıcı sermaye endeksinde Türkiye geneline göre oldukça geride oldukları da bir gerçektir.

Piyasa Büyüklüğü Endeksi

Deprem bölgesindeki illerin rekabetçilik endeksinde görece en iyi durumda oldukları alt kategoriler piyasa büyüklüğü ve makroekonomik istikrar kategorilerdir. Tablo 8 depremden etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde piyasa büyüklüğü endeksindeki görece konumlarının 2008-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Piyasa büyüklüğü kategorisinde Kilis dışında tüm illerin Türkiye genelinde sıralamalarının 2014-2023 döneminde yükseldiği görülmektedir. Gaziantep 6 sıra yükselerek 2023 yılında 8. sırada, Adana yerini koruyarak 9. sırada, Hatay 5 sıra yükselerek 12. sırada, Şanlıurfa 44 sıra yükselerek 22. sırada, Diyarbakır yerini koruyarak 23. sırada, Kahramanmaraş 2 sıra yükselerek 24. sırada, Malatya 7 sıra yükselerek 28. sırada, Adıyaman 8 sıra yükselerek

45. sırada, Osmaniye 3 sıra yükselerek 47. sırada yer almışlardır. Kilis'in bu alt kategoride de geriye gittiği, 2014 yılında 62. sıradayken 75. sıraya gerilediği görülmektedir. Malatya'nın bu kategoride gösterdiği sıçramanın boyutu dikkat çekicidir ve deprem sonrasındaki dönemde nasıl tekrarlanabileceği irdelenmek durumundadır.

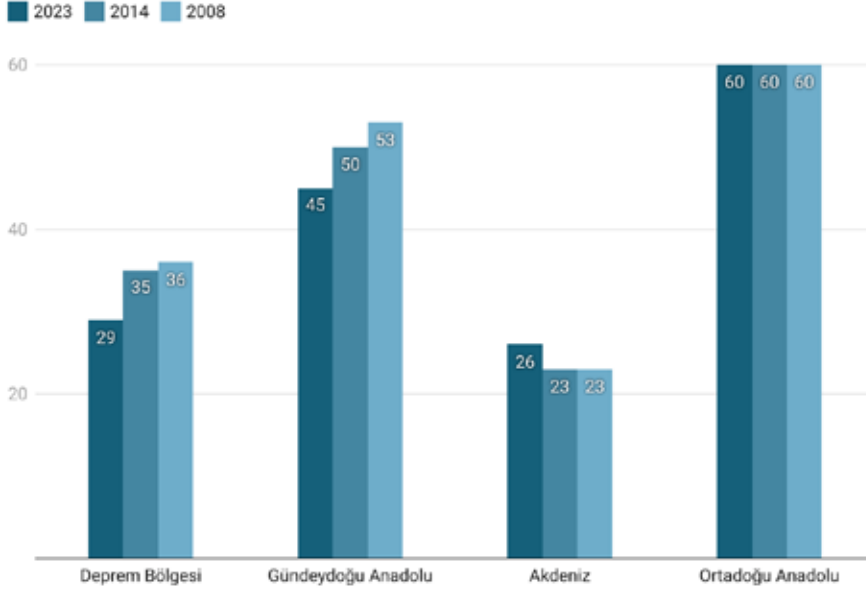
Şekil 44'te depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin piyasa büyüklüğü endeksi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak piyasa büyüklüğü profilleri yer almaktadır. Piyasa büyüklüğü bakımından deprem bölgesindeki illerin Türkiye ortalaması ve üstünde oldukları görülmektedir. Kilis'in 13 sıra aşağıya düşmüş olmasına rağmen depreme maruz

Deprem Bölgesi: Piyasa Büyüklüğü Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	→	9	9
Adıyaman	↑	45	53
Diyarbakır	→	23	23
Gaziantep	↑	8	11
Hatay	↑	12	17
Kahramanmaraş	↑	24	26
Kilis	↓	75	62
Malatya	↑	28	35
Osmaniye	↑	47	50
Şanlıurfa	↑	22	66

Tablo 8 : Deprem Bölgesi Piyasa Büyüklüğü Endeksi

Piyasa Büyüklüğü Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 44 : Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Piyasa Büyüklüğü Endeksi Karşılaştırması

kalmış illerin piyasa büyüklüğü kategorisindeki ortalama sıralamaları 29'dur. Bu alt kategoride Türkiye genelinde yukarı sıralarda yer alan Gaziantep (8.), Adana (9.) ve Hatay'ın (12.) diğer illerden ayrıldığı; Şanlıurfa (22.), Diyarbakır (23.) Kahramanmaraş (24.) ve Malatya'nın da ayrı ve görece yüksek bir grup olduğu görülmektedir. Adıyaman (45.) ve Osmaniye (47.) orta sıralarda yer alırken Kilis (75.) çok aşağılarda yer almaktadır. Deprem bölgesindeki illerin beşinin yer aldığı Güneydoğu Anadolu bölgesi diğer kategorilerin aksine piyasa büyüklüğü bakımından Türkiye sıralamasında altlarda değildir ve 2008-2023 arasında piyasa büyüklüğü bakımından belirgin bir sıçrama yaşamıştır. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi Türkiye genelinde piyasa büyüklüğü bakımından endeks ortalamasının çok üstünde bir performansa sahiptir, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri,

şimdiye kadar irdelenen altı endeksin tümünde olanın aksine, piyasa büyüklüğü boyutunda Akdeniz bölgesinin yüksek performansının da üzerinde bir endeks değerlerine sahiptir (2023 Akdeniz bölgesi ortalama piyasa büyüklüğü endeksi sıralaması 26 iken, depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması 23'tür).

Makroekonomik İstikrar Endeksi

Tablo 9 depremden etkilenen 10 ilimizin deprem öncesinde makroekonomik istikrar endeksindeki görece konumlarının 2014-2023 döneminde nasıl değiştiğini göstermektedir. Deprem bölgesindeki illerin ekonomik potansiyellerini yansıtmaya bakımından piyasa büyüklüğüne paralel önemli bir kategori olan makroekonomik istikrar konusunda deprem bölgesi illerin 2014 yılından bu yana geriye gittikleri görülmektedir. On ilin altısı sıralamada geriye düşmüş, bir il aynı sırada kalmış, üç il sıralamada yukarı çıkmıştır. En büyük gerileme 33 sıra aşağıya düşerek 2023 yılında 63. sırada yer alan Kilis'te olmuştur. Adana da 24 sıra gerileyerek 18. sıradan 42. sıraya düşmüştür. Diyarbakır 13 sıra gerileyerek 2023'te 76. sırada, Adıyaman 9 sıra gerileyerek 70. sırada yer almıştır. Gaziantep 7 sıra gerilemesine rağmen 2023'te 12. sırada yer almakta, makroekonomik istikrar bakımından iyi

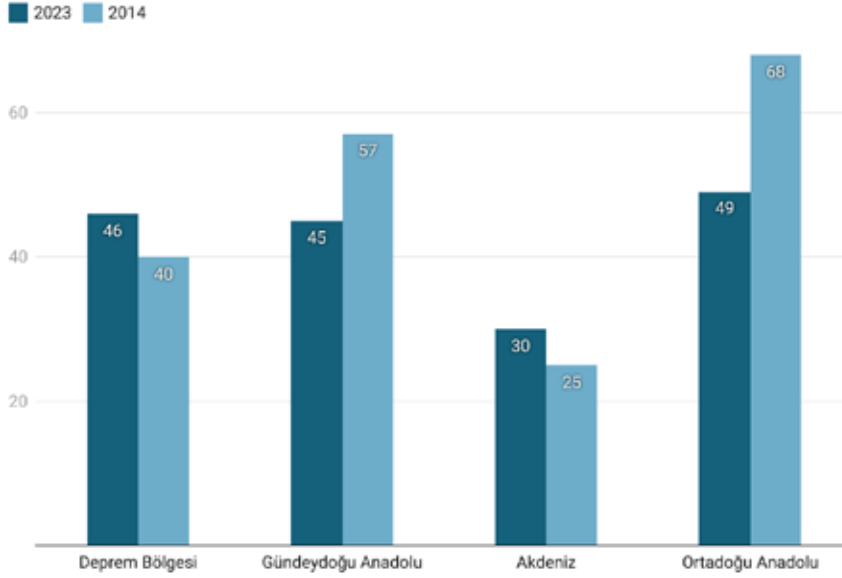
durumda bulunmaktadır. Malatya 2014 yılına göre 26 sıra yukarı çıkarak 2023'te 28. sırada, Kahramanmaraş 1 sıra yukarı çıkarak 32. sırada, Osmaniye ise 2 sıra tırmanarak 49. sırada bulunmaktadır. Piyasa büyüklüğü alt kategorisinde olduğu gibi makroekonomik istikrar kategorisinde de deprem bölgesindeki illerin aralarında önemli farklar olan gruplar oluşturdukları görülmektedir. Piyasa büyüklüğünde olduğu gibi Hatay (9.) ve Gaziantep (5.) Türkiye sıralamasında çok üstlerde bulunmakta; bu illeri Malatya (28.) ve Kahramanmaraş (32.) takip etmekte; Adıyaman (70.), Diyarbakır (76.) ve Şanlıurfa (77.) ise Türkiye genelinde en alt sıralarda yer almaktadır.

Şekil 45'te depreme maruz kalmış illerin buldukları bölgelerin makroekonomik istikrar endeksi bakımından durumları ile deprem bölgesindeki illerin grup olarak

Deprem Bölgesi: Makroekonomik İstikrar Endeksi Sıralamaları

		2023	2014
Adana	↓	42	18
Adıyaman	↓	70	61
Diyarbakır	↓	76	63
Gaziantep	↓	12	5
Hatay	→	9	9
Kahramanmaraş	↑	32	33
Kilis	↓	63	30
Malatya	↑	28	54
Osmaniye	↑	49	51
Şanlıurfa	↓	77	76

Makroekonomik İstikrar Endeksi - İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama

Şekil 45: Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Makroekonomik İstikrar Endeksi Karşılaştırması

piyasa büyüklüğü profilleri yer almaktadır. Deprem bölgesindeki iller diğer endekslere göre makroekonomik istikrar endeksinde daha iyi durumda olmalarına rağmen, yine de Türkiye ortalamasının oldukça altında bir ortalama performansa sahiptirler. Ayrıca tüm deprem illerin ortalama sıralaması 2014'te 40 iken, 2023'te 46'ya gerilemiştir. Diğer taraftan depreme maruz kalmış iller arasında makroekonomik istikrar endeksi bakımından çok büyük farklar bulunmaktadır. Deprem bölgesindeki illerin beşinin yer aldığı Güneydoğu Anadolu bölgesi piyasa büyüklüğünde olduğu gibi makroekonomik istikrar bakımından da Türkiye sıralamasında altlarda değildir ve 2014-2023 arasında piyasa büyüklüğü bakımından belirgin bir sıçrama yaşamıştır. Dört deprem ilinin yer aldığı Akdeniz bölgesi Türkiye genelinde makroekonomik istikrar bakımından endeks ortalamasının üstünde bir performansa sahipken, Akdeniz bölgesinin doğusunda yer alan deprem illeri, piyasa büyüklüğü dışındaki tüm alt endekslerde olduğu gibi, Akdeniz bölgesinin daha kötü endeks değerlerine sahiptir (2023 Akdeniz bölgesi ortalama

yaratıcı sermaye endeks sıralaması 30 iken, depreme maruz kalmış dört bölge ilinin 2023 sıralaması 33'tür). Makroekonomik istikrar endeksinde Hatay ve Gaziantep, özellikle dikkat çekmektedir. Endeksi oluşturan göstergelere bakıldığında en çarpıcı noktalardan bir tanesinin zaman içerisinde kişi başına kredi miktarlarındaki hızlı artış olduğu, Hatay ve Gaziantep'in makroekonomik istikrar endeksinde yukarı sıralarda olmasının bu illerde kredi oranlarının Türkiye'nin geneline göre daha yüksek olması ve hızlı artması olduğu göze çarpmaktadır.

Deprem bölgesi illeri için ileriye bakış

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan büyük deprem felaketine maruz kalmış olan güney ve güneydoğu bölgelerimizdeki 10 ilimizin deprem öncesindeki bir bütün olarak rekabetçilik performansları hem genel sıralamada hem de endeksi oluşturan alt kategorilerde Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Genel sıralamada 10 ilin 6'sı 81 il içerisinde en alttaki çeyrekte yer almaktadır (59. sıra ve altı). Depremden en çok etkilenen illerden Hatay 2023 yılı genel rekabetçilik endeksinde 52. sırada, Kahramanmaraş 62. sırada, Adıyaman ise 65. sırada yer almaktadır. Rekabetçilik açısından en iyi durumda olan Adana Türkiye genel sıralamasında 32. sıradadır. Ekonomik açıdan Türkiye'nin önemli üretim merkezlerinden olan Gaziantep Türkiye sıralamasında 44. sırada yer almaktadır. Genel itibarıyla deprem bölgesindeki illerin rekabetçilik özellikleri bakımından deprem öncesinde oldukça gerilerde yer aldıkları görülmektedir.

Depreme maruz kalmış illerin ekonomik olarak ayağa kaldırılmaları için hayata geçirilmesi gereken politika uygulamalarına ışık tutmak açısından rekabetçilik endeksinin alt kategorileri ilgili yukarıda verilen bilgiler ip uçları sağlamaktadır.

Deprem bölgesinin bir bütün olarak görece en iyi olduğu kategori piyasa büyüklüğüdür. Toplam kredi, tasarruf ve ticari mevduatlar, vergi gelirleri, dış ticaret hacmi, işyeri sayısı, konut satışları ve gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) verilerinden oluşan piyasa büyüklüğü depreme maruz kalmış olan illerin ekonomik potansiyelinin bir bütün olarak kötü olmadığına işaret etmektedir. 2023 yılında deprem illerinde ortalama sıralamanın 29 olduğu bu alt

kategoride en iyi durumda olan il Gaziantep (8.), en kötü durumda olan il Kilis'tir (75.). 2014'ten bu yana endeksin her alt kategorisinde büyük düşüşler kaydeden Kilis dışındaki diğer illerden en kötüsü Türkiye ortalamasından uzak değildir (47. sırada yer alan Osmaniye bu kategoride grubun içinde en alt sırada yer almaktadır).

Kişi başına kullandırılan nakdi kredi miktarı, dış ticaret hacmi, vergi tahsilatı, eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanmış Gini katsayısı ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) göstergelerinden oluşan Makroekonomik İstikrar kategorisinde deprem bölgesindeki illerin ortalaması düşük olmamakla birlikte illere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Hatay (9.) ve Gaziantep (12.) oldukça yukarı sıralarda yer alırken; Adıyaman (70.), Diyarbakır (76.) ve Şanlıurfa (77.) oldukça aşağıdadırlar.

Piyasa derinliği ve makroekonomik istikrar gibi temel rekabetçilik kategorilerinde performansı görece olarak kötü olmayan deprem bölgesi illerinin endeksin diğer alt kategorilerindeki performansları genel olarak oldukça düşüktür. En kötü performansın olduğu alt kategoriler emek piyasası (2023 ortalama sıralaması 62) ve insan sermayesi (2023 ortalama sıralaması 60) kategorileridir.

Genç nüfus oranı, ortaöğretim ve lise net okullaşma oranı, genel işsizlik oranı, 15 yaş üstü işgücüne katılım ve istihdam oranları, sigortalı çalışanların toplam nüfusa oranı ve net göç hızı göstergelerini içeren emek piyasası endeksinde deprem illeri içinde en iyi durumda olan Malatya Türkiye genelinde 49. sıradadır. Geri kalan illerin 6'sının sıralaması 61 ve altındadır (en altta yer alan Şanlıurfa Türkiye sıralamasında 79. sıradadır). Deprem bölgesindeki illerin ekonomik olarak sürdürülebilir bir şekilde ayağa kaldırılabilmeleri için emek piyasası göstergelerini düzeltilmeye yönelik politikaların ivedilikle uygulamaya konulması gerekecektir.

İldeki okul öncesi, ilk, orta ve mesleki öğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, üniversitede okuyanların toplam nüfusa oranı, akademisyen sayısı, okuma yazma bile oranı, okullaşma oranı gibi göstergelerden oluşan insan sermayesi kategorisinde deprem bölgesindeki iller bir bütün olarak çok aşağılarda yer almaktadır. Bu kategoride 2014 yılından 2023 yılları arasında 21 sıra yukarı çıkarak 38. sıraya yerleşen Adana dışındaki illerin Türkiye sıralamalarında altlarda yer aldığı görülmektedir. Deprem illeri içinde ekonomik açıdan en canlı durumda olanlardan Gaziantep insan sermayesi olarak Türkiye'de 81 il içinde 53. sırada, Malatya 51. sırada, Kahramanmaraş 64. sırada, Hatay ise 62. sıradadır. Diyarbakır (67.), Adıyaman (69. sırada) ve Şanlıurfa'nın (78.) en altlarda yer aldığı bu kategoride uygulanabilecek düzeltici politikalar ancak uzun vadede sonuç verebilecektir.

Deprem felaketine maruz kalmış illerimizin büyük bir kısmının deprem öncesinde rekabetçilik bakımından aşağı sıralarda olduğu ve rekabetçilik açısından en sorunlu boyutların emek piyasası ve insan sermayesi olduğu görülmektedir.

İldeki kredi, tasarruf mevduatı, ticari mevduat, banka şube sayısı, kişi başına düşen ATM sayısı gibi finansal gelişmişlik ve erişim göstergelerinden oluşan finansal derinlik kategorisi ile çeşitli ulaşım altyapısı, iletişim altyapısı ve enerji kullanımı göstergelerini içeren fiziki altyapı kategorilerinde de bölgedeki iller Türkiye sıralamasında altlarda yer almaktadır. Finansal derinlik kategorisinde Türkiye genelinde 11. sırada bulunan Adana ve 38. sırada bulunan Gaziantep dışındaki tüm iller en alt sıralarda yer almaktadır. Fiziki altyapı kategorisinde deprem öncesinde en iyi durumda olan iller Malatya (36.),

Osmaniye (38.) ve Adana (39.) olup ekonomik faaliyet açısından önemli bir il olan Gaziantep 2014'ten bu yana 58. sıraya gerilemiştir. Gerek finansal derinlik gerek fiziki altyapı kategorilerinde kısa vadede iyileşme sağlamak kolay olmayacaktır.

İllerdeki patent başvuru ve tescil sayısı, üniversite mezunu sayısı, akademisyen sayısı akademik yayın üretimi, AR-Ge merkezi sayısı, bilgi ve iletişim hizmet üretimi gibi katma değeri yüksek ekonomik faaliyetin belirleyicisi olan göstergeleri kapsayan yaratıcı sermaye kategorisi ile kadının ekonomik faaliyetlere katılımını da içeren bir dizi

sosyal göstergeyi içeren sosyal sermaye kategorilerinde, 2014 yılından bu yana her iki kategoride de çok geriye düşen Kilis dışarıda bırakıldığında, diğer illerin hemen hepsinde 2014 yılından bu yana ilerlemeler kaydedilmiştir. Her ilde açılan yeni üniversitelerin artırmış olduğu akademisyen sayısı ile beraberinde artış göstermiş olması beklenen akademik üretim sayılarının bu iyileşmelerde payı olması beklenir. Depreme maruz kalmış illerde hayat normale döndüğünde bu kategorilerdeki iyileşmeleri ortaya çıkaran faktörlerin tekrar devreye girmesi beklenebilecektir.

Özetle, deprem felaketine maruz kalmış illerimizin büyük bir kısmının deprem öncesinde rekabetçilik bakımından aşağı sıralarda olduğu ve rekabetçilik açısından en sorunlu boyutların emek piyasası ve insan sermayesi olduğu görülmektedir. Deprem illerinin görece daha iyi olduk-

ları iki boyut ise piyasa büyüklüğü ve makroekonomik istikrardır. Deprem sonrası daha önce bölgede yaşayan nüfusun normal hayata dönüşüyle ilgili işe ve ibate sorunlarının çok zaman geçmeden çözüleceği varsayımı altında, bu iki boyuttaki görece kötü olmayan performans ekonomik faaliyetin toparlanması açısından belirli bir zemin olacağına işaret etmektedir. Diğer taraftan emek piyasası ve insan sermayesi boyutlarındaki ciddi olumsuzlukların yanı sıra finansal derinlik, fiziki altyapı, yaratıcı sermaye ve sosyal sermaye boyutlarındaki zayıf zemin deprem sonrası ekonomik toparlanmayı da ciddi olarak güçleştirecektir.

Sonuç ve Siyasa Önerileri

EDAM'ın 2009 ve 2014 yıllarında gerçekleştirdiği il bazında rekabetçilik analizi, Türkiye'de alanında öncü bir çalışma olmuştur. EDAM'ın bölgesel rekabetçilik kavramı, "bir bölgenin/ilin üretim yaptığı sektörlerde istikrarlı şekilde artan bir piyasa payı elde edebilmesi, yerel piyasasına önemli bir pazar payına sebep olan firmaları çekebilmesi ve bölgedeki/ildeki işgücündeki katılımcılara artan bir yaşam kalitesi sunabilmesi" olarak tanımlanabilir.

Çalışmamız, günümüzde genellikle ekonomik büyüme ile ilişkilendirilen bölgesel rekabetçiliğe daha geniş ve kapsayıcı bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Nitekim ekonomik büyümenin toplumun bütün kesimlerini kapsayıcı olması ve sürdürülebilirliği de en az ekonomik büyüme kadar önemlidir. EDAM bu düşünceden yola çıkarak rekabetçilik kavramının ölçümünü, bu çok önemli hususları da kapsama kapasitesine sahip sekiz alt endeksten faydalanarak yapmıştır (makroekonomik istikrar, piyasa büyüklüğü, finansal derinlik, emek piyasası, sosyal sermaye, insan sermayesi, yaratıcı sermaye ve fiziki altyapı endeksleri). Dolayısıyla analize konu endeks, bölgesel rekabetçiliğin hem ekonomik hem de sosyal boyutuna odaklanan bir bileşik endeks olarak tanımlanabilir.

Genel sıralamada, İstanbul, Ankara ve İzmir'in sıralamadaki ilk üç konumdaki yerlerini korudukları görülmektedir. Hatta 2014 analizine kıyasla 2023 analizince İstanbul ile Ankara'nın arasındaki farkın, İstanbul'un lehine açıldığı gözlemlenmektedir. Sıralamada en fazla gerileme göstermiş olan iller Tunceli, Kırıkkale ve Gümüşhane olmuştur. Güncel sıralamalarda önemli ilerlemeler kaydeden iller ise Çorum, Ordu, Sakarya, Rize ve Mersin'dir. Bu atılımlar

sayesinde Batı Karadeniz ile Batı Marmara bölgeleri, 2023 rekabetçilik endeksinde en fazla ilerleme kaydeden bölgeler olmuşlardır. İkinci bölgedeki yükselme ile beraber tüm Marmara bölgesi bütünsel olarak diğer bölgeler ile arasındaki farkı açmıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinin ise 2009 ve 2014 raporu ile tutarlı olarak, hala sıralamalarda en gerilerde yer aldıkları gözlemlenmektedir. Aşağıdaki bölümde, her bir endekste öne çıkan genel trendler detaylandırılmaktadır.

- Makroekonomik istikrar endeksinde, Ankara – İstanbul arasında üretimin yoğun olduğu ekseninde yer alan iller üst sıralarda yer almaktadır. Buna ek olarak analize konu endekste de, bazı istisnalar hariç diğer endekslere görülen şekilde, Türkiye'nin batısından doğusuna gidildikçe genel bir düşüş trendi gözlemlenmektedir. Bahse konu istisnalar ise bazı Doğu illerinde gelir dağılım eşitliği ve düşük enflasyonun, bölgedeki Siirt, Şırnak ve Mardin gibi bazı illerin makroekonomik istikrar endeksinde üst sıralarda yer almasına sebep olması sonucudur. Öteki yandan oldukça rekabetçi bir il olan İstanbul'un genel sıralamalarda üst sıralarda yer almasına rağmen Gini endeksinde son sırada yer alması, bu ildeki gelir dağılımı eşitsizliğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.
- Piyasa büyüklüğü endeksinde ise İstanbul, büyük bir farkla birinci konuma yerleşmiştir. Bu bağlamda 2014-2023 arasında İstanbul ve listede ikinci sırada yer alan Ankara'nın arasındaki farkın da ciddi şekilde açıldığı gözlemlenmektedir. Güneydoğu illeri, özellikle Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Malatya

ise piyasa büyüklüğü endeksinde bileşik endekse kıyasla daha iyi performans sergilemiştir. Ancak büyük yıkıma yol açmış olan 6 Şubat depremleri sonrası Gaziantep'teki güncel durum, yeniden değerlendirilmelidir. Yine de Güneydoğu bölgesi 2009 ve 2014'e göre bu alt endekste en fazla iyileşme gösteren bölge olmuştur.

- Finansal derinlik endeksinde ülke genelinde bankacılık ve finansın dijitalleşmesi ile kişi başı ATM sayısı sabit kalmış ancak şube başına düşen insan sayısı artmıştır. Birinci bulgu olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilirken, ikinci gelişme ise nispeten daha olumsuzdur. Finansal derinlik endeksi, ekonomik alt endeksler arasında genel endeks ile korelasyonu en kuvvetli olan alt endeks olmuştur. Ancak bahsedilen korelasyon 2014 verisine göre zayıflamıştır. Bu durum büyük oranda, sektördeki büyüme ivmesinin 2014 sonrası azalması ve genel endekste itici gücünün zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Analize konu endeksin sıralamasında, İstanbul – Ankara ile diğer iller arasında ciddi bir fark olduğu gözlemlenmektedir. Endekste öne çıkan çarpıcı bir husus, Adana'nın genel endekse kıyasla bu endekste oldukça başarılı olmasıdır. Bu durum, ildeki yüksek finansal araç kullanım oranları (sigorta faaliyeti, kredi & tasarruf mevduatı gibi) ile açıklanabilir. Finansal derinlik endeksinde öne çıkan, umut verici genel bir trend ise, bölgeler arasındaki farkların azalmış olmasıdır. Endeks sıralamasında önceki yıllara kıyasla en iyi performans sergileyen bölge, Doğu Karadeniz bölgesi olmuştur.
- Emek piyasaları endeksinde, 2014 – 2023 yılları arasında iyileşme gösteren bölgeler Doğu ve Batı Karadeniz ile Batı Marmara olarak göze çarpmaktadır. Bu saptama Türkiye'deki büyümenin faydalarının topluma eşit şekilde yansımadağı/dağıtılamadığının önemli bir göstergesidir. İstanbul'un da analize konu endekste kritik ölçüde gerilediği (kötüleştirdiği) gözlemlenmiştir. Yine pek çok endekste olduğu gibi, bu endekste de Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki farklar oldukça belirgindir. Bölgedeki işçilerin sigortalı olup olmamaları, işgücüne katılım oranları ve çalışan kadın sayısı, endeksin önemli itici güçlerindedir.

- Beşerî sermaye olarak da adlandırılabilen insan sermayesi endeksinde ise, maalesef ülke genelinde pek çok bölgede gerileme gözlemlenmektedir. Ancak yine de insan sermayesi ile bileşik rekabetçilik endeksi sıralaması arasında önemli bir korelasyon bulunmamıştır. 2014 yılına kıyasla Kocaeli 36. sıradan 6. sıraya, Düzce 44. sıradan 15. sıraya, Sakarya 53. sıradan 24. sıraya, Bursa 37. sıradan 11. sıraya ve Tekirdağ 38. sıradan 13. Sıraya ilerleme kaydetmiştir. Bölgesel sıralamalarda ise Marmara ve Ege bölgelerinin ilk sıralarda, Anadolu illerinin ise son sıralarda yer aldığı gözlemlenmektedir. Fakat geçmiş yıllarda iyi performans sergileyen illerde bile, 2023 itibariyle önemli bir gerileme gözlenmiştir.
- İnsan sermayesi ile el ele olan yaratıcı sermaye endeksi ise, işgücünün ekonomik büyümeden sağlayabildiği fayda ve bilgiyi kullanabilme kapasitesi ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda en önemli faktörler, bölgedeki dijitalleşme, işgücünün teknolojiyi kullanabilme kapasitesi ve bölgedeki AR-GE yatırımları ile altyapısıdır. Analize konu endekste beklenen şekilde İstanbul ve Ankara ilk iki sıraya yerleşmiş, bu iki ili ise sanayi sektöründeki başarısı ile ünlü Bursa takip etmiştir. Ancak gerek İstanbul ile Ankara arasında gerekse Ankara ile Bursa ve dolayısıyla geri kalan iller arasında bu kategoride çok büyük farklar bulunmaktadır. Yaratıcı sermaye ile genel endeks sıralamasında önemli bir korelasyon gözlemlenmemiştir. Diğer endeksler ile benzer şekilde yaratıcı sermaye endeksinde de altyapısı diğer bölgelere göre nispeten geri kalmış olan Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinin oldukça geri sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Bu trendin yanı sıra hemen hemen bütün bölgelerde bir gerileme yaşanmıştır. 2023 yılında sıralamada öncü bölgeler sırasıyla Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Batı Marmara olmuştur.
- Sosyal sermaye endeksinde ise rekabetçiliğin sosyo-kültürel ayağı incelenmektedir. Bu bağlamda endeks, ildeki tiyatro/sinema sayısı, turizm işletmeleri sayısı ve kadın okullaşma oranı gibi unsurları baz alarak, bir ilin ve bölgenin rekabetçilik endeksindeki sosyokültürel konumunu ölçmektedir. Sosyalleşme imkanları ve bir ildeki yaşamın kalitesini ölçen endekste 2023 sıralamasında ilk üç sıraya Antalya, İzmir ve Muğla yerleşmiştir. Bu üç ilin de önemli turizm noktaları

olması, turizmin bir ili sosyal sermaye endeksinde yukarı çektiğinin göstergesidir. Ancak İstanbul gibi önemli metropollerin analize konu endeks sıralamasında geri kalması, büyük illerde hızla düşen yaşam kalitesine dikkat çekmektedir. Sosyal sermaye endeksi ile genel rekabetçilik endeksi arasında zayıf da olsa bir korelasyon gözlemlenmektedir. Bulgularımıza göre rekabetçilik endeksinde iyi performans sergileyen illerin, sosyal sermaye endeksinde de performansları genellikle iyidir.

- Son olarak çalışma kapsamında öğrenilen en önemli derslerden biri, dijital altyapının önemi olmuştur. Analize konu unsur, özellikle fiziki altyapı endeksi ve yaratıcı sermayede önemli bir rol oynamıştır. Genel endeksle korelasyonunun 2014'e göre arttığı gözlemlenmektedir. Marmara – Ankara üretim ekseninin, fiziksel altyapı bakımından diğer bölgelere göre çok daha ileride olduğu gözlemlenmektedir. Fiziki altyapı endeksinin güncel sıralamalarında, doğu ve güneydoğu bölgelerindeki iller ciddi anlamda geri kalmışlardır. Fiziki altyapı bakımından işaret edilmesi gereken bir husus da havaalanı mevcudiyetinin bir ilin endeks sıralamasını etkileyen en önemli faktörlerden biri olmasıdır.

Siyasa Önerileri

Güncellenen rekabetçilik analizimiz ışığında Türkiye ekonomisinin bölgesel gelişimi konusunda siyasa önerileri yapmadan önce, analizimizin en belirgin şekilde ortaya koyduğu temel hususları tekrarlamakta fayda olacaktır:

- Rekabetçilik endeksinin zaman içindeki gelişimi Türkiye ekonomisinin malul olduğu bölgesel dengesizliklerde çok sınırlı istisnalar dışında düzelme olmadığını, bu yapısal sorunun devam ettiğini göstermektedir;
- Rekabetçilik endeksi hesaplarımız, üretimdeki bölgesel dengesizliklerin kronikleşme eğilimi gösteren bir yönü olarak İstanbul'un üretim içindeki çok ağırlıklı yerinin sürdürdüğünü ve sürme eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Rekabetçilik endeksinin çoğu alt bileşeninde İstanbul ile Türkiye'nin geri kalanı arasında uçurum bulunmakta ve bazı bileşenlerde bu uçurum büyümektedir;
- Rekabetçilik endeksinin alt bileşenleri, bölgesel dengesizliklerin kronikleşme eğilimi gösteren diğer yönü olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerin ekonomik açıdan geri kalmışlıkları konusunda kayda değer bir yol alınmadığını göstermektedir;
- İstanbul'un ekonomideki ağırlığına coğrafi konumları ve gelişmişlik düzeyleri itibarıyla daha kolay alternatif olabilecek Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki illerin görece yüksek olan ortalama rekabetçilik düzeylerinin sınırlı da olsa gerileme eğilimi göstermeleri dikkat çekicidir.

Geliştirilen rekabetçilik endeksinin en belirleyici alt bileşenleri, başta fiziki altyapı ve finansal derinlik olmak üzere kısmen piyasa büyüklüğü ve daha kısmen makroekonomik istikrardır. Bu alt bileşenlerin kapsadığı göstergelerin bir kısmı uygun kamu politikalarıyla görece kısa vadede istenen yönde değişebilecek göstergelerdir ve yukarıda bahsedilen bölgesel dengesizliklerin azaltılmasında araç olarak kullanılacaklardır.

Emek piyasası alt bileşeni ile ekonomik gelişmenin sosyal boyutlarını da içeren insan sermayesi, yaratıcı sermaye ve sosyal sermaye alt bileşenleri üzerinde kısa ve orta vadede etkili olabilecek politikalar sınırlıdır. Bu bileşenlerle ilgili, çoğu mesleki ve genel eğitimin hedefi olması gerekecek ve öğretmen kalitesine çok bağlı olacak politikalar ancak uzun vadede sonuç verebilecektir. Bu politikalar gereken ciddiyetle ve toplumsal destek katılımcı yöntemlerle sağlanarak tasarlanmalı ve analizimizde ortaya çıkan bölgesel ekonomik dengesizliklerin giderilmesi temel hedeflerinin başında yer almalıdır.

Rekabetçilik endeksine en fazla etki eden alt bileşenlerin düzeylerini daha kısa vadede artırmaya ve olumlu gelişmelerin Türkiye genelinde daha dengeli dağılmasına yönelik olarak;

- Makroekonomik istikrar, finansal derinlik ve piyasa büyüklüğü alt endekslerini oluşturan göstergeler içinde önemli yer tutan finansal ürün ve enstrümanların kullanımını rekabetçilikte geri olan il ve bölgelerin öncelikli olmak üzere Türkiye genelinde geliştirecek

bankacılık ve finans sektörü uygulamaları güçlendirilmelidir. Özellikle her ölçekte krediye erişimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi elzemdir.

- Fiziki altyapının geliştirilmesi boyutunda hızlı internet erişim altyapısının rekabetçilikte geri olan bölgeler ve iller başta olmak üzere ivedilikle yaygın olarak sağlanmasına yönelik yatırımlar artırılmalı ve en yeni teknolojilerin adapte edilmesi kadar yurtiçinde geliştirilmesine yönelik teşvikler tasarlanmalıdır. Benzer şekilde mobil iletişim ile kara ve hava ulaşımında en güncel standartların ülke genelinde sağlanması için yatırımlar artırılmalıdır.
- İstanbul'da yapılacak her türlü üretim faaliyetinin yarattığı yığılma ve diğer negatif dışsallık maliyetlerini yansıtacak düzenlemeler hayata geçirilmeli ve İstanbul'un kaynaklarını kullanmanın gerçek bedelini tüm üretici ve tüketicilere yansıtacak politikalar geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.
- Bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik olarak, rekabetçilikte geri olan bölgelerde kamu altyapı yatırımlarının yanı sıra üretime yönelik kamu yatırımları da tasarlanmalı ve hayata geçirilmelidir.
- Emek piyasası boyutunda kısa vadede mesleki eğitimin kalitesinin yükseltilmesi sağlanmalı ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilerek tüm çalışanların sigortalı olması hedeflenmelidir.
- Kadınların işgücüne katılımını sağlayacak politikalara odaklanılmalı ve buna yönelik başta çocuk bakımı ol-

mak üzere destekleyici mekanizmalar ülke genelinde hayata geçirilmelidir.

- Her ile açılmış olan üniversiteler akademik üretimin kısıtsız olarak yapılacağı ve farklı kültür ve yaşam biçimlerinin baskıya maruz kalmadan bir arada bulunabileceği özgür ortamlar haline getirilmelidir. Bu şekilde rekabetçilik bakımından geri kalmış bölge ve iller de nitelikli gençleri ve nitelikli işgücünü çekebilecek ve tutabilecek merkezler haline gelme imkânı bulabileceklerdir.

EK-1: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Tablosu

Kod	Düzyey 1 (12 Bölge)	Kod	Düzyey 2 (26 alt bölge)	Kod	Düzyey 3 (81 İl)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	TR100	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	TR211	Tekirdağ
	TR212			Edirne	
	TR213			Kırklareli	
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	TR221	Balıkesir
				TR222	Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	TR31	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	TR32	Aydın
					Denizli
					Muğla
		TR33	Manisa alt bölgesi	TR33	Manisa
					Afyonkarahisar
Kütahya					
				Uşak	
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	TR411	Bursa
				TR412	Eskişehir
				TR413	Bilecik
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	TR421	Kocaeli
				TR422	Sakarya
				TR423	Düzce
				TR424	Bolu
				TR425	Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	TR511	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	TR521	Konya
				TR522	Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	TR611	Antalya
				TR612	Isparta
				TR613	Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	TR621	Adana
				TR622	Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	TR631	Hatay
				TR632	Kahramanmaraş
				TR633	Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	TR711	Kırıkkale
				TR712	Aksaray
				TR713	Niğde
				TR714	Nevşehir
				TR715	Kırşehir
		TR72	Kayseri alt bölgesi	TR721	Kayseri
				TR722	Sivas
				TR723	Yozgat

TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	TR811	Zonguldak
				TR812	Karabük
				TR813	Bartın
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	TR821	Kastamonu
				TR822	Çankırı
				TR823	Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	TR831	Samsun
				TR832	Tokat
				TR833	Çorum
				TR834	Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	TR901	Trabzon
				TR902	Ordu
				TR903	Giresin
				TR904	Rize
				TR905	Artvin
				TR906	Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	TRA11	Erzurum
				TRA12	Erzincan
				TRA13	Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	TRA21	Ağrı
				TRA22	Kars
				TRA23	İğdır
				TRA24	Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	TRB11	Malatya
				TRB12	Elazığ
				TRB13	Bingöl
				TRB14	Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	TRB21	Van
				TRB22	Muş
				TRB23	Bitlis
				TRB24	Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	TRC11	Gaziantep
				TRC12	Adıyaman
				TRC13	Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	TRC21	Şanlıurfa
				TRC22	Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	TRC31	Mardin
				TRC32	Batman
				TRC33	Şırnak
		TRC34	Siirt		

EK-2: Veri Kaynakları

I. Makroekonomik İstikrar Endeksi

1. Kişi Başına Nakdi Kredi Miktarı	2021	Türkiye Bankalar Birliği
2. Kişi Başına Dış Ticaret Hacmi	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
3. Kişi Başına Vergi Tahsilatı	2021	Hazine ve Maliye Bakanlığı
4. GİNİ Katsayısı(Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre)	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
5. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

II. Piyasa Büyüklük Endeksi

6. Toplam Nakdi Kredi	2021	Türkiye Bankalar Birliği
7. Tasarruf Mevduatı	2021	Türkiye Bankalar Birliği
8. Ticari Mevduat	2021	Türkiye Bankalar Birliği
9. Vergi Gelirleri	2021	Hazine ve Maliye Bakanlığı
10. Dış Ticaret Hacmi	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
11. İşyeri Sayısı	2021	Sosyal Güvenlik Kurumu
12. Konut Satışları 2021	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
13. Gayrisafi Yurt içi Hasıla (GSYH)	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

III. Finansal Derinlik Endeksi

14. Kişi Başına (Nakdi) Kredi	2021	Türkiye Bankalar Birliği
15. Kişi Başına Tasarruf Mevduatı	2021	Türkiye Bankalar Birliği
16. İşyeri Başına Ticaret Mevduatı	2021	Türkiye Bankalar Birliği
17. Bin Kişi Başına ATM Sayısı	2021	Türkiye Bankalar Birliği
18. Şubeye Düşen Nüfus	2021	Türkiye Bankalar Birliği
19. Nakdi Krediler/Toplam Mevduat	2021	Türkiye Bankalar Birliği
20. GSYH İçindeki Finans ve Sigorta Faaliyetleri	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

IV. Emek Piyasası Endeksi

21. Genç Nüfus Oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
22. Net Okullaşma Oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
23. Genel İşsizlik Oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
24. İstihdam Oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
25. İşgücüne Katılma Oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
26. Sigortalı Çalışanların toplam nüfusa oranı	2021	Sosyal Güvenlik Kurumu
27. Net Göç Hızı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

V. İnsan Sermayesi Endeksi

28. Okul Öncesi Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
29. İlköğretimde Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	2021	Milli Eğitim Bakanlığı
30. Ortaöğretimde Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	2021	Milli Eğitim Bakanlığı
31. Meslek okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı	2021	Milli Eğitim Bakanlığı
32. Üniversite okuyanların toplam nüfusa oranı	2021	Yükseköğretim Kurulu
33. Akademisyen sayısı	2021	Yükseköğretim Kurulu
34. Okuma yazma bilen oranı	2021	Milli Eğitim Bakanlığı
35. Okullaşma oranı	2021	Milli Eğitim Bakanlığı

VI. Yarattıcı Sermaye Endeksi

36. Milyon kişi başına patent başvurusu	2021	Türk Patent
37. Milyon kişi başına patent sicili	2021	Türk Patent
38. Üniversite mezunlarının nüfusa oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
39. URAP Akademik Yayın Puanı	2021	University Ranking by Academic Performance (URAP)
40. Mobil internet kullanıcılarının nüfusa oranı	2021	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
41. AR-GE Merkezi	2021	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
42. Bin kişi başına akademisyen sayısı	2021	Yükseköğretim Kurulu
43. GSYH içinde Bilgi ve İletişim Payı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

VII. Sosyal Sermaye Endeksi

44. Atık hizmeti verilen nüfusun toplama oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
45. Aktif sigortalı sayısının toplam nüfusa oranı	2021	Sosyal Güvenlik Kurumu
46. Bin kişi başına hükümlü sayısı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
47. Net Göç hızı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
48. Bin kişi başına sivil toplum örgütü sayısı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
49. Turizm işletmelerinde konaklanan gece sayısı	2021	Kültür ve Turizm Bakanlığı
50. Okuma yazma bilmeyen kadın/erkek oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
51. Okuma yazma bilen oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
52. Net Okullaşma oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
53. Net Kadın Okullaşma oranı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
54. Bin kişi başına Sinema Seyircisi	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
55. Bin kişi başına Tiyatro Seyircisi	2021	Türkiye İstatistik Kurumu

VIII. Fiziki Altyapı Endeksi

56. Km2 başına asfalt yol uzunluğu	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
57. Km2 başına demiryolu uzunluğu	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
58. Bin kişi başına havayolu yolcu sayısı	2021	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ)
59. Havayolu ile taşınan yük	2021	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ)
60. Bin kişi başına otomobil sayısı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
61. Bin kişi başına kamyonet sayısı	2021	Türkiye İstatistik Kurumu
62. Bin kişi başına sabit hat sayısı	2021	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
63 Bin kişi başına mobil hat sayısı	2021	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
64. Kişi başına elektrik tüketimi	2020	Türkiye İstatistik Kurumu
65. Medyan Sabit İnternet Hızı	2022	Ookla Speed Test

EK-3: Şekil ve TabloListeleri

ŞEKİL TABLO LİSTESİ		
Şekil 1:	Rekabetçilik Endeksi 2014-2023 Karşılaştırması	19
Şekil 2:	İllerin rekabetçilik haritası	20
Şekil 3:	IBBS1 Bölge Düzeyine göre Ortalama Sıralama	21
Şekil 4:	İllerin Sıralaması	22
Şekil 5 :	Makroekonomik İstikrar Endeksi Rekabetçilik Endeksi İlişkisi	25
Şekil 6 :	Makroekonomik İstikrar Endeksi Haritası	26
Şekil 7:	Makroekonomik İstikrar Endeksi - IBBS1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	26
Şekil 8:	Piyasa Büyüklüğü Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	28
Şekil 9:	Piyasa Büyüklüğü Endeksi Haritası	29
Şekil 10:	Piyasa Büyüklük Endeksi – İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	29
Şekil 11:	Finansal Derinlik Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	32
Şekil 12:	Finansal Derinlik Endeksi Haritası	33
Şekil 13:	Finansal Derinlik Endeksi – İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	33
Şekil 14:	Emek Piyasası Endeksi – Bölgelere Göre Ortalama Sıralama	35
Şekil 15:	Emek Piyasası Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	36
Şekil 16:	Emek Piyasası Endeksi Haritası	36
Şekil 17:	İnsan Sermayesi Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	38
Şekil 18:	İnsan Sermayesi Endeksi – Bölgelere Göre Ortalama Sıralama	38
Şekil 19:	İnsan Sermayesi Endeksi Haritası	39
Şekil 20:	Yaratıcı Sermaye Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	40
Şekil 21:	Yaratıcı Sermaye Endeksi Haritası	42
Şekil 22:	Yaratıcı Sermaye Endeksi – İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	42
Şekil 23:	Sosyal Sermaye Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	43
Şekil 24:	Sosyal Sermaye Endeksi Haritası	44
Şekil 25:	Sosyal Sermaye Endeksi – İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	44
Şekil 26:	Fiziki Altyapı Endeksi Bileşik Endeks İlişkisi	46
Şekil 27:	Fiziki Altyapı Endeksi Haritası	47
Şekil 28:	Fiziki Altyapı Endeksi – İBBS 1 Bölge Düzeyine Göre Ortalama Sıralama	47
Şekil 29:	Makro Ekonomik İstikrar Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	49
Şekil 30:	Piyasa Büyüklüğü Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	50
Şekil 31:	Finansal Derinlik Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	51
Şekil 32:	Emek Piyasası Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	52
Şekil 33:	İnsan Sermayesi Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	53
Şekil 34:	Yaratıcı Sermaye Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	54
Şekil 35:	Sosyal Sermaye Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	55

Şekil 36:	Fiziki Altyapı Endeksi 2014-2023 İl Sıralaması	56
Şekil 37:	Deprem Bölgesi Rekabetçilik Endeksi Haritası	60
Şekil 38:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Emek Piyasası Endekslerinin Karşılaştırması	62
Şekil 39:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin İnsan Sermayesi Endeksi Karşılaştırması	64
Şekil 40:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Finansal Derinlik Endeksi Karşılaştırması	66
Şekil 41:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Fiziki Altyapı Endeksi Karşılaştırması	68
Şekil 42:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Sosyal Sermaye Endeksi Karşılaştırması	70
Şekil 43:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Yaratıcı Sermaye Endeksi Karşılaştırması	72
Şekil 44:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Piyasa Büyüklüğü Endeksi Karşılaştırması	74
Şekil 45:	Deprem Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Makroekonomik İstikrar Endeksi Karşılaştırması	76

TABLO LİSTESİ

Tablo 1:	Rekabetçilik Endeksi Sıralamaları – 6 Şubat Depremine Maruz Kalmış Olan İller	60
Tablo 2:	Deprem Bölgesi Emek Piyasaları Endeksi Sıralaması	61
Tablo 3:	Deprem Bölgesi: İnsan Sermayesi Endeksi Sıralamaları	63
Tablo 4:	Deprem Bölgesi – Finansal Derinlik Endeksi	65
Tablo 5:	Deprem Bölgesi Fiziki Altyapı Endeksi	67
Tablo 6:	Deprem Bölgesi Sosyal Sermaye Endeksi	69
Tablo 7:	Deprem Bölgesi Yaratıcı Sermaye Endeksi	71
Tablo 8:	Deprem Bölgesi Piyasa Endeksi	73
Tablo 9:	Deprem Bölgesi Makroekonomik İstikrar Endeksi	75

TÜRKİYE İÇİN BİR REKABETÇİLİK ENDEKSİ

TURKONFED

edam
Ekonomik ve Dış Pazarlar
Araştırmalar Merkezi